

LATVIJAS UNIVERSITĀTE
PEDAGOĢIJAS UN PSIHOĢIJAS FAKULTĀTE
IZGLĪTĪBAS ZINĀTŅU NODAĻA

**ATBALSTA SISTĒMAS VEIDOŠANA RISKĀ
BĒRNIEM ĀRPUSĢIMENES APRŪPES APSTĀKĻOS**

MAGISTRA DARBS

Autors: **Jolanta Tīruma**

Stud. apl.: jt05017

Darba vadītājs: prof. Ilze Ivanova

RĪGA 2007

Saturs

Ievads	3
1. Atbalsta sistēmas teorētiskais pamatojums	10
1.1. Atbalsta sistēmas jēdziena būtība.	10
1.2. Atbalsta sistēmas palīdzības process.	13
1.3. Sociālā atbalsta sistēmas šķēršļa efekta modelis.....	14
1.4. Sociālā atbalsta sistēmas galvenais efekta modelis.	16
1.5. Alternatīvas atbalsta sistēmas programmas.	18
2. Starpprofesionāļu komandas sadarbības pamatojums atbalsta sistēmas nodrošināšanā.....	25
2.1. Sadarbības teorētiskais pamatojums	25
2.2. Starpprofesionāļu komandas nozīme atbalsta sniegšanā un sadarbības veidošanā	27
3. Sabiedrības un sociālās vides mijiedarbība – atbalsta sistēmas komponenti.....	35
3.1. Sociālās vides nozīme bērna personības attīstībā un veidošanā	35
3.2. Mūsdienu sabiedrība un sociāli nelabvēlīgas parādības	39
3.3. Ģimeniska vide – pamats bērnu augšanai un normālai attīstībai	42
4. Atbalsta sistēma, kā būtisks faktors riska bērnu, viņu problēmu un vajadzību nodrošināšanā	46
4.1. Riska bērni un viņu psiho sociālais raksturojums	46
4.2. Cilvēka vajadzības – attīstības un uzvedības virzītājspēks	53
4.3. Bērnu ārpusģimenes aprūpes audzināšanas iespējas bērnu atbalsta sniegšanā.....	56
4.4. Starptautiskā pieredze par bērnu institucionālo aprūpi Eiropā.	61
5. Rīgas pašvaldības bērnu nama „Ilga” analītiskais raksturojums	64
5.1. Rehabilitācija – viens no atbalsta veidiem bērnu nama audzēkņiem	67
5.2. Atbalsts jauniešiem uzsākot patstāvīgu dzīvi	71
5.3. Starpinstitucionālā un starpprofesionālā sadarbība atkarības profilakses veicināšanā	74
6. Atbalsta sistēmas nozīme bērnu nama „Ilga” audzēkņu un sadarbības partneru izpratnē	80
6.1. Bērnu nama audzēkņu aptaujas anketu analīze	80
6.2. Ekspertu viedokļi par atbalsta sistēmas esamību riska bērniem bērnu namā „Ilga”.....	89
Ieteikumi atbalsta sistēmas pilnveidošanai riska bērniem ārpus ģimenes aprūpes apstākļos.....	94
Kopsavilkums.....	98
Izmantotā literatūra.....	100
Pielikumi.....	103

Ievads

Mūsdienu sabiedrību raksturo dinamiska attīstība, strauji mainās un kļūst sarežģītākas visas dzīves sfēras. Pasaule kļūst daudzveidīgāka, to arvien straujāk apņēmušas globalizācijas procesi, kas cilvēkus, institūcijas, vērtības, tehnoloģiju un informāciju sasaista vienā vispārējā mijiedarbības tīklā.

Taču pasaulei mainoties un globalizējoties pāri mūsu valsts robežām nāk ne tikai civilizācijas augstākie sasniegumi, bet arī sabiedrībā nepieņemami uztveres, domāšanas un uzvedības modeļi, piemēram, amorāls dzīves veids, apreibinošo vielu lietošana, vardarbība un noziedzība, bērna atstāšana novārtā un nevērīga izturēšanās pret viņu.

Ikdienas dzīve, lielai sabiedrības daļai saistās ar nemitīgām pārmaiņām, strauju dzīves tempu un nepieciešamību turēties pretī dažādiem dzīves izaicinājumiem, tādēļ nepieciešamas jaunas zināšanas, prasmes un iemaņas, lai spētu piemēroties dzīves situācijām un nepadoties dzīves negācijām.

Strādājot, ikdienā ar bērniem ļoti bieži nākas aizdomāties par to, ko bērnam nozīmē dzīvot šajā pasaulē? Vai dzīves situācijas nav pārāk sarežģītas lielai daļai bērnu un kā bērnam izdodas izdarīt pareizo izvēli apstākļos, kad apkārt pastāv tik daudz un dažādu kārdinājumu un vilinājumu? Novērots, ka bieži vien bērnus māc šaubas un neziņa par to, kura viedoklī ieklausīties, jo viedokļu ir daudz un dažādu. Protams, ka uz dzīves izvirzītajiem jautājumiem vieglāk atbildēt ir tiem bērniem, kuri ģimenē ir mīļēti, uzklauti un saprasti. Bet kā uz dzīves izaicinājumiem atbildēs bērni, kuriem nav vecāku atbalsta, kuri ir auguši bez mīlestības un sapratnes?

Visos sabiedrības slāņos aug bērni, katrs no viņiem vēlas piepildīt savas cerības, būt labs un mīlēts. Taču diemžēl, mūsu valstī ļoti daudzi bērni ir spiesti augt un dzīvot ģimenēs, kurās dusmas, naidis un bezcerība ir atstājušas neizdzēšamas sekas bērna apziņā un attīsta viņā negatīvus paradumus. Bērna rīcību lielā mērā ietekmē ģimene, kurā lielākoties ir meklējami uzvedības traucējumu cēloņi, jo vide, kurā bērns dzīvo un aug, veido būtisku pamatu viņa tālākai attīstībai. Vide ietekmē bērna attieksmes un vērtības, palīdz veidoties un attīstīties prasmēm, sniedz priekšstatu par cilvēku savstarpējām attiecībām, par vēlamu un nevēlamu uzvedību. Tādēļ, ģimene, kurā bērns aug un attīstās ir

uzskatāma par svarīgāko institūtu, kura būtiski ietekmē bērna turpmāko nākotni, viņa personību un attieksmi pret sabiedrībā pastāvošajām morāles un ētikas normām [1;10].

Realitāte ir skaudra, jo praksē nākas sastapties ar ģimenēm, kuras nesniedz drošu pamatu bērna turpmākajai attīstībai. Tās ir disfunkcionālās ģimenes, kurās bērns izjūt vecāku uzmanības un mīlestības trūkumu, kurās ir nepietiekama bērna audzināšana un uzraudzība, kā rezultātā bērns ir atstats novārtā bez aprūpes, gādības un mīlestības.

Nepilngadīgo noziedzībai, agrīnai apreibinošo vielu lietošanai, pusaudžu grūtniecībai, kā arī citu, sabiedrībā aktuālu problēmu pamatā ir noteikti apstākļi - vāja prasme tikt galā ar problēmām un stresa situācijām; vāji attīstītas sociālās prasmes un saskarsmes prasmes; nepietiekami attīstītas prasmes organizēt un pavadīt savu brīvo laiku sociāli pieņemamā veidā; uzvedības traucējumi, t.i. nepiedienīga, agresīva, vardarbīga uzvedība; neadekvāts pašvērtējums; tiekšanās pēc riskantām situācijām un asu izjūtu meklēšana; sliktas sekmes, nespēja izpildīt skolā izvirzītās prasības un mācību stundu neattaisnota kavēšana.[2;13]

Mūsu valsts likumdošanā ir iestrādātas normas, kuras nosaka ikviena vecāka pienākumus rūpēties par sava bērna dzīvību un labklājību, nodrošināt viņu ar uzturu, pajumti, apģērbu, audzināt un skolot. Taču neskatoties uz to, valstī vēl joprojām ir ļoti daudz ģimeņu, kurās ir zems sociāli ekonomiskais stāvoklis, slikti materiālie apstākļi, nevēlēšanās strādāt, vardarbība un bērnu iesaistīšana nelikumībās – zādzībās, krāpniecībās, prostitūcijā un apreibinošo vielu tirdzniecībā. Lai novērstu noziedzību, nepilngadīgo bērnu vidū, tās apkarošana ir pasludināta par vienu no Latvijas Republikas Iekšlietu ministrijas prioritātēm. 2006.gadā, salīdzinot ar 2005.gadu, nepilngadīgo likumpārkāpēju skaits ir pieaudzis 790 (+ 45), Rīgas pilsētā to īpatsvars sastāda 13%, bet valstī kopumā 15% no likumpārkāpēju kopskaita.[57] Vecāku zemais izglītības līmenis un vājā spēja integrēties sabiedrībā, pārmērīga alkohola un apreibinošo vielu lietošana, kā arī regulārie ģimenes konflikti un bērnu līdzatkarība tajos, neizbēgami degradē jauno paaudzi. Bērnu biežie sodi, vājā komunikācija, nekonsekvence, pārmērīgā bārdzība disciplīnas nodrošināšanā, kā arī sapratnes un atbalsta trūkums agri vai vēlu noved pie ģimenes disfunkcijas, kuras rezultātā bērns visbiežāk nonāk institucionālajā aprūpē. Uz 2006.gada sākumu

Latvijas bērnu namos dzīvoja 2881 bērns, tikai 170 no viņiem bija bāreņi, pārējie bez vecāku gādības palikušie bērni.[56]

1998. gada 8. jūlijā tika pieņemts Bērnu Tiesību Aisardzības likums, kura 5. Nodaļas 27.pantā ir teikts, ka galvenais iemesls, kāpēc bērns nododams ārpusģimenes aprūpē ir apstākļi, kas nopietni apdraud bērna dzīvību, veselību un attīstību, sakarā ar aprūpes trūkumu ģimenē vai nepilnībām mājas apstākļos.

Bērnus, kuru ģimenēs, vecāki nepilda svus tiešos audzināšanas un izglītošanas pienākumus, apdraud viņu dzīvību un veselību, visbiežāk ar attiecīgās Bāriņtiesas vai pagasttiesas lēmumu izņem un ievieto ārpusģimenes aprūpes iestādēs, kuras lai arī nodrošina pienācīgu fizisku aprūpi un gādību, bieži vien bērnus traumē gan emocionāli, gan sociāli, jo institūcija ir un paliek tikai pagaidu mājvieta. Lai kā arī šīs iestādes censtos, ne vienmēr izdodās sagatavot bērnus par pilnvērtīgiem sabiedrības locekļiem nākotnē, jo institūcija nav spējīga aizstāt un veikt ģimenes funkcijas, kuras galvenais uzdevums ir nodrošināt bērna sekmīgu socializācijas procesu.

Vide, kurā bērns attīstās un dzīvo, sniedz priekšstatu par attiecībām, iekšējām un ārējām normām, par brīvā laika pavadīšanu, par to, kā pieņemts tikt galā ar problēmām.[2;15]. Ģimenē cilvēks mācās paust savas jūtas un domas. Ja savā ģimenē un vidē bērns tiek pieņemts un saprasts, viņš veidojas par stabilu personību. Bet, bieži vien bērni kļūst par nelabvēlīgas socializācijas upuriem un pieskaitāmi pie riska grupas bērniem, kuri neapzināti pakļauj savu dzīvību un veselību briesmām un cer aiziet no dzīves grūtībām, (kas saistītas ar ģimenes konfliktiem – nav māju, netiek pieskatīti, pakļauti vardarbībai; nepatīkšanām skolā; neprasmes veidot attiecības ar vienaudžiem, kā arī citām emocionālām problēmām) lietojot apreibinošas vielas. No Rīgas Pašvaldības policijas statistikas datiem 2006.gadā nepilngadīgo izdarītie likumpārkāpumi narkotisko vielu ietekmē bija 10,5% (224) no visiem nodarījumiem, taču alkohola reibumā 17,1% (135) no visiem nodarījumiem.[57] Šādu bērnu dzīves veids nonāk to tiesībsargājošo institūciju redzeslokā, kuri ir atbildīgi par bērna dzīvību un veselību. Bērns, kurš savu vecāku vainas dēļ ir sapinies dzīves grūtībās un palicis bez aprūpes, gādības un mīlestības nonāk ārpusģimenes aprūpes iestādē, kurā viņam sniedz atbalstu un palīdz mainīt līdzšinējo dzīvesveidu, neļaujot vecākiem vilkt sevi atpakaļ.

Ļoti bieži sabiedrībā rodas jautājums - ja bērns audzis disfunkcionālā sociālā riska ģimenē, vai iespējams viņu pasargāt no vecāku negatīvās ietekmes, no noziedzīgu darbību veikšanas? Lai gan ģimenei ir būtiskākā loma bērna personības veidošanā, tomēr daudzas pārmaiņas var veicināt arī citas institūcijas – ārpusģimenes aprūpes iestādes, skolas, apkārtējā sabiedrība sniedzot atbalstu dzīves jautājumu risināšanā.

Atbalsta sniegšanu mūsu valstī var salīdzināt ar aisbergu, kuram ir divas puses – redzamā un neredzamā. Galvenokārt tiek strādāts pie šīs redzamās puses, t.i. problēmu seku likvidēšanas, stresa un sarežģītumu novēršanas, bet tiek aizmirsta neredzamā puse, problēmu cēloņu meklēšana, ģimeņu stipro pušu atklāšana un resursu izmantošana.

Problēmsituācija: ārpusģimenes aprūpes institūcijās ievietotie bērni tiek uzskatīti par potenciālu riska grupu, kas nākotnē varētu pievērsties atkarību izraisošo vielu lietošanai, jo aizejot no aprūpes institūcijām un netiekot galā ar reālo ikdienas dzīvi, spēj viegli padoties kārdinājumam iet vieglāko un taisnāko dzīves ceļu. Nespējot atrisināt savas problēmas, var rasties vēlme tās kaut uz īsu brīdi aizmirst, lietojot alkoholu vai kādas citas apreibinošas vielas. Jaunieši, kuri auguši ģimenēs, ikdienā ir saskārušies ar dzīves problēmām un tās viņiem nav svešas un nerada bailes. Ja arī uzsākot savu dzīvi, viņiem rodas problēmas, ar kurām neizdodas tikt galā, vienmēr ir iespējams lūgt padomu un palīdzību vecākiem vai citiem tuviniekiem, bet bērniem no aprūpes iestādēm šādas iespējas nav. Labi izprotot reālo situāciju, kādā pēc aiziešanas patstāvīgajā dzīvē nokļūst bijušie aprūpes iestāžu audzēkņi, šai grupai īpašu uzmanību pievērš dažādas noziedzīgas struktūras. Bez vecāku gādības augušie bērni jūtās nomākti un nevienam nevajadzīgi, lieki. Viņi īpaši ilgojas pēc mīlestības un sapratnes, tādēļ uzticas katram, kas notēlo sirsnīgas draudzības piedāvājumus, nonākot gan konfliktā ar likumu, gan vientulībā audzinot savus bērnus.

Problēma: institūcijās augušie audzēkņi vairāku faktoru dēļ (ģimenes atbalsta trūkuma, vecāku alkoholisma radīto problēmu dēļ, zemas pašapziņas un pašcieņas, vāji attīstītu sociālo prasmju dēļ) uzskatāmi par potenciālo riska grupu, kas nākotnē varētu pievērsties alkohola vai narkotiku lietošanai. Jauniešiem, kuri auguši aprūpes institūcijās, lielas grūtības rada patstāvīgas dzīves uzsākšana un socializācijas process sabiedrībā.

Esošo problēmu lielā mērā ir noteikusi vide, kurā bērni dzīvojuši un attīstījušies. Svarīgi attīstīt tādu atbalsta sistēmu un pakalpojumu klāstu, kas būtu vērsti uz audzēkņu prasmju un spēju attīstīšanu, lai izvēles priekšā jaunietis spētu pieņemt pareizu lēmumu un izdarītu izvēli par labu veselīgam dzīvesveidam. Atbalsta sistēmai jāapvieno dažādu profesionāļu kopējais darbs, kurš piedāvātu plašu pakalpojuma spektru bērniem - aktīvu līdzdalību sabiedrības dzīvē, viņiem jāiemācās patstāvīgi pieņemt lēmumus, uzņemties atbildību, kā arī risināt problēmas gan katram individuāli, gan kopīgi. Tā kā, autore jau septiņus gadus strādā vienā no Rīgas pašvaldības bērnu namiem, labi pārzin šo bērnu reālo situāciju un problēmas, tad par maģistra darba tēmu ir izvēlēta atbalsta sistēmas veidošana riska bērniem ārpusģimenes aprūpes apstākļos.

Šīs tēmas aktualitāte izvēlēta, tāpēc, ka ikdienā saskaroties ar bērnu problēmām nākas secināt, ka atbalsta sniegšanai ir ļoti liela nozīme bērna tālākajā nākotnē. Pedagogiem un citiem aprūpes institūcijās strādājošiem darbiniekiem jācenšās bērnos attīstīt tadas prasmes, kas viņiem turpmāk noderētu ikdienas dzīvē. Jāsniedz bērniem iespēju izprast sevi un savas vajadzības, palīdzēt apzināties savus resursus un iespējas, iemācīties izmantot tos. Jāsniedz atbalsts atgriežoties skolā un atsākot mācības. Dot iespēju brīvo laiku pavadīt aktīvi un radoši. Akcentējot, jaunā cilvēka iedrošināšanu, atbalstīšanu, stiprināšanu, spēju apgūšanas veicināšanu. To var panākt, attīstot bērnos spēju mācīties un pilnveidoties, kā arī kontrolēt viņu uzvedību tādā veidā, lai bērni apgūto pielietotu, paši izdarot izvēli un pieņemot apzinātu lēmumu.[3;14]

Pētījuma objekts: Atbalsta sistēmas veidošanas būtība un nozīme.

Pētījuma priekšmets: Atbalsta sistēmas pakalpojumi riska bērniem ārpusģimenes aprūpes apstākļos.

Mērķis: Analizējot teorētisko literatūru un veicot empīrisku pētījumu, pamatot atbalsta sistēmas veidošanas nepieciešamību, iepazīties ar atbalsta sistēmas būtību un palīdzības procesu un izstrādāt priekšlikumus atbalsta sistēmas pilnveidošanai riska bērniem ārpusģimenes aprūpes apstākļos.

Hipotēze: Atbalsta sistēmas veidošana riska bērniem ārpusģimenes aprūpes institūcijās dos iespēju viņiem apgūt dzīves prasmes, cels pašapziņu, veicinās bērnu izpratni par risku, kas saistīta ar apreibinošo vielu lietošanu.

Popularizēs veselīgu dzīves veidu un iedrošinās ikvienu bērnu iekļauties sabiedrības dzīvē, uzņemoties atbildību pašam par savu nākotni.

Lai pārbaudītu izvirzīto hipotēzi un realizētu pētījuma mērķi ir paredzēts īstenot šādus pētījuma uzdevumus

- Teorētiski iepazīties ar sociālā atbalsta būtību un palīdzības procesu.
- Iepazīties ar starpprofesionāļu sadarbības pamatojumu atbalsta sistēmas veidošanā.
- Izpētīt ārpusģimeņu aprūpes institūciju darbību un to iespējas atbalsta nodrošināšanā.
- Izpētīt atbalsta sistēmas saturu, formas atbilstoši riska bērnu vajadzībām.
- Iepazīties ar Rīgas pašvaldības bērnu nama “Ilga” audzēkņu atbalsta sistēmu.
- Balstoties uz ankatēšanas rezultātiem izstrādāt priekšlikumus atbalsta sistēmas pilnveidei.

Metodes:

Teorētiskās literatūras analīze, apkopošana,

Intervēšana,

Anketēšana,

Datu analīze

Pētījumu bāze:

Rīgas pilsētas pašvaldības bērnu nams “Ilga”

Maģistra darba praktiskā nozīmība: tiks izstrādāti priekšlikumi atbalsta sistēmas pilnveidošanai riska bērnu vajadzībām ārpusģimenes aprūpes apstākļos. Izstrādātos priekšlikumus varēs izmantot ārpusģimenes aprūpes institūciju sociālie darbinieki un pedagogi savā darbā.

Maģistra darba pētījuma posmi:

2005.gada decembris - 2006.gada janvāris

1. Problēmas izpētes jomas izvēle.

2006.gada aprīlis - 2006.gada jūnijs

2. Temata izvēle un formulējums

pētījuma metodoloģijas izstrāde

ievada rakstīšana

2007.gada janvāris – 2007.gada maijs

3. Teorētiski pētnieciskais darbs

avotu analīze un savu nostādņu izstrāde

4. Praktiski pētnieciskais darbs

pētījuma programma, metodes un to aprobācija
empīrisko datu ieguve, apstrāde un rezultātu analīze
secinājumi un priekšlikumi

2007.gada maijs

5. Darba noformēšana

galīgā varianta rakstīšana un sagatavošana aizstāvēšanai

Maģistra darba struktūru veido ievads, kurā atspoguļota problēma, pētījuma priekšmets, pētījuma objekts, mērķis, hipotēze, veicamie uzdevumi. Darbam ir sešas daļas – atbalsta sistēmas teorētiskais apskats, starpprofesionāļu komandas un sadarbības nozīme, sabiedrības un sociālās vides mijiedarbība, kā atbalsta sistēmas faktori, atbalsta sistēmas praktiskā nozīme Rīgas pašvaldības bērnu namā “Ilga”, audzēkņu aptaujas anketu un sadarbībā iesaistīto profesionāļu viedokļu analīze, priekšlikumi atbalsta sistēmas pilnveidošanai, nobeiguma secinājumi, literatūras saraksts un pielikumi.

1. Atbalsta sistēmas teorētiskais pamatojums

Savu maģistra darbu iesākšu ar teorētisko atbalsta sistēmas pamatojuma izpēti. Apskatīšu atbalsta sistēmas jēdziena būtību, atbalsta sistēmas palīdzības procesa veidus, to raksturojumus, kā arī alternatīvās atbalstu sistēmas programmas un to pakalpojumus. Raksturošu divus atšķirīgus atbalsta sistēmas palīdzības veidus, kuriem ir liela nozīme risinot ikdienas ģimeņu problēmas.

Shematiski attēlošu sociālā atbalsta sistēmas šķēršļa efekta modeļa un sociālā atbalsta sistēmas galvenā efekta modeļa atbalsta stratēģiju palīdzības procesa sniegšanā. Analizēšu alternatīvās atbalstu sistēmas formas un programmas, to efektivitāti un piedāvāto pakalpojumu klāstu dažādām klientu grupām.

1.1. Atbalsta sistēmas jēdziena būtība

Ikvienu cilvēku dzīvē atbalsts ir viņa vajadzību un trūkumu apmierināšana ar nosacījumu, ka uzlabosies situācija un mainīsies redzējums uz dzīvi.[34] Atbalstīt bērnu, pedagogu, ģimeni problēmsituācijās, palīdzēt rast risinājumus, palīdzēt iegūt pozitīvu pašnovērtējumu, apgūt sadzīves prasmes un iemaņas ir profesionāla personāla efektīvas atbalsta programmas elementi.

Patreizējā situācijā pašvaldību sociālajos dienestos lielākā daļa pakalpojumu ir tādi, kuri lielākā mērā apmierina tikai iedzīvotāju finansiālās vajadzības, veicot likumā paredzētās formalitātes. Līdz ar to, pieaugušie saņem palīdzību, bet kur paliek bērns? Ko darīt viņam, ja bioloģiskajiem vecākiem gar viņu nav daļas, ja nav gādīgas vecāsmātes vai krustmātes? Labākais risinājums, šādā situācijā ir ievietot bērnu ārpusģimenes aprūpes iestādē, (vai meklēt alternatīvas formas bērnu aprūpes iestādēm) kurā tiks nodrošinātas viņa fizioloģiskās, sociālās un intelektuālās vajadzības. Taču, ne izglītība, ne sociālā vide, ne dzīves apstākļi automātiski nespēs nodrošināt vispusīgu bērna attīstību un izveidot pašregulācijas attieksmes, ja tam nebūs speciāli un mērķtiecīgi organizēta audzināšanas un izglītošanas atbalsta sistēma. [32;14]

Džons Boulbijs ir teicis: “ka, emocionāli visstabilākie bērni, kuri prot veiksmīgi izmantot viņiem sniegtās iespējas, ir tie bērni, kuru vecāki vienmēr

veicinājuši un atbalstījuši savu bērnu autonomiju, tādējādi veidojot drošu pamatu viņu nākotnei.[9;17] Savukārt, Ē. Ēriksons norādīja, ka cilvēks noteiktā vecumposmā spēj risināt izvirzītos uzdevumus, pateicoties ne tikai savai fiziskajai un intelektuālajai izaugsmei, bet arī vecāku emocionālajam atbalstam.[29;5] Atbalsts ir normāla dzīves nepieciešamība un cilvēkam atbalsts ir vajadzīgs ne tikai krīzes gadījumos.

Sociālā darba terminoloģijas vārdnīcā atbalsta sistēma tiek definēta sekojoši: **atbalsta sistēma – savstarpēji saistīto cilvēku grupu, resursu un institūciju kopa, kas nodrošina indivīdam emocionālu un materiālu atbalstu, kā arī atbalstu krīzes situācijās. Atbalsta sistēma var veidoties spontāni kā dabiskie palīdzības tīklojumi, piemēram, ģimene, draugi, kaimiņi utt., vai arī tā var būt profesionāli plānota un organizēta, piemēram, aprūpes centri, atbalsta grupas, pašpalīdzības grupas, sabiedriskas organizācijas, kas var palīdzēt personai problēmas risināšanā un atbalsta sniegšanā.**[18;22]

Savukārt, sociālā atbalsta literatūrā ir uzsvērts, ka jebkāda veida atbalsta sistēma ir cieši saistīta ar sociālo atbalstu un to definē sekojoši: **sociālais atbalsts ir visas atbalsta formas, kas sniedz individuālu un grupu palīdzību personai, lai tā tiktu galā ar dzīves grūtībām.**[34]

Autore uzskata, ka bez sociālās palīdzības, kas skar iedzīvotāju maznodrošinātību, vislielākais atbalsts nepieciešams bērna aprūpes, garīgās attīstības, veselības un psiholoģisko problēmu risināšanā. Tādēļ nepieciešams tāds pakalpojumu klāsts, kas organizētu un koordinētu atbalsta sniegšanu bērniem, lai veicinātu bērnu aizsardzību un vajadzību realizāciju. Jo, **pakalpojumi – ir dažāda veida mērķtiecīgi organizēta darbība, lai apmierinātu cilvēka vajadzības.** [18;67] Un šādai, sociālā atbalsta sistēmai ir jābūt pieejamai ikvienam bērnam, kurš to lūdz un kuram tā ir nepieciešama.

Sociālo atbalstu var raksturot, kā daudzdimensionālu jēdzienu ar vairākiem funkcionāliem un strukturāliem komponentiem.[18;22] Sociālo atbalstu nevar parādīt kā viena veida palīdzības sniegšanu personai, jo atbalsta sistēmas palīdzības process ietver sevī sekojošus atbalsta veidus - konkrēto, izglītojošo, emocionālo un sociālo integrāciju.[35] Iepriekšminēto atbalsta veidu būtību un dažādību var raksturot sekojoši:

konkrētais atbalsts - dažādas formas materiālās palīdzības nodrošināšana, (nauda, apģērbs, dzīvojamās telpas vai palīdzība, realizējot ikdienas uzdevumus),

izglītojošais atbalsts - nodrošina informēšanu vai izglītošanu, attīsta vajadzīgās spējas un prasmes, lai persona efektīvāk varētu tikt galā ar specifiskām problēmām, kā arī veicina izpratni par to, kā izvēlēties sev vispiemērotāko un atbalstošāko palīdzības formu,

emocionālais atbalsts - nodrošina tuvus starpersoniskus sakarus, iemāca vai iedrošina kā tikt galā ar stresa pilniem notikumiem un ikdienas dzīves izaicinājumiem.

sociālās integrācijas atbalsts - nodrošina pozitīvus kontaktus ar sociālā tīklojuma locekļiem vai iemāca sociālas lomas, lai veicinātu personu adaptēšanos. Sociālās integrācijas atbalsta nodrošināšana attiecas uz cilvēku pozitīvajām izjūtām, to palielināšanu. Labvēlīgos apstākļos sociālās integrācijas programmas ir vienīgais programmas veids, kurā sagaidāmie rezultāti ir ilgtermiņa un kuros ir lielāka neatkarība no formāliem pakalpojumiem, sekmīga sociālā integrācija var arī palielināt pašpaļāvību un piederības izjūtu. Sociālās integrācijas atbalsta uzdevums ir radīt, uzturēt un atjaunot pozitīvu sociālo identitāti un labklājības izjūtu.[35]

Katrā individuālā gadījumā sociālā atbalsta sistēmas piedāvājumam ir jābūt specifiskam, atšķirīgam ar savu piedāvāto funkcionālo saturu un jāaskan ar klienta vajadzībām. Nekādā gadījumā viens sociālā atbalsta veids nevar būt aizstāts ar citu atbalsta veidu. Sociālais atbalsts būs atbilstošs un vērtīgs konkrētam gadījumam, tikai tad, ja to nodrošinās dažādi gan formālie, gan neformālie atbalstītāji un palīdzības stratēģijas.

Analizējot, iepriekšminētos atbalsta sistēmas palīdzības veidus ārpusģimenes aprūpes iestādēs, autore secina, ka ikviens bērns tiek pieņemts tāds, kāds viņš ir un kopīgi strādājot starpprofesionāļu komandā tiek palīdzēts bērnam lēnām izprast sevi, mainīt savus uzskatus, attieksmi, vērtības pret dzīvi un sabiedrību kopumā. Ārpusģimenes aprūpes iestādē esošo bērnu personības veidojas socializācijas procesā un saskarsmē ar apkārtējo pasauli, kuru raksturo pastāvīga atvērtība jaunām idejām un par personības pamatiezīmēm kļūst informētība, vienkāršība, dabiskums un miers. Bērna individuālie iespaidi un apkārtējās pasaules uztvere tiek virzīta kopsakarībās un dažādi attēlota vārdos,

krāsās, skaņās, kustībās, dziesmās un dejās. Atbalsta sistēmas personāls palīdz bērnam noticēt sev, gūt panākumus, izteikt sevi radošā darbībā, māca sadzīvot kopā, priecāties par citu veiksmeš un just līdzī citu bēdās. Māca izprast savas emocijas, tās virzīt vēlamā gultnē, māca mērķtiecīgi darboties un apvaldīt savu impulsivitāti un iejusties citu cilvēku emocijās.

Sociālā atbalsta literatūrā tiek izdalīti divi, ļoti atšķirīgi palīdzības procesi. Pilnīgākai sociālās palīdzības izprašanai autore pievērsīs uzmanību šiem abiem sociālajiem atbalsta procesiem.

1.2. Atbalsta sistēmas palīdzības process.

Sociālā atbalsta sistēmas palīdzības procesā uzmanība tiek pievēsta diviem dažādiem palīdzības veidiem, kuri tiek raksturoti, kā šķēršļa efekta palīdzības veids un galvenā efekta palīdzības veids. Abiem palīdzības veidiem ir ļoti liela nozīme indivīda funkcionēšanas spēju atjaunošanā.[35;35]

Šķēršļa efekts (the buffering effect) – tas ir īslaicīgs atbalsta veids, kurš samazina triecienu, veidojot starpslāni norobežojot problēmas progresu, kā arī nodrošina piekļūšanu resursiem, kuri palīdz cilvēkiem pārvarēt īpašas problēmas vai strespilnos dzīves notikumus.

Galvenais efekts (the main effect) - ilgtermiņa atbalsta veids, kurš tad, kad problēma ir īslaicīgi “apturēta”, rūpējas par psiholoģisko labsajūtu un sociālo pašvērtējumu integrējot cilvēku sabiedrībā.

Sociālā darba teorijās Toits (Thoits) izvirza sekojošu sociālā atbalsta šķēršļa efekta hipotēzi: “Indivīdi ar stipru sociālā atbalsta sistēmu ir vairāk spējīgi pārvarēt svarīgas dzīves izmaiņas nekā cilvēki, kuriem ir mazs vai vispar nav sociālais atbalsts.”[35;35] Savukārt, Kohens (Cohen) un Vils(Wills) pētītot sociālo atbalstu, plaši aprakstīja resursus, kuri nepieciešami sociālā atbalsta šķēršļa efekta modelim – piejamos starppersonu resursus un funkcionālos sociālā atbalsta komponentus.[35;35] No Gotlība (Gotlieb) secinājumiem izriet, ka sociālā atbalsta šķēršļa efekts darbojas, lai

- saglabātu pašcieņu un pašpaļāvību nonākot strespilnās situācijā
- nodrošinātu pieeju sociālajiem resursiem, kuri ir noderīgi pārvarot dažādas problēmas
- uzlabotu spēju reāli pieiet problēmsituācijai

Lai pilnīgāk izprastu šo abu sociālā atbalsta procesu būtību, autore pievērš uzmanību to raksturojumam:

- sociālā atbalsta sistēmas šķēršļa efekta un galvenā efekta modeļi parasti dominē dažādās palīdzības programmās, risinot sarežģītas problēmas un veicinot sociālo pakalpojumu piedāvājumus,
- sociālā atbalsta sistēmas šķēršļa efekta modelis norāda uz nepieciešamību kombinēt neformālās un formālās palīdzības stratēģijas,
- sociālā atbalsta sistēmas galvenā efekta modelis atklāj procesu attīstību, saglabāšanu un pārveidošanu, lai iegūtu psiholoģisko labsajūtu un pozitīvu sociālo identitāti.[35;35]
- sociālā atbalsta sistēmas galvenā efekta principus jācenšas izmantot, strādājot pie bērna pašcieņas paaugstināšanas, mācot emocionālās prasmes, kuras ievērojami var uzlabot bērnu uzvedību, samazināt agresivitāti, vardarbību un attieksmju maiņu,
- sociālā atbalsta sistēmas šķēršļa efekta modelis iesaka izpētīt elastīgākus veidus kā palielināt atbalsta līmeni un sociālos resursus, kuri ir pieejami bērniem ārpusģimenes aprūpes iestādēs.

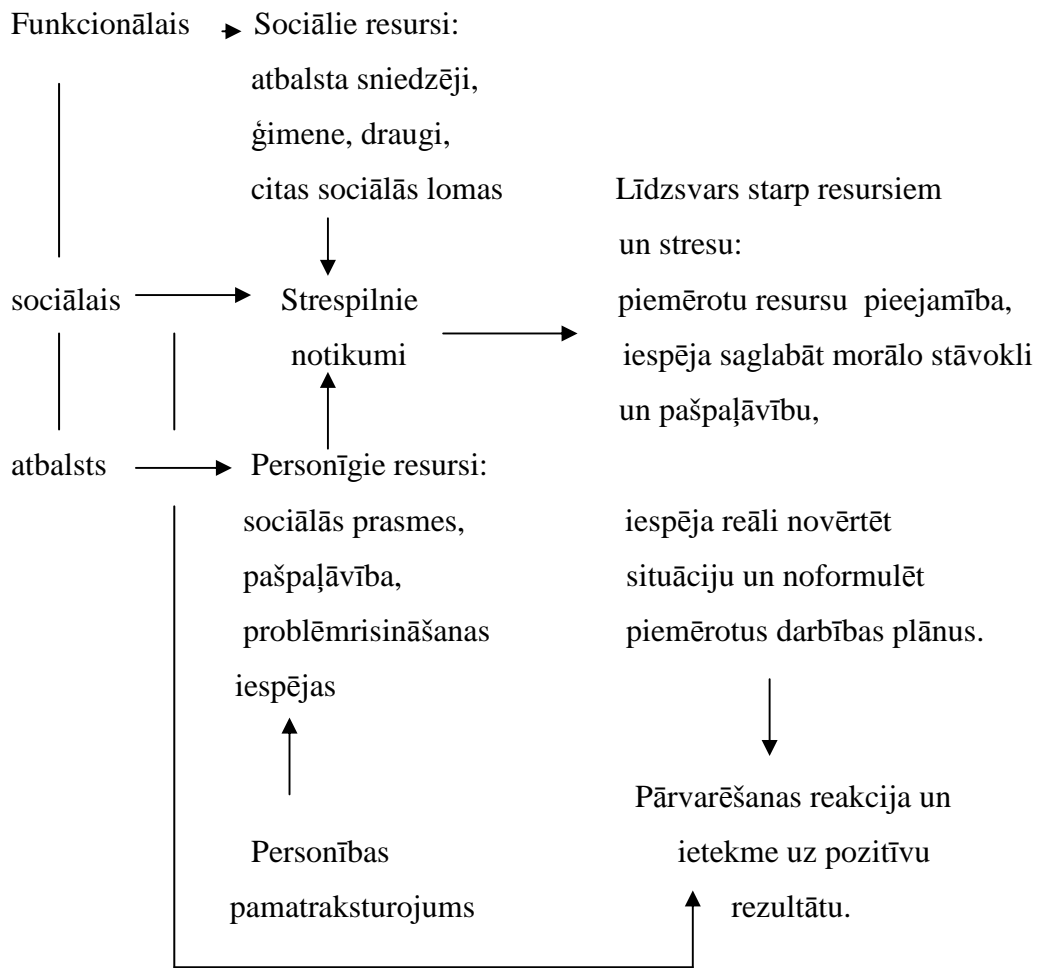
1.3.Sociālā atbalsta sistēmas šķēršļa efekta modelis.

Sociālā atbalsta sistēmas šķēršļa efekta modeļa attiecības starp sociāliem atbalsta veidiem, personīgām raksturiezīmēm, apkārtējās vides mainīgo ietekmi un strespilnās dzīves notikumiem ir apkopoti shēmā Nr.1.1 [35;41]

Šajā šķēršļa efekta modelī sociālais atbalsts sastāv no funkcionālās palīdzības (emocionālā, izglītojošā, konkrētā un sociālā integrācijas atbalsta), personīgiem un sociāliem resursiem. Piemērots līdzsvars starp resursu veidiem un līmeņiem personu var mobilizēt, līdz ar to ir iespējams vadīt problēmas, kas, savukārt, ļauj pārvarēt personai strespilnos dzīves notikumus. Līdz ar to, tiek ietekmēta personas fiziskā un garīgā labklājība. Pārvarēšanas reakcijas un gūtie rezultāti var palielināt vai samazināt personīgos un sociālos resursus.

Atbalsta stratēģija šajā modelī ir domāta, lai persona palielinātu savus personīgos resursus (sociālās prasmes, pašpaļāvību, problēmu risināšanas spējas) un sociālos resursus (atbalsta sniedzēji, draugi, radnieki).

Apkārtējās vides ietekme

Sociālā atbalsta šķēršļa efekta modelis norāda uz nepieciešamību kombinēt neformālas un formālas palīdzības stratēģijas. Sociālā atbalsta šķēršļa modeli var izmantot, lai izpētītu elastīgākus veidus kā palielināt sociālā atbalsta līmeni un sociālos resursus, kuri ir pieejami bērniem ārpusģimenes aprūpes iestādēs.

Šķēršļa efekta sociālā atbalsta modelim ir būtiska ekoloģiska nozīme un perspektīves. Ar šķēršļa efekta atbalsta modeļa palīdzību var sasniegt labāku līdzsvaru starp indivīda personīgajiem un sociālajiem resursiem. Ekoloģiskā perspektīva prasa bērnu un ģimeņu situāciju aplūkot kontekstā ar viņu vidi, dzīves apstākļiem un dzīves veidu. Plānojot darbu ar ģimenēm un bērniem, jārēķinās ne tikai ar personiskajām un starppersonu problēmām un to dinamiku, bet arī ar vides apstākļiem, kas ietekmē bērna un ģimenes funkcionēšanas spējas.[62;133]

1.4. Sociālā atbalsta sistēmas galvenais efekta modelis

Kamēr sociālā atbalsta šķēršļu efekta modelis atklāj nepieciešamību nodrošināt personu ar sociālo atbalstu paaugstinātās stresa situācijās, sociālā atbalsta galvenā efekta modelis izskaidro sociālo darbību saskaņošanas nepieciešamību. Līdz ar to, prasmju apmācība tiek piedāvāta iedarbojoties uz specifiskām, individuālām bērna un ģimenes problēmām, palielinot piekļūšanas iespēju pozitīviem sociāliem tīkļiem un citiem formāliem atbalstiem. Atbalsta sistēmas pašpalīdzības grupas, sociālie tīkļi un savstarpējās palīdzības stratēģijas dod pozitīvus rezultātus atšķirīgās un dažādās situācijās. Iepazīstoties ar shēmu Nr.1.2 var iegūt pārskatu par sociālā atbalsta sistēmas galvenā efekta modeli.[35;43]

Shēma Nr.1.2

Sociālā atbalsta sistēmas galvenā efekta modelis

- lielāks un neviendabīgāks sociālais tīkļums	- pieņemšanas sajūta - spēka izjūta - pozitīvas personiskās vērtības	- pozitīvāka sociālā identitāte - augstāka pašcieņa
- stabilākas, savstarpēji tuvākas attiecības	→ - iegūta sociālā tiekšanās - pieņemtas sabiedriskās normas un to vērtības	→ - paaugstināta apmierinātība ar dzīvi
- ilgstošākas un vērtīgākas sociālās lomas un sekmīgāka to veikšana	- patīkamāki notikumi un attīstīšanas iespējas	- paaugstināta labsajūta

Sociālā atbalsta teorijā Vauks (Vaux) apraksta sekojošus sociālā atbalsta galvenā efekta mehānismus:

- Sociālā izpratne (social peneration) - vairāku vērtīgu lomu un statusu iepazīšana paaugstina personas spēka izjūtu,
- Piederība (beloning) - iesaistīšana sociālajos tīkļos, savstarpēji pienākumi un lomas var kļūt par veiksmīgu rezultātu piederības izjūtai,
- Pašcieņa (self-esteem) – tīkļa sadarbības profesionāli veicina izpratni par personas nozīmīgumu un vērtību,

- Sociālā tiekšanās (social aspiration) – dažādi pakalpojumi un tīklojumi, personas iesaistīšanās lomās spēj bagātināt sociālās prasmes un kultūras tradīcijas,
- Patīkamie notikumi (pleasant events) – pakalpojumu tīklojuma paplašināšana un piedalīšanos dažādos patīkamos notikumos paaugstina personas labsajūtu,.
- Normas un rekomendācijas (norms and reference figures) - iepazīšanās ar piemērotām normām un rekomendācijām efektīvāk palīdz personai izprast situāciju, izvairīties no nepatīkamiem notikumiem vai reaģēt piemērotā veidā,
- Sociālā identitāte (social identities) - iegūstot vairāk draugus, tīklojumu saites, vērtīgas sociālās lomas, pastāv lielāka iespēja personai konstruēt sociālo identitāti, kura palielina personas labklājību un apmierinātību ar dzīvi.[35;43]

Sociālā atbalsta galvenā efekta teorētiskais pamats izceļ sociālā atbalsta galvenā efekta un šķēršļa efekta modeļus un palīdzības procesu būtiskās atšķirības. Sociālā atbalsta galvenā efekta modelis apvieno procesus, kuri ir pamats identitātes un labklājības veidošanā, saglabāšanā un pārveidošanā. Programmas, kuras ir veidotas uz galvenā efekta modeļa bāzes ir ļoti dažādas un nav aizstājamas ar sociālā atbalsta šķēršļa efekta modeli.

Realizējot šo atbalsta sistēmas modeli ārpusģimenes aprūpes iestādēs ar šķēršļa efekta modeļa atbalsta palīdzību bērnam tiek mazināta krīzes situācija, tiek piedāvāti pakalpojumu veidi, kuri palīdz pārvarēt strespilnos ikdienas notikumus un reāli raudzīties nākotnē. Ilgtermiņa atbalsta veids – galvenais efekta modelis rūpējas par bērna emocionālo labsajūtu, sociālo pašvērtējumu un iespējām integrēties sabiedrībā. Sociālo prasmju veidošanās notiek bērna un pieaugušo socializācijas procesa mijiedarbībā. Atbalsta sistēmas pakalpojumi iestādē palīdz bērnam iegūt sapratni par pasauli, māca radoši sadarboties ar apkārtējo sabiedrību, māca apzināties atbildību par sevi un savu saskarsmi ar citiem cilvēkiem. Veidojoties bērna attiecībām ar citiem cilvēkiem tiek apgūtas sociālās prasmes, veidojas attiecības ar citiem cilvēkiem un vidi, kurā bērns dzīvo. Sociālo prasmju apguve ir ļoti nepieciešama šiem bērniem tālākai savas dzīves veidošanai, jo tikai šādi viņiem pavērsies iespējas apzināties savu pašapziņu un savas vērtības sabiedrībā.

1.5. Alternatīvas atbalsta sistēmas programmas.

Bez iepriekšminētajiem atbalsta sistēmas veidiem sociālajā sistēmā var minēt arī sekojošas alternatīvas atbalsta sistēmas programmas, kuru pakalpojumi ir vērsti gan uz formālo, gan neformālo atbalsta tīklojumu.

Visaptverošās atbalsta sistēmas programmas piedāvā individuālu padomdošanu vecākiem apvienojot to ar citiem atbalsta veidiem, tādiem kā profesionālo prasmju apmācību, piekļūšanas iespējas konkrētam atbalstam (piem. transportam), vecāku atbalsta grupas, pieredzes apmaiņu tajās, kā arī bērnu aprūpes veicināšanu un kopīgas atpūtas aktivitātes visiem ģimenes locekļiem kas nepieciešamas specifisko vajadzību apmierināšanai. Pakalpojumu klāsts piedāvā atbalstu visiem ģimenes locekļiem, vēršot uzmanību uz katra personīgajiem (pašcieņas, vecāku prasmēm, kontakta nodibināšanas, ieinteresētības, motivācijas un iegūto zināšanu pielietošanas iespējām) un apkārtējās vides faktoriem. Vairākās programmās ietilpst atbalsta grupas vecākiem, kā daļa no palīdzības, jo saskaņā ar ģimeņu vajadzībām tiek piedāvātas arī bērnu intelektuālo un fizisko attīstību veicinošas nodarbības, attīstošas bērna pašaprūpju spēju nodarbības, sociālo lomu apguve, kā arī sociālā kontakta loka paplašināšana.

Savukārt, **vecāku palīdzības programmas** tiek veidotas, kā plaša mēroga atbalsti. "Vecāku palīgi" nodrošina konkrētu palīdzību ikdienas sadzīves jautājumu risināšanā, bērnu izglītošanā un aprūpē, sniedz nepieciešamo palīdzību un atbalstu, kā arī palīdz noteikt konkrētus darbības mērķus. Ļoti pozitīva un atbalstoša ir "vecāku palīgu" īpašība - spēja attīstīt atbalsta attiecības ar ģimenes locekļiem, veicinot ģimenes un tās locekļu pašnoteikšanos, adaptācijas un attīstības spēju veidošanos, noteikt bērna un ģimenes sociālo pozīciju, lomu sadali un rīcību dažādās situācijās, palīdzot veidot adekvātu pašvērtējumu un savu spēju novērtējumu. Šī programma paredz, ka apmācības saturs, ilgums un intensitāte var mainīties programmas gaitā. Vecāku palīdzības programmas virzieni, lai pārvarētu sarežģītas situācijas un apmierinātu ģimeņu vajadzības ir sekojošas:

- vecāku uzvedības modelēšana,
- ģimenes vadība un padomdošana,
- vecāku apmācība un ikdienas prasmju apgūšana,
- vecāku mērķu noteikšana vecāku stipro pušu mobilizēšana,

- krīzes atbalsta nodrošināšana.

Viena no populārākajām intensīvo ģimenes saglabāšanas pakalpojumu programmām ir **intensīvie ģimenes atbalsta sistēmas saglabāšanas pakalpojumi - mājas celtnieku modelis (Homebuilder model)**. Šo modeli 1974. gadā izveidoja Džils Kinijs (Jill Kinney) un Deivids Hapala (David Haapala) Vašingtonā (ASV). Šis modelis ir orientēts uz pakalpojumu sniegšanas klāstu tieši klienta mājās. Intensīvo ģimenes atbalsta sistēmas saglabāšanas pakalpojumu programmu izmanto tajā gadījumā, kad ģimenei pašai trūkst pieredzes tikt galā ar dzīves grūtībām mājās vidē. Programmas ietvaros tiek izmantotas dažādas metodes, ieskaitot vecāku apmācību, aktīvu klausīšanos, vienošanos, vērtību noskaidrošanu un problēmu vadīšanas metodes. Šis modelis ļauj strādāt ar ģimeni viņu pašu mājās un piedāvā iespējas kā piekļūt un izmantot personīgos un sociālos resursus. Tādējādi, tiek sekmēta problēmu pārvarēšana un palīdzība pasargāt ģimenes no iziršanas.

Perspektīvs un veiksmīgi darbojošs atbalsta veids sociālās aprūpes un rehabilitācijas ietvaros ir **Mentor fonda palīdzība un atbalsta sniegšana jaunu pieeju un metožu attīstīšanā darbā ar bērniem un jauniešiem**. Mentor fonds ir 1994. gadā izveidota starptautiska nevalstiska bezpeļņas organizācija, kas sadarbojas ar Pasaules Veselības organizāciju un citām nacionālajām un starptautiskajām organizācijām. Mentor fonds ir orientēts uz perspektīvu metožu meklēšanu atkarību izraisošo vielu lietošanas novēršanai bērnu un jauniešu vidū. Organizācija atbalsta projektus profilakses jomā, veicina pieredzes un informācijas apmaiņas pasākumus, lai perspektīvās profilaktiskās programmas un jaunas idejas adaptētu citās valstīs, atbilstoši tajās dzīvojošo tautu kultūrai un mentalitātei. Fonda nacionālās organizācijas darbojas Zviedrijā, Vācijā, Lielbritānijā, ASV, Kolumbijā un Itālijā. Mentor fonds par galvenajiem stūrakmeņiem atkarības profilaksē bērniem un jauniešiem uzskata:

- prasmju un spēju attīstīšanu, lai izvēles priekšā jauniešiem spētu pieņemt pareizu lēmumu un izdarītu izvēli par labu veselīgam dzīvesveidam;
- iespēju un resursu nodrošināšanu pašrealizācijai, spēju, talantu un karjeras attīstīšanai, kas vecinātu apzinātu izvēli par labu veselīgam dzīvesveidam;
- zināšanu sniegšanu bērniem un jauniešiem par atkarības vielām un to lietošanas sekām;

- bērnu un jauniešu attieksmes pret atkarības vielām un dzīves vērtībām izpētīšanu un attīstīšanu.[60]

Bez formālām atbalsta sistēmas programmām ļoti efektīvs ir arī **neformālā atbalsta sistēmas programmu piedāvājums**. Šis palīdzības veids un atbalsts ir ļoti efektīvs, jo neformālā palīdzība vienmēr ir bijusi ievērojams papildinājums formālai palīdzībai. Tā kā riska ģimenēm ir mazs paziņu loks un viņas ir ļoti norobežotas, noslēgtas sevī un jūtās izstumtas saņemot sabiedrības negatīvo attieksmi ir nepieciešama neformāla palīdzība, lai būtu iespējams paplašināt sociālo tīklojumu. Neformālā palīdzība tiek saņemta no savstarpējām apmaiņām starp draugiem, radniekiem un cilvēkiem ar līdzīgām problēmām, kaimiņiem, darba kolēģiem un brīvprātīgo darba veicējiem. Šis atbalsta veids ir bezmaksas pakalpojums. Personiskās īpašības un gatavība labprātīgi palīdzēt ir neformālo atbalsta programmu stiprās puses, palīdzot ģimenēm atjaunot vai uzsākt saskarsmi ar tai nozīmīgām personām un veicināt radošu un aktīvu brīvā laika pavadīšanu.

Pie neformālās atbalsta sistēmas programmām ir pieskaitāmas **atbalsta grupas**, kuras darbojas kad nepieciešams starppersonu atbalsts pēc savstarpēji dalītas sapratnes dažādās situācijās. Cilvēka pilnvērtīgai attīstībai un vajadzību apmierināšanai ir nepieciešama cilvēku līdzdalības, tādēļ arī cilvēki apvienojas grupās, lai apmierinātu savu vajadzību pēc cilvēciskiem kontaktiem jeb saskarsmes, sasniegtu noteiktu savas darbības mērķus, rastu atbalstu un aizsardzību grūtās dzīves situācijās. Šajās grupās ir noteikts cilvēku kopums, kurus vieno kopīga darbība un vienots mērķis, katram dalībniekam ir sava sociālā loma, kurā darbojas rakstītas vai nerakstītas izturēšanās normas [38;22]

Sociālā darba un terminoloģijas vārdnīcā ir teikts, ka **atbalsta grupa ir cilvēku kopa ko vieno līdzīga situācija vai dzīves apstākļi. Tā ir balstīta uz pašpalīdzības principu – darbojoties kopā, pārvarēt grūtības, iegūt zināšanas un atbalstu. Atbalsta grupa tiek dibināta uz brīvprātības principiem, dalībniekiem tiek dota iespēja kontrolēt aktivitātes un noteikt grupas prioritātes. Atbalsta grupu vada kāds profesionālis - sociālais darbinieks, sociālais pedagogs, ārsts un tās darbība var būt gan īslaicīga, gan ilgstoša.** [18;22] Atbalsta grupu raksturo:

Mērķis: palīdzēt dalībniekiem tikt galā ar stresa situācijām dzīvē, veidot prasmes un pašiem risināt savas problēmas. Fokuss: indivīdam iegūt pieredzi

kā pārvarēt stresa situācijas. Mācīties komunicēt ar apkārtējiem sabiedrības locekļiem. Robežas: stresa pilnā pieredze nereti ir noraidoša. Komunikācija: dalīšanās ar informāciju, pieredzi un grūtību pārvarēšanas stratēģijām, kā arī savstarpējais atbalsts no personām ar līdzīgu dzīves situāciju. Vadīšana: veicināt izpratni un savstarpēju atbalstu [58;23] Atbalsta grupas pamatuzdevums ir sniegt atbalstu, iedrošināt veidot atbildību par savu rīcību, apgūt patstāvīgas dzīves prasmes, mācīties pieņemt lēmumus, kā rezultātā uzlabojas indivīda sociālās funkcionēšanas spējas.

Balstoties uz iepriekš minēto, tabulā Nr.1.1.autore apskatīs alternatīvo programmu veidus un paredzamos rezultātus ģimenes un bērnu attiecību uzlabošanā. Tabulā izmantoti gan ārzemju literatūrā [34] [35] [36] iegūtā informācija par sociālā atbalsta pakalpojumiem, gan personīgā darba pieredze strādājot sociālās sistēmas sfērā.

Alternatīvas atbalsta sistēmas programmas

1.1.tabula

Programmas veidi	Paredzamie rezultāti ģimenes un bērnu savstarpējo attiecību uzlabošanā
Visaptverošā atbalsta sistēmas programma	<ul style="list-style-type: none"> ➤ vērojamas pozitīvas izmaiņas vecāku uzvedībā, prasmēs, kā arī attiecībās; ➤ tiek saņemts emocionālais atbalsts un dažādas apmācības formas; ➤ vecāku piedalīšanās ilgtermiņa programmās un dažādu resursu izmantošana uzlabo rezultātus; ➤ apmierinātība un vēlme līdzdarboties.
Vecāku palīdzības programmas	<ul style="list-style-type: none"> ➤ rezultāti ir tieši saistīti ar apmācības saturu, labāku vecāku un bērnu mijiedarbību, vecāku stresu un dusmu samazināšanos; ➤ vērojama bērnu ļaunprātīgas pamešanas un atstāšanas novārtā samazināšanās; ➤ vecāku apmācība ir efektīvāka kombinējot ar citiem atbalsta veidiem; ➤ samazinās sociālā izolācija.
Intensīvie ģimenes atbalsta sistēmas saglabāšanas pakalpojumi	<ul style="list-style-type: none"> ➤ koncentrējoties uz “augsta riska” ģimenēm var samazināt biežumu un ilgumu, kuru bērni pavada ārpus mājas; ➤ rezultāti ir raksturīgi plašam atbalsta lokam; ➤ uzlabojās laulāto saskarsme; ➤ lielāka ticība tikt galā ar problēmām.

<p>Mentor fonda palīdzība un atbalsta sniegšana</p>	<ul style="list-style-type: none"> ➤ profilakse izmaksā lētāk un ir efektīvāka atkarību izraisošo vielu lietošanas ierobežošanā nekā ārstēšana, tādēļ ir nepieciešams profilaktisko darbu veikt pēc iespējas agrāk; ➤ dzīves prasmju apguve dod iespēju ikdienas dzīvē efektīvi tikt galā ar prasībām un pārmaiņām; ➤ profilaksei jāveicina bērnu un jauniešu labklājība un jāpiedāvā pozitīvas alternatīvas, kas veicinātu veselīga dzīvesveida izvēli.
<p>Neformālā atbalsta sistēmas programma</p>	<ul style="list-style-type: none"> ➤ savstarpējo ģimenes locekļu attiecību uzlabošanās; ➤ samazinās sociālo tīklojumu profesionālie pakalpojumi; ➤ augstāka pašapziņa, sociālā identitāte; ➤ personīgie un ģimenes ieguvumi saglabājas; ➤ mazinās gadījumi, kad bērni tiek ievietoti ārpusģimenes aprūpes iestādēs.
<p>Atbalsta grupas</p>	<ul style="list-style-type: none"> ➤ uzlabojas ikviena indivīda sociālās funkcionēšanas spējas; ➤ bez lietišķām attiecībām starp dalībniekiem nodibinās arī personīgas attiecības; ➤ cilvēki labprāt sadarbojas, palīdz viens otram, uzmundrina, nomierina, sniedz padomus.

Secinājumi 1. nodaļai

Izvērtējot teorētiskās nostādnes par atbalsta sistēmas jēdzienu, palīdzības procesu, atbalsta sistēmas modeļiem un alternatīvām atbalsta sistēmas programmām secinu:

- Jebkāda veida atbalsts un pakalpojuma veids spēj nodrošināt personas labklājības celšanu un sociālo funkcionēšanu,
- Daudzējādo, sociālo tīklojumu un resursu piejamības veidiem ir veiksmīgāka ietekme uz ģimenes funkcionēšanas spēju atjaunošanu nekā vienpusīgām intervencēm,
- Sekmīgas atbalsta sistēmas programmas spēj nodrošināt pieejamos resursus vienlaicīgi dažādu ģimeņu problēmu risināšanā,
- Sociālā atbalsta šķēršļa efekta un galvenā efekta modeļi dominē palīdzības programmās, risinot sarežģītas problēmas un piedāvājot sociālos pakalpojumus,
- Sociālā atbalsta galvenais efekta modelis atklāj procesu attīstību, saglabāšanu un pārveidošanu, lai iegūtu psiholoģisko labsajūtu un pozitīvu sociālo identitāti,
- Bērna, jaunieša pašcieņas paaugstināšanā un iespēju došanā, palielinot viņu patstāvību ir nepieciešams izmantot sociālā atbalsta galvenā efekta principus,
- Standartmetodes bērnu labklājības celšanā (padomdošana, prasmju apmācība) būs efektīvākas, ja tās varēs apvienot ar citām metodēm,
- Atbalsta grupas, pašpalīdzības grupas, sociālie tīklojumi un savstarpējās palīdzības stratēģijas dod pozitīvus rezultātus atšķirīgās un sarežģītās situācijās,
- Jaunas idejas un sociālā atbalsta darba metodes varētu mazināt iespējamo atkarību risku institūciju audzēkņu vidū,
- Atbalsta sistēmas pakalpojumi un darba metodes ir nozīmīgs resurs bērnu ārpusģimenes aprūpes iestādē dzīvojošiem bērniem, viņu emocionālās, intelektuālās un fiziskās attīstības nodrošināšanā un patstāvīgas dzīves uzsākšanā.

Nākošajā nodaļā atspoguļošu starpprofesionāļu komandas sadarbības galvenos virzienus atbalsta sistēmas veidošanā nodrošinot bērnam vispiemērotākos un nepieciešamākos pakalpojuma veidus.

2. Starpprofesionāļu komandas sadarbība atbalsta sistēmas nodrošināšanā

Šajā nodaļā apskatīšu sadarbības teorētisko pamatojumu, sadarbības modeļa shematisku risinājumu atbalsta sistēmas nodrošināšanai, starpprofesionāļu komandas nozīmi un viņu veicamos uzdevumus atbalsta sistēmas veidošanā riska bērniem ārpusģimenes aprūpes un audzināšanas iestādē.

2.1. Sadarbības teorētiskais pamatojums

Atbalsta sistēmas nodrošināšanā starpprofesionāļu komandas un institūciju sadarbība nav uzskatāma tikai par gadījuma rakstura pasākumu kopumu, kurā epizodiski risina kādas problēmas, šis process ir sistēmisks ar skaidri definētu sadarbības saturu, noteiktiem tās veidiem un precīzi izstrādātām norises formām, lai sniegtu nepieciešamo atbalstu bērnam. Sadarbības saturu un formu raksturo konkrēti humānisma pamatprincipi, kurus izdala A. Baldiņš un A. Raževa:

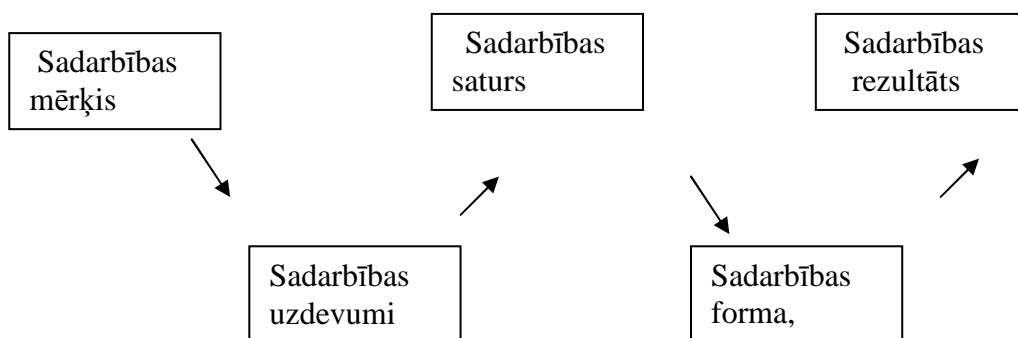
- humānisma princips, kas iemieso ideju par personību kā absolūtu vērtību;
- demokrātisma princips, kas nodrošina veiksmīgas attiecības starp iesaistītām pusēm;
- retrospektivitātes princips, kurš nodrošina tautas tradīciju respektēšanu;
- kreativitātes princips, kas veicina cilvēka, kā personības audzināšanu brīvā vidē;
- pēctecības un nepārtrauktības princips, kas ir pamats sistēmiskas audzināšanas pieejai [44;12]

Sociālā darba terminoloģijas vārdnīcā sekojoši tiek definēts: **sadarbība, kooperācija ir tāda cilvēku mijiedarbība, kurā notiek apvienošanās, savstarpējās darbības saskaņošana, lai realizētu kopīgu mērķi. Atbalsta sniegšanai darba praksē, lai atrisinātu sociālas problēmas ir ļoti svarīga starpinstitucionālā profesionāļu sadarbība.[18;72]**

Institūcijā ievietoto bērnu problēmas visbiežāk ir kompleksas, tāpēc visefektīvāk var palīdzēt dažādu profesiju pārstāvji, kuri strādā vienā komandā. Ņemot vērā minēto, shematiski parādīšu divu un vairāku cilvēku sadarbības modeli riska bērniem atbalsta sistēmas nodrošināšanai.

Sadarbības modelis riska bērnu atbalsta sistēmas nodrošināšanai

Shēma Nr.2.3

No shēmas Nr.2.3 var secināt, ka sadarbība ir plānota darbība, lai izvirzītu sadarbības mērķi, sadarbības uzdevumus, noteiktu sadarbības saturu, izvēlētos visefektīvākos sadarbības līdzekļus, formas un metodes un nonāktu pie visefektīvākā sadarbības rezultāta. Institūcijā esošā bērna problēmu risināšanā vienmēr iesaistās dažādi profesionāļi, iestādes, organizācijas, jo viens profesionālis nekad nespēs aptvert visus problēmu aspektus un darbojoties atsevišķi, nevar sasniegt tik labus rezultātus, kādi panākami, ja darbojas komandā.

Institūciju sadarbības saturs ir mērķu sasniegšanai nepieciešamo procesu un elementu kopums, kas tiek vienādi interpretēts un izprasts gan vienā, gan otrā institūcijā, kuras sadarbojas. Sadarbības saturu var noteikt, atbildot uz jautājumu – kāpēc mēs kopīgi risinām kādu problēmu?

Sadarbības formas ir ārējais satura organizācijas veids, kuras veiksmīgas izvēles gadījumā ļauj ar iespējami nelieliem cilvēku un materiālajiem resursiem optimāli īsā laikā sasniegt abpusēji pieņemamu problēmu risinājumu. Sadarbības formu pārzināšana, to vājo un stipro pušu apzināšanās ļauj veidot sadarbību, kas vērsta uz kopēju uzdevumu atrisināšanu.

Priekšrocība strādājot starpprofesionāļu komandā, ir tā, ka problēmu var izvērtēt no dažādiem aspektiem – vai bērns saņem atbilstošu aprūpi un atbalstu, vai viņa drošība ir garantēta. Strādājot komandā, jāpatērē ievērojami mazāk laika un darba nekā tad, ja šo problēmu katrs profesionālis mēģinātu risināt atsevišķi.

2.2. Starpprofesionāļu komandas nozīme atbalsta sniegšanā un sadarbības veidošanā.

Starpprofesionāļu sadarbības pamatā ir kopīga plāna izstrāde un īstenošana. Tiek sadalīta atbildība un darbs, lai pēc iespējas ātrāk un operatīvāk atrisinātu bērna gadījumu un sasniegtu mērķi – bērna labklājību. Kā liecina sociālā darba prakse, bērnu problēmas ir komplicētas, tādēļ nepieciešama kompleksa, diferencēta pieeja šādu problēmu risināšanai. Problēmas sarežģītā būtība liek izmantot pieeju, kas apvieno dažādu institūciju un palīdzības dienestu pieredzi, kompetenci un sadarbību. **Starpinstitucionālā pieeja** sociālajā darbā nozīmē vairāku institūciju sadarbību un koordinētu darbu. Šajā pieejā liels uzsvars tiek likts uz koordinētām pūlēm, nevis vienas institūcijas virspusēju darbību vai dažādu institūciju nekoordinētu darbību. [50;276]

Sociālā darba terminoloģijas vārdnīcā **starpprofesionāļu komanda**, tiek definēta – **sociālajā darbā dažādu profesionāļu grupa, kas darbojas kopīga mērķa sasniegšanā. Katram starpprofesionāļu komandas loceklim ir sava profesija, atšķirīgas prasmes un metodes, bet visi dalībnieki strādā kopā, lai atrisinātu kopīgu problēmu, sasniegtu kopīgu mērķi. Komandas dalībnieki demonstrē savas specifiskās spējas, notiek pastāvīga savstarpēja komunikācija un tiek novērtētas katra komandas dalībnieka individuālās pūles grupas kopīgā mērķa sasniegšanā. Katras grupas dalībnieks ir atbildīgs par visas grupas darbu.**[18;217-218]

Savukārt, rokasgrāmatā bērnu tiesību aizsardzības jomā strādājošajiem speciālistiem ir teikts, ka “**starpprofesionāļu komanda** veicina savstarpējo atbalstu un rada labvēlīgu klimatu problēmas risināšanai. Efektīva komandas izveidošana un attīstīšana ir smags darbs, kam vajadzīga prasme, visu komandas locekļu atdeve un laiks. Darbojoties komandā, ir iespējams daudz produktīvāk risināt klienta problēmas. Komandas darba būtiskākā priekšrocība ir iespēja apvienot dažādu profesionāļu prasmes, zināšanas, pieredzi un dažādas pieejas. Komandas dalībnieki sniedz cits citam psiholoģisku atbalstu un dala atbildību”[45;38]

Mācību metodiskajā materiālā SDSPA “Attīstība” ir uzsvērts, ka starpprofesionāļu komandas modelis dod iespēju personiskai izaugsmei, citam no cita mācoties. Veiksmīga komanda balstās uz savstarpējo atbalsta tīklu, kas

sastāv no dažādiem profesionāļiem – sociāliem darbiniekiem, mediķiem, policistiem un citiem speciālistiem”[46;37]

Veidojot komandu jādomā par to, kādā veidā notiks profesionāļu sadarbība, jārēķinās ar dažādiem faktoriem – darba stilu dažādību, savstarpējo attiecību dinamiku, sadarbības reglamentējošajiem normatīvajiem aktiem. Lai izveidotos veiksmīga un rezultatīva starpprofesionāļu sadarbība ir nepieciešams ievērot sekojošus pamatprincipus:

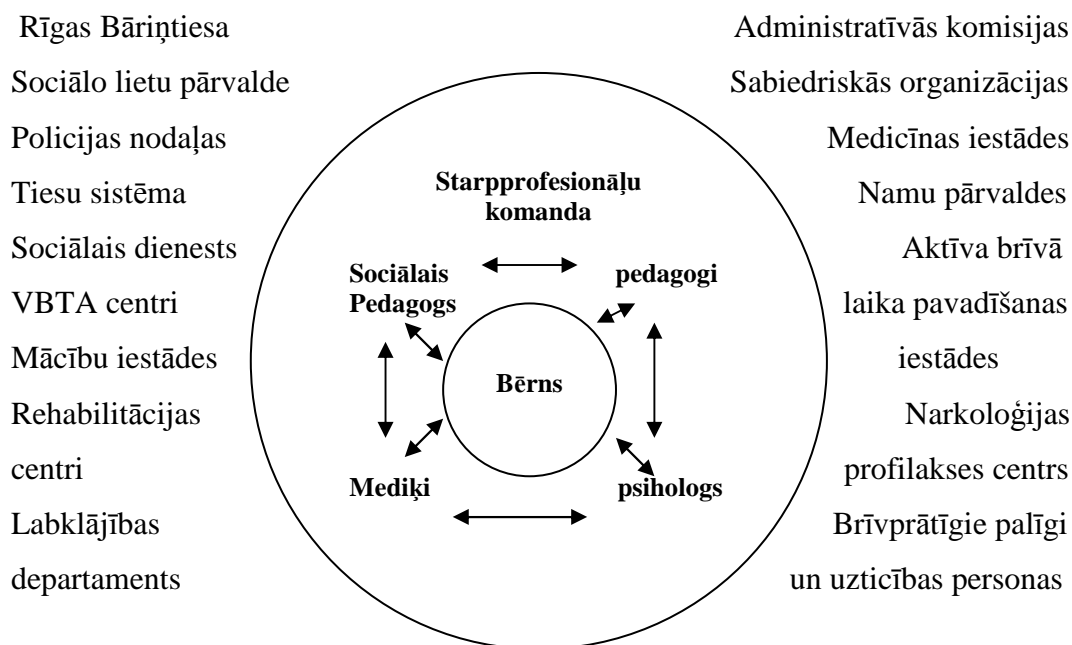
- komandā jāiesaista tādi profesionāļi, kas ar pilnu atbildības sajūtu risina bērnu un viņa ģimenes sociālās problēmas,
- pirmajā komandas tikšanās reizē tiek uzklautā katra komandas locekļa iepriekšējā pieredze strādājot ar gadījumu, jāpanāk, lai darbam komandā būtu prioritāte attiecībā pret pārējiem pienākumiem,
- jāizstrādā komandas sadarbības līgums, kur ietverta komandas misija, mērķi, aktivitāšu spektrs un vadlīnijas, katras komandas locekļu funkcijas un atbildība, jāpaaugstina termiņu un uzdevumu izpildes un saistības,
- jāpārtrauc savstarpējā konkurence un jāpaaugstina grupas lojalitāte,
- komandas locekļiem ir svarīgi savstarpēji vienoties par komandas pamatvērtībām un par katra dalībnieka lomu.
- komandas dalībnieku zināšanas un spēju potenciāls nosaka, vai komanda spēs atrisināt problemātiskas situācijas. Ja pastāv organizācija (mērķi un saistoša darba kārtība), kvalifikācija (zināšanas un prasmes), kooperācija (uzticēšanās un lojalitāte), tad var uzskatīt, ka ir radīti priekšnoteikumi komandas attīstībai. [54;12]

Sadarbības nepieciešamībai starp institūcijām ir sekojoši iemesli - lai būtu optimāli objektīva informācija par situāciju un būtu iespējams lemt jautājumu par vispiemērotāko un nepieciešamāko problēmsituācijas risinājumu, izmantojot visus pieejamos resursus, lai novērstu institūciju funkciju dublēšanos, lai izvairītos no situācijām, kad tiek pieņemti lēmumi kas ir pretrunā ar klienta interesēm.[50;76]

Shematiski (shēma Nr.2.4.) parādīšu bērnu nama starpprofesionāļu komandas sadarbību un iespējamās sadarbības partnerus risinot un palīdzot atjaunot bērna funkcionēšanas spējas.

Bērnu nama starpprofesionāļu komandas sadarbības shēma un sadarbības partneri institūcijās

Shēma Nr.2. 4.

Analizējo, shēmu Nr.2.4 var secināt, ka bērnu nama darbs nav iedomājams bez profesionāļu un dažādu institūciju sadarbības. Tas raksturo komandu darba priekšrocības:

- iespējams iegūt vairāk informācijas un zināšanas,
- attīsta sadarbību starp profesionāļiem, citām institūcijām un klientiem,
- iznīcina stereotipus par citiem profesionāļiem, praktiķiem, institūcijām un klientiem, palielina iespējamo risinājumu skaitu kādai problēmai,
- attīsta atsevišķus profesionālisma laukus, palielina ietekmi uz objektu,
- nodrošina ideju un tēmu izvērtēšanu un pārbaudīšanu no dažādām perspektīvām, samazina darbības dubultošanos,
- koncentrējās uz vispārīgo problēmu, tās atsevišķu daļu, nodrošina visaptverošu pakalpojumu tīklu
- rada iespēju plašākai un efektīvākai ekspertu, speciālistu un profesionāļu izmantošanai, palielina darba kvalitāti un spējas pieņemt rezultātu,
- nodrošina lielāku atbalstu starp komandas dalībniekiem.[55;29]

Starpprofesionāļu sadarbības procesā problēmu risināšana ir daudz efektīvāka, jo iespējams izmantot plašāku resursu un sniegto pakalpojumu klāstu. Tabulā Nr.2.2 apskatīšu iespējamus bērnu nama sadarbības partnerus un to veicamos uzdevumus.

Iespējamie sadarbības partneri un to veicamie uzdevumi

2.2 tabula

sociālais darbinieks	<ul style="list-style-type: none"> ➤ ir sociālā gadījuma vadītājs; novērtē bērna patreizējo situāciju; ➤ ģimenes individuālos, sabiedrības, bērna un vides resursus; ➤ sniedz informāciju par pieejamiem pakalpojumu veidiem; ➤ nodrošina atbalstu, identificē, novērtē un palīdz risināt sociālās un emocionālās bērna grūtības un veicina bērna un ģimenes sadarbības veidošanu.
sociālais pedagogs	<ul style="list-style-type: none"> ➤ strādā pie bērna individuālās attīstības programmas sastādīšanas; ➤ palīdzības sniegšana bērna adaptācijā, rehabilitācijā un integrācijā; ➤ palīdz apgūt saskarsmes kultūru; ➤ bērna interešu pārstāvniecība tiesībsargājošās un iestādēs.
psihologs	<ul style="list-style-type: none"> ➤ sniedz psiholoģisko atbalstu krīzes situācijā; ➤ nosaka bērna konsultācijas metodes atbilstoši risināmajai problēmai un veic viņu psiholoģisko izpēti; ➤ izstrādā un realizē bērna adaptācijas un attīstības programmu sadarbībā ar citiem speciālistiem veic bērna psiholoģiskās konsultācijas rezultātu novērtēšanu. ➤ Cenšas izprast bērna problēmas cēloņus, viņa attiecību īpatnības ar citiem cilvēkiem, viņa potenciālās spējas tikt galā ar radušos situāciju.
medicīnas darbinieki	<ul style="list-style-type: none"> ➤ sniedz medicīnisko rehabilitāciju un ārstniecisko pasākumu kompleksa realizāciju; ➤ piedāvā profilaktiskas programmas popularizējot veselīgu dzīves veidu, kā arī piedāvā preventīvo un izglītojošo darbu; ➤ sekmē veselības nostiprināšanu, pilnveidojot fizisko un garīgo bērna attīstību.

<p>psihoterapeits</p>	<ul style="list-style-type: none"> ➤ sniedz atbalstu krīzes situācijā un pastāvīgo terapiju; ➤ palīdz mazināt bērna trauksmi, sasprindzinājumu, nedrošību; ➤ veicina atbalsta sniegšanu bērna personības izpētē; ➤ palīdz veidot adekvātu pašvērtējumu un spēju novērtējumu; ➤ veic psiholoģisku personības, intelektuālās darbības spēju izpēti.
<p>Pedagoģiskais personāls</p>	<ul style="list-style-type: none"> ➤ veic pedagoģiskās saskarsmes, sadarbības un ētikas principu īstenošanu audzināšanas darbā; ➤ sniedz informāciju par audzēkņa tiesībām un pienākumiem; ➤ sekmē ikviena bērna personības attīstību un izaugsmi; ➤ veicina bērna vērtību sistēmas veidošanos un palīdz veidot izpratni par veselīgu dzīvesveidu; ➤ piedalās labvēlīgas psiholoģiskās vides veidošanā un atbalsta sniegšanā psiholoģiskas krīzes situācijās; ➤ veicina mācību motivāciju un mācīties prasmes attīstīšanu, bērna pilsoniskās atbildības audzināšanu un izpratni par sabiedrības procesiem.
<p>Bāriņtiesa (pagasttiesa)</p>	<ul style="list-style-type: none"> ➤ saņem un izvērtē visu ienākošo informāciju par bērnu; ➤ pārzina likumdošanu un savas kompetences ietvaros gādā lai bērns saņemtu nepieciešamo palīdzību, atbalstu un sapratni; ➤ novērtē bērna drošību un labklājību.
<p>Valsts un Pašvaldības policija</p>	<ul style="list-style-type: none"> ➤ regulāri veic profilaktisko darbu ar sociālā riska grupas bērniem; ➤ veido datu bāzi par nepilngadīgajiem bērniem, kuri neapmeklē skolu, klaiņo, lieto alkoholu, narkotikas, apdraud sabiedrisko kārtību, rīko reidus un nodrošina sabiedrisko kārtību; ➤ strādā multidisciplināras komandas ietvaros, lai veicinātu bērnu sociālo integrāciju.
<p>Draudzes, brīvprātīgie un</p>	<ul style="list-style-type: none"> ➤ sniedz garīgu atbalstu dažādu dzīves jautājumu risināšanā; ➤ līdzdarbojas radošajās aktivitātēs un veicina bērna sagatavošanu patstāvīgai dzīvei;

uzticības personas	<ul style="list-style-type: none"> ➤ palīdz izprast labvēlīgas ģimenes modeli un iepazīties ar lomām ģimenē, palīdz apgūt konstruktīvas saskarsmes iemaņas; ➤ atbalsta sniegšana sociālo problēmu risināšanā.
Sociālo pakalpojumu nodaļa ģimenēm ar bērniem	<ul style="list-style-type: none"> ➤ attīsta sociālos pakalpojumus un resursus ģimenēm ar bērniem; ➤ pilnveido, pārrauga un metodiski vada sociālās aprūpes un bērnu namu darbu, koordinē un metodiski vada sociālo dienestu darbu.
Atbalsta nodaļas ģimenēm ar bērniem	<ul style="list-style-type: none"> ➤ sniedz palīdzību un atbalstu klientiem problēmu risināšanā; ➤ sadarbojas ar pārējiem komandas speciālistiem; ➤ nodrošina iespējamo resursu pakalpojumu pieejamību klientam.
VBTA centrs	<ul style="list-style-type: none"> ➤ kontrolē, koordinē, īsteno un realizē bērnu tiesību nodrošinājumu attiecīgajā teritorijā; ➤ VBTAC struktūrā darbojas “Uzticības tālrunis” bērniem un pusaudžiem, sniedzot atbalstu un nepieciešamo padomu.
Interesu un brīvā laika pavadīšanas iestādes	<ul style="list-style-type: none"> ➤ veido interešu izglītības programmas, plāno to īstenošanu un izvēlas attiecīgas darba formas un resursus; ➤ īstenojot pedagoģisko saskarsmi un sadarbību sekmē bērna personības attīstību; ➤ palīdz apgūt sociālajā pieredzē pieņemtos uzvedības tipus un saskarsmes kultūru; ➤ konsultēt bērnus un jauniešus aktuālu problēmu risināšanā.
Mācību iestādes	<ul style="list-style-type: none"> ➤ veido un nodrošina izglītības vidi, organizē un īsteno izglītības procesu, kas nodrošina valsts pamatizglītības un vidējās izglītības standartos noteikto mērķu sasniegšanu un absolventu spēju konkurēt darba tirgū; ➤ nodrošina bērna emocionālās, psiholoģiskās un sociālās vajadzības; ➤ dot iespēju bērniem iegūt zināšanas, prasmes, kas nepieciešamas patstāvīgai dzīvei sabiedrībā, pilnveido interešu izglītību; ➤ veicina sadarbību ar citām izglītības iestādēm.

Narkoloģijas un profilakses centri	<ul style="list-style-type: none"> ➤ primārā profilakse - novērst vai vismaz aizkavēt narkotiku lietošanas uzsākšanu; ➤ sekundārā profilakse – nodrošina izglītības un konsultatīvus pakalpojumus narkotiku lietotājiem, lai pārliecinātu viņus atteikties no eksperimentēšanas; ➤ terciārā profilakse – samazināt problemātisku narkotiku lietošanu un tās tās kaitīgās sekas, piemēram, AIDS un citu slimību izplatību; ➤ rehabilitācijas pakalpojumu nodrošināšana, lietošanas riska samazināšana
Sabiedriskās organizācijas	<ul style="list-style-type: none"> ➤ sociālpedagoģiska palīdzība un atbalsts; ➤ iesaista bērnus interešu nodarbībās (datornodarbības, kreatīvās nodarbības u.c.); ➤ informatīvi un izglītojoši pasākumi, dzīves prasmju, sociālo prasmju, un komunikatīvo prasmju nodarbības; ➤ brīvā laika pavadīšanas aktivitātes (ekskursijas, izbraukumi, sporta un kultūras pasākumi);

Lai veidotos starpinstitucionālā sadarbība profesionāļu vidū ir nepieciešamas zināmas prasmes un iemaņas:

Efektīvas komunikācijas prasmes - prasme sadarboties ar tīklojuma institūcijām, ģimenēm un klientiem, spēja strādāt ētiski ar institūcijām un klientiem, neskatoties uz viņu statusu un varu, saglabāt godīgumu attiecībās ar klientiem un institūcijām, saņemot dažāda rakstura informāciju, spēja objektīvi pieņemt kritiku, spēja apzināties un vadīt darbu vidē, kurā “valda sāpes un sēras”;

Tīklojuma prasmes - spēja veidot attiecības ar visdažādākajiem cilvēkiem, radīt un uzturēt tīklojumu, kas ietver dažādus speciālistus, iegūt un analizēt informāciju par tīklojuma ietvaros esošajiem resursiem un pakalpojumiem, konflikta risināšanas prasmes[55;36]

Secinājumi 2.nodaļai

Izvērtējot teorētiskās nostādnes par starpprofesionālo un starpinstitucionālo sadarbību un kontekstā ar atbalsta sistēmas veidošanu riska bērniem ārpusģimenes aprūpes apstākļos, izdalīšu būtiskākos un nozīmīgākos secinājumus:

- Visefektīvāk darbu veic starpprofesionālu komanda, kura ievēro sadarbības pamatprincipus un sadarbību veic no sistēmu teorijas viedokļa, ievērojot noteiktus problēmas risināšanas soļus,
- Dažādu profesionāļu kopīga sadarbība atvieglo kopējo darbu, rada savstarpēju atbalstu palīdzības iespēju nodrošinājumam,
- Starpprofesionālu komanda, katrs tās dalībnieks ir ieguvis profesionālas prasmes kādā specialitātē, bet visi koordinēti sadarbojas lai sasniegtu kopīgu mērķi,
- Sadarbība starp profesionāļiem un institūcijām ir nepieciešama lai nodrošinātu bērnu ar vispiemērotāko un nepieciešamāko pakalpojumu veidu, lai iespējami ātrāk un efektīvāk atrisinātu problēmsituācijas, izmantojot visus pieejamos resursus,
- Komandas darba princips atbalsta sniegšanas jomā ietver sevī visu, lai panāktu ātru un profesionālu palīdzības sniegšanu bērnam, nodrošinot viņa vajadzības,
- Informācijas apmaiņa ir sadarbības pamatā pieņemot kvalitatīvus lēmumus bērna interesēs,
- Sarežģītas kompleksas problēmas, kādas ir visu augsta riska bērniem, prasa visaptverošus pakalpojumus. Īpaši jāuzsver kopainas saskatīšanas nozīme: ka bērns ir daļa no ģimenes, kas savukārt ir daļa no sabiedrības.

Nākošajā nodaļā vēršīšu uzmanību uz vides un sabiedrības faktoru mijiedarbību uz ģimenes ietekmi bērna personības attīstībā. Optimālai cilvēka attīstībai ir nepieciešami bioloģiskie priekšnosacījumi – vesela nervu sistēma, labvēlīga apkārtējā vide, sākot ar ģimeni un beidzot ar kultūrvēsturiskiem apstākļiem, kā arī fiziskā un intelektuālā attīstība.

3. Sabiedrības un sociālās vides mijiedarbība – atbalsta sistēmas komponenti

Šajā nodaļā teorētiski apskatīšu sabiedrības, sociālās vides un ģimenes nozīmi, to ietekmi jaunā cilvēka personības attīstībā. Pievērsīšos atkarību vielu problemātikai mūsdienu sabiedrībā un bērnu vidū. Noskaidrošu kāda nozīme ir sabiedrības, vides un ģimenes atbalstam attīstot bērnos psihosociālās un komunikācijas prasmes.

3.1. Sociālās vides nozīme bērna personības attīstībā un veidošanā

Ikviens cilvēks ir sabiedriska būtne, kurš dzīvo un darbojas sociālā vidē, kontaktējās un veido savstarpējas attiecības ar citiem. Cilvēkam ir vismaz piecas sociālās vajadzības, kuras apmierinot viņš var pilnvērtīgi dzīvot - vajadzība pēc cilvēciskiem sakariem, vajadzība būt elementam, kādā lielākā “Mēs”, vajadzība pēc pieķēršanās, pēc simpātijām - mīlēt un justies mīlētam, vajadzība pēc pašapziņas un pašapliecināšanās - justies nepieciešamam un nozīmīgam, vajadzība pēc informācijas un vērtību sistēmas. [17]

Cilvēka attīstība ir process, kas sākas ar sevis izzināšanu un iepazīšanu, veidojot saskarsmes iemaņas ar sabiedrību. Cilvēka izglītība ir sekmīgs dzīves prasmju un profesionālās karjeras veidošanās līdzeklis, kas ir individuāls sociālās mijiedarbības procesā. I. Puškarevs ir teicis, ka bērns piedzimst ar attīstības bioloģisko programmu, bet sociālo programmu viņš apgūst sociālajā vidē - saskarsmē ar cilvēkiem un sabiedrību. [5;29] Sociālā vide ietver cilvēku attiecību tīklojumu dažādos organizācijas līmeņos. Gan fizisko, gan sociālo vidi ietekmē kultūras normas, vērtības, zināšanas un priekšstati, kas veido sociālo mijiedarbību ar fizisko vidi. Sociālā vide ir attiecības starp cilvēkiem un viņu radītājām materiālajām un garīgajām vērtībām. [16]

Vide, kurā bērns dzīvo un aug, veido būtisku pamatu viņa tālākajai attīstībai. Vide ietekmē bērna attieksmes un vērtības, palīdz veidoties un attīstīties prasmēm, sniedz priekšstatu par cilvēku savstarpējām attiecībām par vēlamu un nevēlamu uzvedību. Vide sniedz priekšstatu par vērtību sistēmu ar kuras palīdzību mēs mācāmies dzīvot sabiedrībā un veidojamies par personībām. Bērna personības garīgā bagātība ir atkarīga no tā kādā vidē viņš ir atradies vecumā no diviem līdz sešiem gadiem. Tuvojoties skolas vecumam

bērns jau ir uzkrājis zināmu morālo pieredzi ir izveidojušās individuālas rakstura iezīmes, iegūtas noteiktas iemaņas un paradumi. Taču bez vecāku sadarbības un atbalsta nav iespējams attīstīt bērna talantus un iemaņas. Skolu psiholoģe Ilona Krone uzsver: “grūti ir palīdzēt bērnam, kam nav vecāku atbalsta. Vecāku līdzdalība bērnam ir nepieciešama pastāvīgi – bērns vēlās saņemt iedrošinājumu un atbalstu grūtās situācijās, palīdzību dažādu iemaņu attīstīšanā, interesī par pašsajūtu un sekmēm skolā. Vecāku sadarbība ar skolu tikai veicina bērna sasniegumus un izaugsmes spējas”[59;5]

Apkārtējā vide nav viendabīga, tā sastāv no vairākiem līmeņiem. Cilvēks apgūst kādus ieradumus un iemaņas tikai tad, ja viņa apkārtējā vide dod viņam šo iespēju. Viens no galvenajiem un svarīgākajiem līmeņiem ir ģimene, mājas, attiecības ģimenē, attiecības starp brāļiem un māsām. Audzināšanas veids ģimenē, emocijas, uzskati un vērtības iespaido bērna domas un uzvedību.

Ģimene ir galvenā vieta, kur veidojas bērna personība, uzvedība, attieksme pret sabiedrībā pastāvošajām normām.[11;10] Tieši ģimenē sākās cilvēka socializācija un tiek saņemta pirmā sociālā informācija. Vecāku uzdevums ir palīdzēt saviem bērniem izaugt par pilnvērtīgiem sabiedrības locekļiem, kas spējīgi patstāvīgi spriest un rīkoties. Bērna saskarsme ar tuviniekiem un vienaudžiem ir ne tikai pilnvērtīgas psihiskās attīstības faktors, bet arī pamats attiecību veidošanai ar citiem cilvēkiem, pašam ar sevi, ar priekšmetisko pasauli. Bērns dzīvodams ģimenē uzkrāj sevī lielu savstarpējo attiecību pieredzi.

Pēc R. Bernsa (R. Burns) domām, tieši ģimene un tuvākie cilvēki nosaka bērna pašizjūtu, ja bērns izjūt vecāku mīlestību, rūpes un gādību, tad viņa nākotne būs veiksmīga. Pirmo civilizācijas ietekmi bērns saņem no sociālās mikrovides – ģimenes un šī ir arī pirmā pieredze sociālās saskarsmes skolā [25;71]. Protams, ka vissvarīgākā bērna audzināšanas daļa ir mīlestībai un bērna atbalstam veltītais laiks un enerģija. Taču, lai arī mīlestība ir visvarīgākais nosacījums ar to vien nepietiek, jo ja vecāki neizprot savu bērnu vajadzības, viņi nespēj dot to, kas bērnam nepieciešams mūsdienās.

Nākamais līmenis jau ir plašāks, jo ietver sevī draugus, skolasbiedrus, ārpusklases nodarbības, pulciņus. Skolas vide ir atbalstoša un pretimnākoša ikvienam bērnam, gan tam, kurš ikdienā sagādā rūpes un raizes, gan tam, kurš apzinās savus mērķus un ideālus. Draugi ir ļoti nozīmīga vides sastāvdaļa,

kurai ir liela ietekmē uz cilvēku. Izvēlēties draugu ir sarežģīti jebkurā vecumā, it īpaši pusaudžu vidū, tādēļ arī lielākā daļa izvēlās par saviem draugiem tos, kuri visbiežāk pieņem un saprot, nevis “pareizos” vai “nepareizos”.

Sabiedriskie notikumi ikdienā ietekmē ikvienu cilvēku ļoti plašā nozīmē, piemēram, masu mediji, dažādi politiski notikumi, darbs vai arī tā trūkums u.c. Visi šie līmeņi ir ļoti cieši saistīti un pakārtoti viens otram. Ekonomiskā situācija, cenu paaugstināšanās rada ģimenē problēmu virkni, kā rezultātā ģimene nonāk grūtībās, netiek apmierinātas katra ģimenes locekļa vajadzības un ģimene bieži vien nonāk krīzes situācijā, kad vecāki sāk lietot alkoholu un bērni atstāti novārtā. Mainoties valsts sociāli ekonomiskai situācijai ir pieaudzis to ģimeņu skaits, kuriem ir zems ienākumu līmenis, alkohola, narkomānijas problēmas, bezdarbs, vardarbības un citas sociālas un ekonomiskas problēmas rada paaugstinātu sociālo un psiholoģisko stresu ģimenēm un risku ģimenes pilnvērtīgai funkcionēšanai. Palielinās ģimeņu skaits, kurās ir tikai viens no vecākiem, kā arī to ģimeņu skaits, kurās bērniem netiek nodrošināta pilnvērtīga aprūpe, aizsardzība un audzināšana. Tādēļ ļoti bieži bērni kļūst destruktīvi gan pret sevi (lietojot alkoholu un apreibinošas vielas, kā arī pakļaujot savu dzīvību briesmām), gan pret citiem agresīvi izturoties un izdarot likumpārkāpumus

Pēdējais līmenis ir saistīts ar kultūrvidi un tās normām, kas regulē mūsu uzvedību. Sabiedrībā pieņemtās uzvedības un morāles normas un noteikumu būtiski ietekmē visus iepriekšminētos līmeņus, t.i. cilvēka pašsajūtu un viņa izjūtas ģimenē.

Autorei savā darba praksē nākas saskarties ar tiem bērniem, kuri dzīvojuši nevīžībā un novārtā bez vecāku gādības, mīlestības un ļoti bieži uz ielas pavadījuši savu laiku, iegūstot negatīvu morālo pieredzi. Novirzes no uzvedības normām noved pie tā, ka bērni kļūst agresīvi, nervozi, nomākti, palielinās likumpārkāpumu varbūtība, vardarbīga uzvedība, kas veicina agrīnu eksperimentēšanu ar apreibinošām vielām, klaiņošanu, kā arī citas antisociālas uzvedības izpausmes.

Neadekvātas attiecības ģimenē ir atstājušas neizdzēšamas pēdas bērna apziņā, attīstījušas viņam negatīvus paradumus. Normālu attiecību trūkums ģimenē bieži vien veicina egocentrismu un citu negatīvu īpašību attīstību. Bieži strīdi ģimenē, skandāli starp vecākiem, bērnu fiziska sodīšana rada bērnos

paaugstinātu uzbudinātību, agresivitāti. Ģimenes bieži ir sociāli izolētas un vecākiem nav atbalsta, netiek meklēta palīdzība, pat ja tā ir ļoti nepieciešama. Vecāku vai citu ģimenes locekļu negatīva rīcība –alkoholisms, amorāls dzīves veids, dzīvošana par noziedzīgā kārtā iegūtiem līdzekļiem, pretsabiedriski uzskati un paradumi, nepedagoģisku audzināšanas metožu pielietošana (vecāku rupjība, despotisms, necieņa pret bērnu, darba iemaņu, pienākuma apziņas neieaudzināšana utt.) noved pie ģimenes disfunkcijas, kuras rezultātā bērns visbiežāk nonāk institucionālajā aprūpē.

Institucionālajā aprūpē dzīvojošie bērni ir ļoti apdalīti, jo viņi nesaņem savu vecāku mīlestību, gādību un rūpes, lai kā arī censtos pedagogi, šo bērnu pagātni izdzēst nav iespējams un pilnībā kompensēt to visu, kā viņiem pietrūkst. Bērniem ir jāiemāca ar savu pagātni sadzīvot un skatīties uz priekšu, nākotni veidojot pašiem. Bērnos, kuri nav saņēmuši mīlestību un gādību no vecākiem un ir ievietoti ārpusģimenes un aprūpes institūcijās, bieži ir vērojamas novirzes, kuras būtiski ietekmē viņu fizisko un sociālo attīstību. Lai šī aizkavēšanās nepārietu hroniskās pastāvīgās dezaptācijas formās, nepieciešams attīstīt zināmus pakalpojumus un sociāli psiholoģisku atbalstu, kas palīdzētu bērniem, pusaudžiem un jauniešiem adaptēties un integrēties sabiedrībā. Audzinātājiem, pedagogiem un citiem aprūpes institūcijā strādājošajiem cilvēkiem jācenšās bērnos attīstīt tādas prasmes, kas viņiem turpmāk noderētu ikdienas dzīvē. Jo tieši saskarsmes veidam, apgūstot un iemācoties jauno ir svarīga ietekme uz bērna uzvedību un vispārējās izturēšanās veidu, tostarp, arī viņa attieksmi pret sabiedrībā notiekošo, kā arī pret atkarību izraisošo vielu lietošanu.

Pasaulē aizvien izplatītāks kļūst uzskats, ka veiksmīgas profilakses programmas pamatā ir bērnu atbalsts un psihosociālās kompetences attīstīšana. Tai noteikti ir jābūt vērstai uz bērnu personīgo un sociālo prasmju attīstīšanu, kā arī vienlaikus jāattīsta aizsargfaktori, kas varētu atturēt viņus no apreibinošu vielu lietošanas. Tiek uzskatīts, ka pašapziņai, pašpaļāvībai, spējai uzņemties atbildību un sociālajai kompetencei, piemēram prasmei kontaktēties, ir liela ietekme uz iespējamo atkarības risku mazināšanos nākotnē. Tādēļ ir svarīgi attīstīt šīs spējas un veidot jauniešos pozitīvu pašpaziņu un pašpaļāvību.

3.2. Mūsdienu sabiedrība un sociāli nelabvēlīgas parādības

20. gadsimta 90. gados ignorējot audzināšanas principus, cilvēku uzskatos pazeminājās darba, izglītības, kultūras, sporta vērtība, strauji veidojās negatīvas sociālās parādības - noziedzība, alkoholisms, narkomānija, prostitūcija. Ausma Špona raksta: “vājā izglītības sistēmas ietekme un audzināšana, kā sabiedriskas parādības ignorēšana, veicinājusi šo sociāli negatīvo parādību izplatību, it īpaši, bērnu un pusaudžu vidū.”[24;11]

Liela sabiedrības daļa izjūt nedrošību par tālākām dzīves perspektīvām un atrodas emocionālā, psiholoģiskā diskomfortā, kuras galvenie cēloņi ir zemais izglītības līmenis un nespēja piemēroties jauniem apstākļiem darba tirgū, kas radušies sakarā ar ekonomisko situāciju pēc neatkarības atgūšanas. Ir izveidojusies ekonomiskā nevienlīdzība un augsts nabadzības līmenis, kā arī neskaitāmas neatrisinātas sociālas problēmas, kuras būtiski ietekmē savstarpējās attiecības ģimenē. Cilvēkos ir izveidojusies bezcerība nokārtot savu personīgo un ģimenes dzīvi. Visbiežāk tas ir ceļš uz sociāli nelabvēlīgu jeb augsta riska ģimeni, kurās galvenie cietēji ir bērni.

Ikvienā sabiedrībā ir pieņemts ievērot noteiktas sociālas normas, taču pēdējos gados mūsu sabiedrībā īpaša uzmanība tiek pievērsta dažādām negatīvām izpausmēm, kuras redzam sev apkārt ikdienā un vērojam plašsaziņas līdzekļos. Pētījumi, kas ir veikti sociālo deviāciju jomā, liecina ka, noziedzība kļūst organizētāka un bīstamāka, rada lielākus zaudējumus un prasa iespaidīgākus līdzekļus tās apkarošanā. Narkotiskajā tirgū ieplūst aizvien stiprākas un nāvējošākas vielas, kas rada intensīvāku to lietotāju atkarību.[23;21]

Līdztekus ģimenei, vienaudžiem, skolai arī sabiedrībai jāuzņemās liela atbildība bērna uzskatu un uzvedību veidošanā. Sabiedrībā pastavošie uzskati, stereotipi, masu saziņas līdzekļu sniegtā informācija un ievērojama cilvēku reklāmas, rāda negatīvu priekšstatu par to, kādam jābūt mūsdienu jauniešiem, Andrejs Vilks uzskata: “ka šāda reklāma ir izaicinājums bērna psihei, jo ne vienmēr bērns var likumīgā veidā iegūt to, ko sirds vēlē un ir solījusi reklāma. Šāda vēlmju un iespēju neatbilstība var pamudināt uz sliktu, īpaši sabiedrībā, kurai raksturīga izteikta noslāņošanās.” [23;22]

Savukārt, Ausma Špona uzsver, ka cilvēks un sabiedrība ir savstarpēji saistīti. Cilvēks nekad nav brīvs no apstākļiem, no vides, no normām, bet viņš

ir spējīgs paust savu attieksmi pret tiem. Mūsdienu sabiedrībā cilvēku vērtē no viņa spējām brīvi, patstāvīgi un atbildīgi veidot savu rīcību, attieksmi, saskarsmi un sadarbību sociālajā vidē.[24;7]

Likumpārkāpumu veicinošs faktors ir sabiedrībā pastāvošo vērtību sistēmu dažādība un apjukums, kas rodas, saskaroties ar atšķirīgām vērtību un uzskatu sistēmām un sagrozītiem morāles ētikas principiem. Arī sabiedrības nosodošā attieksme pret nepilngadīgo vai pret to sociālo grupu, kurai viņš ir piederīgs ir veicinošs apstāklis likuma neievērošanai. Ja sabiedrība atstumj kādu tās pārstāvi vai grupu un visādos veidos cenšas parādīt, ka bērns un viņam līdzīgie šai sabiedrībā nav vējami, tad kļūst saprotams, kāpēc bērns vērsas pret šo sabiedrību.[26;11] A. Meirāne precīzi atzīmē, ka bērni, it īpaši pusaudži ir kā lakmusa papīrs, jo uzrāda sabiedrības vājās vietas un puses.[27;172].

Mūsdienu sabiedrība kopumā arī ietekmē cilvēka uzskatus par reibinošu vielu lietošanu un tādēļ nav jābrīnās, ka šobrīd sabiedrības degpunktā ir bērni un jaunieši – narkomāni, klaidoņi, zagļi un agresīvi cilvēki. Interesantākais ir tas, ka šī ietekme notiek caur tradīcijām, masu komunikācijas līdzekļiem un plaši izplatītiem stereotipiem. Andrejs Vilks uzskata, ka par sociālajām deviācijām pašlaik tiek runāts un rakstīts atklātāk, taču informācijas atklātība un uzskatu plurālisms dod iespējas arī tiešā veidā propagandēt vardarbību, kā gandrīz vai vienīgo indivīdu pašattīstības, pašrealizācijas un aizstāvības formu; veidot pozitīvus uzskatus par narkotikām, kā pašatbrīvošanās līdzekli.[23;10]

Attīstītajās valstīs, šobrīd arī Latvijā, veidojas patērētājsabiedrības iezīmes. Tas nozīmē, ka cilvēki vairāk orientējas uz patērēšanu nevis radīšanu. Šādā sabiedrībā dominē priekšstati, ka izjūtas un jūtas atrodas ārpus cilvēka, piemēram, ja ir vajadzīgs spēks - vajag lietot vielas, kas to dod, ja vajadzīgs miers vai ir skumji - vajag lietot alkoholu vai citas psihoaktīvas vielas. Ja cilvēks grib atpūsties, tad ir vajadzīgs kāds, kurš izklaidē un aizpilda brīvo laiku.[23;25]

Autore uzskata, ka ir pienācis pēdējais laiks, pievērst valsts mērogā uzmanību arvien plašākai apreibinošo vielu izplatības problēmai. Radusies nepieciešamība lielāku uzsvaru likt tieši uz profilaksi un veselības veicināšanu, nevis orientēties tikai uz aizliegumiem un narkotiku piegādes un tirdzniecības kontroli. Tieši tāpēc praktiski veicina profilakses efektivitāti bērnu un jauniešu vidū. Ir secināts, ka tikai informācijas sniegšana par atkarību izraisošajām

vielām nav pietiekoša, lai atturētu jauniešus no šo vielu pamēģināšanas un lietošanas, kā arī ir zināms, ka ar vienkāršiem risinājumiem nevar panākt atkarību izraisošo vielu lietošanas novēršanu. Galvenā uzmanība un atbalsts profilaksē ir jāvelta noteiktām mērķa grupām, kuras varētu lietot vai jau sākušas lietot atkarību izraisošas vielas, šo grupu uzvedībai un specifiskajām vajadzībām, kā arī iespējamiem cēloņiem, kas veicina atkarību izraisošo vielu lietošanu šo grupu vidū. Tāpēc, mums sabiedrības locekļiem: vecākiem, pedagogiem un visiem, kuriem rūp nākotnes sabiedrība ir jāsniedz pilna informācija bērniem, kā rīkoties un kas jāzina par atkarību izraisošajām vielām un kā noraidīt piedāvājumu.

Kriminoloģisko pētījumu rezultāti liecina, ka apmēram ceturtdaļa pusaudžu vecumā no 15 līdz 16 gadiem ir saistīti ar apreibinošajām vielām. Un cēloņi kāpēc lieto šīs vielas ir: lai aizpildītu tukšumu, apkārtējo spiediens, garlaicība, lai aizbēgtu no īstenības, lai būtu jautrāk, ziņkārība, neadekvātas sajūtas, lai izrādītos, lai būtu visu izmēģinājis, lai labāk justos, problēmas ģimenē. [30;78] Visus iemeslus nepilngadīgo bērnu nonākšanai kādas toksiskas vielas atkarībā varētu iedalīt trīs lielās grupās - ģimene, skola, attiecības ar vienaudžiem. Pēc policijas statistikas datiem, parasti bērnu pirmā iepazīšanās ar reibinoša rakstura vielām notiek pusaudžu un jauniešu dzīvesvietās. Ne mazāk izplatīts reibinošo vielu piedāvājums ir jauniešu un pusaudžu brīvā laika pavadīšanas vietās, diskotēkās uz ielas. Pētījumu rezultāti liecina, ka šādā veidā jaunieši iepazīstas ar apreibinošām vielām aptuveni katrā desmitajā gadījumā. Bet ir gadījumi, kad pusaudži pastāvīgi sastopoties ar reibinošu vielu lietošanas faktiem, neiztur šada iespaida ietekmi un padodas grupas ietekmei. Pētījumu rezultāti liecina, ka ap 75% bērnu, kuri ir atkarīgi no kādas toksiskas vielas nāk no sociāli vai psiholoģiski nelabvēlīgām ģimenēm. Parasti tās ir ģimenes, kurās vecāki ir alkoholiķi vai narkomāni, kāds no vecākiem vai abi ir bezdarbnieki, bērna vecāki ir šķīrušies vai atrodas uz šķiršanās robežas, bērnus audzina tikai viens no vecākiem. Vecāku alkoholisms, narkomānija, nomāktība, problēmas, kuras paši nespēj pārvarēt, kuras neprot vai nevar atrisināt, neļauj ieraudzīt savu bērnu problēmas. Tas ir biežs iemesls bērna aiziešanai no mājām un nonākšanai uz ielas. Tāpat veicinošs faktors ir dzīve internātskolā vai bērnu aprūpes institūcijās, kurās nav sniegts pienācīgs atbalsts un sapratne dzīves prasmju attīstīšanā. Šīs prasmes ietver ne tikai komunikāciju, konfliktu

risināšanas un lēmumu pieņemšanas spējas, bet arī kritisku domāšanu, problēmu risināšanas prasmes, spēju cienīt sevi un citus. Prakse liecina, ka dzīves prasmju pieja spēj aizkavēt apreibinošo vielu lietošanas uzsākšanu bērnu vidū. Andrejs Vilks uzsver: “ka organizējot individuāli preventīvo un sociālo darbu, svarīgi ir konstatēt nozīmīgos motīvus, kuri jauniešos izraisa narkotisko un toksisko vielu lietošanu. Liela daļa pusaudžu ir sākuši lietot reibinošas vielas ziņkāres vadīti, nezinot, kādas sajūtas un stāvokli tās varētu izraisīt. Tikai nedaudz retāk, narkotiskās vielas tiek lietotas ar mērķi atdarināt citus, pakļaujoties grupu ietekmei, kas ir saistīta ar to, lai neuzskata par “balto zvirbuli” un netiktu izstumts no saskarsmes grupas.” [23;152]

3.3. Ģimeniska vide - pamats bērnu augšanai un normālai attīstībai

Šobrīd, viena daļa bērnu vecāku atrodas sociālajā depresijā un pesimismā un cieš ne tikai no nabadzības un bezpalīdzības, bet arī no nespējas pietiekami augstu novērtēt sevi, atteikties no pieņemtajiem stereotipiem, no neprasmes izteikt sevi un risināt konfliktus.

Ģimenes, skolas, sabiedrības sadarbībai un atbalstam, jaunās paaudzes audzināšanā ir jānodrošina audzināšanas procesa nepārtrauktība, pastāvīga pedagogiski mērķtiecīga iedarbība uz bērna personības veidošanos. Tai jāiekļauj daudzveidīga un daudzpusīga bērna audzināšana, apmierinot un attīstot viņa intereses un vajadzības, īstenojot individuālu un diferencētu pieeju katra bērna personības attīstībai. Taču diemžēl, audzināšanas procesam visbiežāk ir epizodisks raksturs, jo ģimenē pielaistās kļūdas iznāk labot skolai un citām iestādēm, kad jau ir negatīvi rezultāti.

Pārejas periodā no totalitāras sabiedrības uz demokrātisku sabiedrību, kad būtiski mainījās jaunās paaudzes mērķi, ideāli un vērtības, ir mainījusies arī izpratne par audzināšanu kā par personības mijiedarbības procesu. Nesniedzot atbilstošu atbalstu un audzināšu var veidoties dažādu negatīvu sociālo parādību attīstība sabiedrībā - jauns viedoklis par morālām un kultūras normām, cita attieksme pret tautas tradīcijām, kas savukārt var radīt atsvešinātību sabiedrībā un ģimenē. A.Studente uzskata, ka lai vecāki varētu rūpēties par pilnvērtīgu sava bērna attīstību ģimenē, viņiem vispirms ir jāapzinās audzināšanas mērķi - veidojot vispusīgi un harmoniski attīstītu personību [20;5]

Katram bērnam ir jāaug ģimenē, jo lai arī cik labi būtu apgādātāti bērni, materiālajā ziņā institūcijā, lai arī cik labi strādātu pedagogi, mātes maigumu un šūpla dziesmu, tēva stiprās rokas un padomu nekas nespēj aizstāt. Bērna dvēselēs paliek neizpildīts tukšums, apzinoties, ka pasaule tiem nodarījusi pāri. Bērns nesaņem to mīlestību, kuru var saņemt tikai ģimenē, viņam neveidojas pareiza pieķeršanās un piederības sajūta, kas ir nepieciešama bērna normālai garīgajai, intelektuālajai, emocionālajai un fiziskajai attīstībai. Bērnam, īpaši mazam ir vajadzīgs ierobežots cilvēku skaits, kurus viņš uztver kā autoritātes un kuriem ir jāklausa. Regulāri bērnam jāsadzīvo ar nemitīgām dvēseles sāpēm, ka nav savu māju un nav vecāku.

Dž. Boulbijs ir teicis: “tiem bērniem un jauniešiem, kas mājās nesaņem vajadzīgo atdalīšanu un iedrošinājumu - visticamāk trūks dzīvesprieka, viņiem liksies, ka dzīve ir smaga, un īpaši grūti būs veidot tuvas attiecības, turklāt, nelabvēlīgos apstākļos draudēs psihiska nelīdzsvarotība. Viņi sastapsies ar grūtībām, kad paši būs nodibinājuši savu ģimeni un viņiem būs bērni.”[9;175] Ģimeņu bērni, kuri spiesti dzīvot nabadzībā, sliktos sadzīves apstākļos, trūkumā un izmisumā izjūt mīlestības trūkumu, jo bieži pārdzīvojuši traģēdijas: ģimenes šķiršanos, reizēm ilgstošu ar bērnu dalīšanu, vecāku degradāciju un nāvi. Bērni ir ļoti jūtīgi un emocionāli, tādēļ pārdzīvojumi izpaužas apreibinošu vielu lietošanā, klaiņošanā, melos, agresijā. Nelabvēlīgie sadzīves apstākļi, nedrošība un bezcerība noved pie neattaisnotiem kavējumiem, zagšanas, klaiņošanas. Ar savu uzvedību un dzīves veidu bērni cenšas pievērst sev apkārtējo uzmanību, sniedz informāciju par to, ka tiek aizmirsti. Arī A. Meirāne novērojusi, ka cēloņi pusaudzī atkarībai no alkohola un narkotiskajām vielām meklējami mīlestības trūkumā ģimenē.[27;181] Un, lai arī cik sāpīgi tas nebūtu bērnam, šāds nevienam nevajadzīgs, aizmirst un nemīlēts bērns visbiežāk nonāk institucionālajā aprūpē, kurā sākās pavisam cita un jauna dzīve ar savām prasībām, noteikumiem (pielikums Nr.1) un iespējām.

Attiecības ģimenē (saimnieciskās, ekonomiskās, psiholoģiskās, tikumiskās, estētiskās, politiskās un reliģiskās) veido ģimenes sociālo portretu, nosaka tās īpašības, kuras ģimeni raksturo kā īpašu sociālo grupu. Attiecības ģimenē, tāpat kā laulību sankcionē ne tikai morāle, bet arī juridiskās normas. Ģimenes attiecības regulē juridiskie likumi un galvenā atbildība par bērnu dzīves apstākļiem gulstas uz vecākiem. Civillikuma ģimenes tiesību daļā, par

vecāku varu runājot, teikts, ka vecākiem samērā ar savu mantisko un sabiedrisko stāvokli jā rūpējas bērnu dzīvību un labklājību, jāgādā viņiem uzturs, miteklis, apģērbs, viņi jākopj, jāaudzina un jāskolo.[10;13]

Bērns izjūt vajadzību uzticēties saviem vecākiem, justies drošam un aizsargātam. Ja bērnam zūd aizsardzība, viņa uzvedība mainās, viņš zaudē drošības izjūtu un pārliecību, ka spēš pats tikt galā ar grūtībām. Ģimene ir tā vieta, kur tiek veidota bērna sociālā uzvedība nākotnē. Turklāt, šī ģimene bērnam kļūst arī par savas ģimenes modeli nākotnē. Mātes un tēva attiecības parasti ir katra cilvēka pirmā pieredze arī pāru attiecībās. Bērns ģimenē mācās no vecākiem, kādas emocijas drīkst izpaust un kādas ir aizliegtas.[2;15] Vecāki nedrīkst aizmirst, cik kaitīgas ir negatīvās emocijas bērnībā, jo tās būtiski ietekmē cilvēka domas, jūtu un rīcību visas dzīves garumā. Bērns mīl savus vecākus tāds, kādi viņi ir, viņš jūt viņu emocionālo atsvešinātību un liekulību, tādēļ cenšas savas sāpes mazināt ar sev zināmiem līdzekļiem. Hetera Smita uzsver, "ka bērni, kuri nav saņēmuši pietiekami daudz mīlestības aug naida pilni, viņi neizjūt sirsniņu ne pret vienu cilvēku. Naidīgums šiem bērniem nav pārejošs dvēseles stāvoklis, bet pastāvīga viņu personības un dzīves daļa. Vienaldzīga vai pavirša attieksme vai fiziska varmācība, kuru šie bērni cietuši gadiem ilgi, liegusi viņos izveidoties normāliem uzvedības regulēšanas mehānismiem. Bērni parasti vēlas, lai viņus mīl, un cenšas iepriecināt cilvēkus, kas mīl viņus. Turpretī bērni, kuri ne pret vienu neizjūt pieķeršanos, sāpina citus, dara pāri, posta un bojā visu, kas vien iespējams, izturas bezjēdzīgi un cietsirdīgi.[29;109] Savukārt, pieņemts un mīlēts bērns, rod stipru pamatu turpmākajām savstarpējām attiecībām ar citiem cilvēkiem un pozitīvu attieksmi pret sevi.[11;74] Mūsdienu ģimenes galvenie uzdevumi un atbalsts bērna pilnvērtīgai attīstībai Bērnu Tiesību aizsardzības likumā ir noteikti sekojoši:

- mīlēt bērnu un sniegt atbalstu jebkurā dzīves situācijā;
- radīt pēc iespējas maksimāli efektīvāku vidi bērna personības attīstībai;
- nodrošināt bērnu psiholoģisko aizsardzību un drošību;
- nodrošināšanāt bērna materiālo vajadzību klāstu;
- radīt bērnam iespēju apgūt praktiskas iemaņas un prasmes, kuras nepieciešamas, lai attīstītu pašapkalpošanās prasmes;
- veicināt bērna pašapziņas un pašcieņas celšanu.[4]

Bērnam ir vajadzīga savu vecāku mīlestība, klātbūtne un gādība, neierobežots laiks un savas mājas. T. Eglīte, sociālā darba maģistre uzskata, ka vecāki, kuru bērni atrodas institūciju aprūpē un audzināšanā ne tikai apzog savus bērnus, bet arī paši sevi, jo ne tikai vecāki ir doti bērnam, lai tie sniegtu viņam atbalstu un mīlestību, bet arī bērni ir doti vecākiem, lai mācītu viņiem mīlestību – gatavu upurēt, īstu, bez nosacījumiem, jo bērns – mazs un nevarīgs ir pilnīgi atkarīgs no vecākiem un nekādu taustāmu labumu nevar dot, un tieši ar to viņš pašu galveno var arī iemācīt.

Bērnu nama bērni savā īsajā mūžā ir piedzīvojuši vairāk bēdu un sāpju, nekā daudzi pieaugušie. Ir ļoti grūti pedagogam strādāt ar šiem bērniem, iemantot viņu uzticēšanos un palīdzēt apgūt prasmes un pieredzi, lai kļūtu par pilnvērtīgiem sabiedrības locekļiem. Katru gadu ar bāriņtiesu un pagasttiesu spriedumiem institūcijās ievieto aptuveni 200 bērnu. Šobrīd ārpusģimenes aprūpes iestādēs dzīvo 993 Rīgas pašvaldības bērnu.

Secinājumi 3. nodaļai

- Vairākas ģimenes dzīvo nabadzīgā, sociāli ekonomiskā vidē, ir maz iespēju saņemt kvalitatīvus sociālās palīdzības pakalpojumus un sociālo atbalstu. Jūtams vājš valsts un pašvaldības atbalsts ģimenēm sociālo problēmu risināšanā.
- Sabiedrība vāji kontrolē bērnu uzvedību. Ar reklāmu un plašsaziņas līdzekļu palīdzību nereti veicina interesi par apreibinošo vielu popularitāti un lietošanas uzsākšanu.
- Atkarību izraisīto vielu viegla pieejamība pusaudžu un jauniešu grupām.
- Ikviena cilvēka dzīvē un sabiedrības attīstības procesā liela nozīme ir ģimenei, tā tiek uzskatīta par pirmo socializācijas vietu cilvēka mūžā, kas atstāj būtisku ietekmi visā tālākajā dzīves posmā.
- Jau vēsturiski ģimenei ir bijusi fundamentāla loma bērna attīstībā un izaugsmē, tādēļ mūsdienu nedrošajā pasaulē ir svarīgi, lai ģimene spētu dot drošības un atbalsta sajūtu visiem ģimenes locekļiem, it īpaši bērniem.
- Bērnā nedzīvojot ģimenē ir grūti veidot attiecības, viņš negūst pareizu priekšstatu par savstarpējo attiecību modeli ģimenē, grūti izpaust savas emocijas un iegūt praktiskās darba iemaņas.

4. Atbalsta sistēma, kā būtisks faktors riska bērnu, viņu problēmu un vajadzību nodrošināšanā

Šajā nodaļā aplūkošu riska bērnu un viņu psihosociālo raksturojumu, riska faktoru nozīmi bērna dzīvē. Pievērsīšos cilvēku aktivitātes galvenajam virzītājspēkam – vajadzībām un apskatīšu tās pazīmes, kas liecina, ka netiek apmierinātas bērna vajadzības. Noskaidrošu, kāda ir bērnu sociālās ārpusģimenes aprūpes un audzināšanas institūciju nozīme, mērķi un uzdevumi, kā arī atbalsta sistēmas veidošanas nepieciešamība, lai varētu sniegt atbalstu un padomu institūcijā esošajiem audzēkņiem, lai veicinātu viņu labklājību, veselību un sociālo prasmju veidošanos, kā arī mazinātu riska iespējas atkarību izraisošo vielu lietošanu viņu vidū. Īsumā atspoguļošu arī starptautisku pieredzi un ārzemju ekspertu viedokli par iespējām un aktivitātēm samazināt bērnu skaitu institūcijās.

4.1. Riska bērni un viņu psihosociālais raksturojums

Bērnu problēmas ir individuālas un krasi atšķirīgas, tādēļ ir grūti veidot kopīgu riska bērnu psiholoģisko raksturojumu. Tomēr, ir iespējams noteikt vairākas kopīgas pazīmes. Visbiežāk viens no riska bērnu problēmu lielākajiem cēloņiem ir viņu neadekvātā aprūpe ģimenē, kur par ģimeņu sastāvdaļu ir kļuvis alkoholisms, bezdarbs un vardarbība, kas atstāj nopietnas sekas bērna tālākajā attīstībā.

Riska bērnu jēdziens sabiedrībā parādījās deviņdesmito gadu vidū, kad uz ielām parādījās ubagojoši, klaiņojoši, strādājoši, nevienam nevajadzīgi un novārtā pamesti bērni. Vienlaikus aktuāla kļuva arī skolu neapmeklējošo bērnu problēma. Šajā pārejas laikā, liela daļa ģimeņu un viņu bērni tika pakļauti dažādiem riska faktoriem, nesaņemot pietiekamu atbalstu un palīdzību, lai spētu pārvarēt problēmas. No vienas puses tās bija sekas nabadzībai, kurā nonāca liela daļa Latvijas ģimeņu ar bērniem, no otras puses - padomju laikā labi funkcionējošā saikne starp ģimeni, skolu, sabiedrību un valsts iestādēm deviņdesmito gadu vidū bija pilnīgi likvidēta, bet nekas jauns tās vietā netika izveidots.[37;6]

Septiņpadsmit neatkarības gados daudz darīts bērnu tiesību aizsardzības jomā – izveidoti dažādi sociālās drošības sistēmas pamati, pieņemti starptautiskajām tiesību normām atbilstoši likumdošanas akti, kas aizsargā

bērņus un garantē pajumti, ēdienu, piemērotu aprūpi un atbalstu, izglītības iegūšanas iespējas, kā arī izveidots plašs bērnu tiesību sargājošo institūciju tīkls. Tomēr arī tas nav palīdzējis novērst riska bērnu esamību, nodrošināt šo bērnu tiesību aizsardzību, kad netiek apmierinātas bērnu pamatvajadzības un garīgās attīstības vajadzības. Šiem bērņiem nav saiknes, vai arī ir ļoti vāja ar ģimeni, skolu vai citiem bērnu aprūpes un izglītības institūtiem, kuru uzdevums ir nodrošināt bērnu attīstībai labvēlīgus apstākļus. Tādēļ, visbiežāk šie bērņi atrodas uz ielas un risinot savas problēmas, pakļauj savu drošību un dzīvību briesmām.

Rokasgrāmatā “Alternatīvas cietumam: darbs ar riska bērņiem pašvaldībās” tiek dots sekojošs riska bērnu definējums - **Riska bērņš - tāds nepilngadīgais, kas pakļauts vienam spēcīgam vai vairākiem riska faktoriem, un tā rezultātā ir pieaugusi antisociāla uzvedības, apreibinošo vielu lietošanas un citu sociālo problēmu rašanās varbūtība.**[26;54]

Savukārt, Sociālā darba terminoloģijas vārdnīcā tiek dots plašs izklāsts par riska grupu - **Riska grupa – sociāla grupa, kas pēc savas labklājības vai veselības stāvokļa un dzīvesveida atrodas kritiskā situācijā un var būt bīstama pati sev, kā arī citiem sabiedrības locekļiem. Riska grupai piemīt lielāka vai mazāka dezadaptācija un asociāla uzvedība. Riska grupa praktiski nepārtraukti atrodas tādās riska zonās, kuras visvairāk ietekmē nelabvēlīgi sociālie un bioloģiskie faktori (kriminogēnās grupas, piesārņota vide, garīgo vērtību trūkums, alkoholisms, materiālo līdzekļu trūkums.) Riska grupas var veidoties gan no atsevišķiem indivīdiem, gan no ģimenēm.**[18;152]

Inga Lukašinska, strādājot pie pētījuma “Ielas bērņi Latvijā” uzskata, ka riska grupas bērņi ir liela daļa bērnu, kuri spiesti dzīvot nelabvēlīgās ģimenēs, bērņi no trūcīgām ģimenēm, bērņi, kuri neapmeklē skolu sociālu problēmu dēļ, kā arī bērņi likumpārkāpēji un bērņi narkotisko un alkoholisko vielu lietotāji.[37;15-18] Savukārt, Alfrēds Ādlers uzskata, ka riska bērņi, ir visi tie bērņi, kuri savās ģimenēs tiek ienīsti un nemīlēti. Viņi neapzinās to, ka blakus pastāv arī līdzcilvēki, jo nekad nav piedzīvojuši sapratni, mīlestību, drošību un atbalstu. Līdz ar to, viņu antisociālās intereses aug un kļūst spēcīgākas, bet tās nepavisam nav iedzimitas, tās sakņojas pirmo gadu pārdzīvojumos un sāpēs. Daudz, kas mainītos, ja sabiedrība varētu saprast to, ka noziedznieks var rasties

tikai tad, ja cilvēks ir zaudējis atbalstu un drosmi.[42;62] Ievērojama zinātnieks I. Pavlovs ir teicis: “ka par grūtiem bērniem nepiedzimst, viņi tādi kļūst nepareizas audzināšanas rezultātā un nelabvēlīgu vides apstākļu ietekmē. Cilvēka uzvedības veidu nosaka ne tikai iedzimtas nervu sistēmas īpašības, bet arī tie faktori, kas viņa individuālās pastāvēšanas laikā nemitīgi iedarbojas uz organismu, tātad cilvēka uzvedība ir atkarīga no pastāvīgas audzināšanas un mācīšanas”. [43;24] Tas nozīmē, ka riska bērnu rašanās cēloņi pirmām kārtām jāmeklē audzināšanas apstākļos un vidē, kurā bērns uzturās.

Bērna socializācijas procesā galvenā loma ir ģimenei un skolai, savukārt, šiem bērniem tā ir iela - vieta, kur tiek pavadīta lielākā daļa laika, vieta, kur bērni mācās dzīvot sabiedrībā, apgūst izdzīvošanas iemaņas un prasmes veidojot savu vērtību sistēmu.

Pēc Rīgas pašvaldības policijas sniegtās informācijas 2006.gadā 154934 bērni dzīvoja sociālā riska ģimenēs, tie ir 29% no visiem līdz 18 gadus veciem bērniem, bet 18821 bērnu dzīvoja nelabvēlīgās ģimenēs. No tiem, kas reģistrēti izglītības iestādēs, vairāk nekā 3000 skolēnu neapmeklēja skolu mācību gada sākumā. 2005.gadā Rīgas narkomānijas profilakses centra uzskaitē tika reģistrēti 141 nepilngadīgais apreibinošo vielu lietotājs, no tiem 10 ar atkarības diagnozi, bet 130 ar narkotisko un psihotropo vielu intoksikāciju vai kaitējoši pārņemīgu lietošanu. Par klaiņošanu aizturēti vairāk nekā 230 bērnu, diemžēl, ir arī daudz tādu bērnu, kuri vēl nav nokļuvuši tiesībsargājošo institūciju redzeslokā.

Iepriekš minētie skaitļi liecina par to, ka pastāvot dažādiem riska faktoriem, palielinās riska bērnu skaits. Jo šie faktori ir saistīti gan ar bērna personību, gan ar vidi, kurā bērns aug un pavada savu ikdienu, kā arī ar virkni sociālekonomisku un politisku aspektu. Ļoti bieži riska faktori, kas palielina riska bērnu skaitu ir riska faktori arī dažādām citām sabiedrības problēmām. Tā piemēram, riska faktori, kas veicina vardarbīgu uzvedību, var arī veicināt agrīnu eksperimentēšanu ar apreibinošām vielām, klaiņošanu un citas antisociālas uzvedības izpausmes veidošanos un nostiprināšanos. Vieni no svarīgākajiem riska faktoriem, kuri ietekmē riska bērnu skaitu ir bērna ģimene:

- bērns izjūt vecāku uzmanības un mīlestības trūkumu,
- nepietiekamu audzināšanu un uzraudzību, pamešanu novārtā,

- ģimenes locekļi pārkāpj likumu un pastāv vardarbība starp ģimenes locekļiem,
- bērna vecāki ir vāji socializēti un ar zemu izglītības līmeni,
- ģimenē valda nekoncekvence vai pārmērīga bardzība disciplīnas nodrošināšanā, zems ģimenes sociāli ekonomiskais statuss,
- ģimenē ir bieži konflikti, vāja komunikācija,
- bērna vecāki pārmērīgi lieto apreibinošās vielas un bērns kļūst līdzatkarīgs,
- ģimenē slikti materiālie apstākļi, trūkums, jo vecāki ir bezdarbnieki.[26;7]

Iepriekš minētie faktori nelabvēlīgi ietekmē ģimeņu funkcionēšanu. Ģimenes, kuras nonākušas trūkumā, bieži kļūst nelabvēlīgas, jo ilgstoši nespējot atrisināt savas problēmas, saglabājas psiholoģiska spriedze, stress un bezcerības izjūta. Rodas konflikti, līdz ar to arī alkoholisms, antisemitāri apstākļi mājās, vecāki pamet novārtā bērnus, jo nespēj tikt galā ar savām problēmām, kā rezultātā bērns nonāk ārpusģimenes aprūpē.

Bez riska faktoriem, kas saistīti ar bērna ģimeni ļoti ietekmējoši ir arī riska faktori individuālā līmenī, jo tie liecina par katra indivīda personiskajām spējām tikt galā ar ikdienas notikumiem:

- vāja prasme tikt galā ar problēmām vai stresa situācijām,
- vāji attīstīta kritiskā domāšana, lēmumu pieņemšanas prasmes un saskarsmes prasmes,
- nepietiekami attīstītas prasmes organizēt savu brīvo laiku un pavadīt brīvo laiku sociāli pieņemamā veidā,
- uzvedības traucējumi - nepiedienīga, agresīva, vardarbīga uzvedība,
- neadekvāts pašvērtējums - pārāk zems vai pārāk augsts,
- agrīna un pārmērīga apreibinošo vielu lietošanas uzsākšana,
- tiekšanās pēc riskantām situācijām un asu izjūtu meklēšana,
- sliktas sekmes, kavējumi, nespēja izpildīt skolā izvirzītās prasības. [26;6]

Nozīmīgi ir arī iekšējie faktori, kas palīdz bērnam veiksmīgi izdzīvot un gūt panākumus, iegūstot atbilstošu pašcieņas līmeni: bērns ir līdzsvarots, bērns spēj sevi kontrolēt, bērns māc kontaktēties ar citiem cilvēkiem, bērnam ir savas speciālās nodarbošanās. Bērnā ir pārliecība ka dzīvei ir jēga, bērnam ir cerība uz panākumiem nākotnē.[28;115] Šādas īpašības vai vismaz daļa no tām piemīt veiksmīgiem bērniem, tieši tās samazina negatīvo faktoru iedarbību uz bērnu, palīdz viņam turēties pretī vides un apkārtējās sabiedrības negatīvajai

iedarbībai. Audzināt bērnu ģimenē nozīmē nostiprināt viņā noteiktus izturēšanās modeļus sabiedrībā – sociālās un vērtību orientācijas, kā arī sabiedriski nozīmīgo pieredzi: saskarsmes darba, domāšanas un radošās darbības iemaņas.

Cilvēks ir sociāls pēc savas dabas un viņam ir noteiktas sociālās vajadzības: pēc kontaktiem, cilvēkiem sakariem, pieķeršanās, pēc pašapliecināšanās – zināmas vietas ieņemšanas grupā, pēc pašapziņas - savas individualitātes izjūtas un izpratnes par atšķirību no citiem.[19] Bērna socializācija notiek audzināšanas procesā ģimenē, pirmskolas izglītības iestādē, skolā un citās bērnu audzināšanas un izglītības iestādēs, kurās bērns uzturās. Vecāki saviem bērniem ir paraugs un skolotāji cilvēcisko attiecību jomā. Bērnu pašapziņa veidojas ne tikai tieši - mācoties un atdarinot, bet arī salīdzinot savu pieredzi ar vecāku dzīvesveidu. Līdz ar to, bērns apgūst vecāku pieņemtās morāles normas un vērtības. Ja vecāku normas un vērtības bērniem nav pievilcīgas, viņi meklē uzvedības paraugus citu pieaugušo vidū.[19] Nesekmējot atbilstošu audzināšanas darbību var veidoties dažādu negatīvu sociālo parādību attīstība sabiedrībā, ka arī morālo un kultūras normu vērtējuma jauns aspekts un cita attieksme pret sabiedrību un ģimeni.

Tikai socializācijās procesā indivīds apgūst cilvēciskumu un atrod savu vietu sabiedrībā. Nelabvēlīgu sociālu apstākļu rezultātā var rasties antisociāla uzvedība, kam nepieciešama sociāla korekcija. Galvenais bērna socializācijas institūts ir ģimene, taču liela nozīme bērna tālākai attīstībai un izglītībai ir arī skolai. Skolā bērns iegūst jaunu sociālo statusu – skolēns par vadošo darbību viņa dzīvē kļūst mācīšanās. Bērna dzīvē parādās jauni cilvēki - skolotāji un skolas biedri, viņa dzīve norisinās ne tikai mikro vidē, bet arī makro vidē, plašākā sociālā un kultūras kontekstā. Taču, neskatoties uz to, ka skola ir ne tikai bērna socializācijas institūts, skola var arī kļūt par riska faktoru bērna dzīvē:

- skola ir bērnam atstumjoša, jo dominē sodīšana, bērnu dažādos veidos pamudina mainīt skolu vai kā citādi cenšas no viņa atbrīvoties, tā vietā, lai mēģinātu sadarboties un meklētu risinājumus,
- kopības un skolas piederības sajūtas trūkums, neiesaistīšanās aktivitātēs,
- ne visiem bērniem skolā ir iespējas sevi pozitīvi pierādīt,

- nepatika pret mācībām, vilšanās, intereses trūkums un zema iesaistīšanās mācību procesā, adekvāta palīdzības nesniegšana,
- bērnam tiek izvirzītas pārāk augstas prasības, kas neatbilst viņa spējām,
- skolotāja negatīvā attieksme pret bērnu un bērna “stigmatizēšana”- bērnam tiek uzlikts “noziedznieka”, “huligāna”, “neveiksmnieka”, “problēmbērna” zīmogs,
- skolotāji nepievērš pietiekošu uzmanību bērna neattaisnotiem stundu kavējumiem,
- mācību traucējumu novēlota diagnosticēšana,
- pedagogu nespēja laicīgi pamanīt faktorus, kas liecina par risku.[26;7]

Sevi, kā noteiktu kolektīva daļu bērns sāk izjust apmēram 9-10 gadu vecumā, kad veidojas spēcīga savas grupas, kolektīva izjūta. Vienaudži sāk noteikt svarīgu lomu sevis, apkārtējo, pasaules vērtēšanā un uztverē. Šajā laikā ir ļoti svarīgi atrast savu vietu, savu lomu grupā, jo bērnam veidojas spēcīga vēlēšanās piederēt grupai, iekļauties tajā, tikt ievērotam un saprastam. Ja iekļaušanās grupā kādu apstākļu dēļ nenotiek skolā, bērns cenšas meklēt citu grupu un visbiežāk to arī atrod uz ielas. Šeit vēl jo spēcīgāk darbojas vēlme iekļauties un neatpalikt no pārējiem, jo pastāv bailes atkārtoti tapt izstumtam un nepieņemtam. Šādās grupās bērns ātri nonāk psiholoģiskajā atkarībā no pārējiem un bailēs no atstumšanas dara visu ko pārējie. Tādēļ, kā vēl vienu ļoti svarīgu riska faktoru jāmin vienaudžu fenomenu:

- saskarsme vai draudzība ar nelabvēlīgi ietekmējošiem vienaudžiem, bērnam ir draugi, kas pārkāpj likumu (delikventi draugi),
- vienaudžu grupai, kurā uzturas bērns, ir raksturīga riskantu situāciju meklēšana un grupā vairākiem bērniem vai līderim ir izteikta vajadzība pēc asām izjūtām,
- bērna draugi lieto apreibinošas vielas,
- draugi ir vāji socializēti, vāji iekļaujas vietējā sabiedrībā.[26;7]

Dažkārt, sabiedrībā par šiem bērniem runā kā par zudušo paaudzi, kurai nav iespējams palīdzēt un kura ir pārmaiņu laika nenovēršams upuris, uzskatot – līdz ko valsts labklājība pieaugs, risku bērnu problēma izzudīs pati no sevis. Tādēļ, arī sabiedrība tiek uzskatīta par būtisku riska faktoru:

- nabadzīga sociāli ekonomiskā vide, maz iespēju saņemt kvalitatīvu veselības, sociālo palīdzību un sociālo atbalstu,

- ierobežotas izglītības un saturīga brīvā laika pavadīšanas iespējas,
- apreibinošo vielu viegla pieejamība, spēļu automātu viegla pieejamība,
- vājš valsts un pašvaldības atbalsts ģimenēm sociālo problēmu risināšanā,
- sabiedrība netieši akceptē bērna uzvedības vāju kontroli (piemēram, sabiedrībā nav pieņemams, ka bērni lieto alkoholu, bet tiek vāji kontrolēta alkohola pārdošana nepilngadīgajiem), vietējai sabiedrībai ir izteikti diskriminējoša attieksme pret kādu grupu (etnisku, sociālu),
- sabiedrībā ir noraidoša, bērnu atstumjoša attieksme pret nepilngadīgo, kas izdarījis likumpārkāpumu,
- kultūras, subkultūras īpatnības, ja tās ir pretrunā ar valdošām sabiedrības normām un pastāvošiem likumiem,
- organizētu grupu veidošanās vietējā apkaimē.[26;8]

Visos gadījumos riska bērniem raksturīgās izjūtas ir vienādas - viņi jūtās nemīlēti, nevienam nevajadzīgi, vientuļi, tādēļ bieži vien bērni meklē risinājumus ārpus ģimenes.

Darbs ar riska bērniem no atbalsta sistēmas personāla prasa pilnīgu atdevi, pašaieliedzību, patiesu labvēlību un mīlestību pret bērniem. Audzināšanas un atbalsta procesā izmantojot bērna pozitīvās rakstura īpašības, viņa veselīgās intereses un vajadzības, palīdzēt saredzēt cēloņus un izprast grūtību situāciju, attīstīt spēju risināt personīgās un sociālās problēmas. Saskatīt labo, lai tam dotu plašas iespējas attīstīties tālāk (orientēt uz pašpalīdzību), jo tas ir viens no svarīgākiem uzdevumiem un atbalsta sniedzēju prasmēm.

Atbalsta sniegšana riska bērniem ir koordinēts un uz bērnu vajadzībām balstīts darbs. Pakalpojumu sniegšana nevar atrasties kāda šaura speciālistu loka kompetencē, jo riska bērnu problēmas, situācijas, cēloņi un ietekmējošie faktori ir bezgala dažādi. Veiksmīga preventīvā darba pamatā ir jābūt ciešai speciālistu sadarbībai. Tas akcentē starpprofesionāļu komandas darba lietderību, gan mēģinot novērst esošās problēmu sekas, gan strādājot ar cēloņu mazināšanu. Vispusīgs atbalsts un sociālpedagoģiskā sadarbība, kas vērsts uz riska bērnu aizsargfaktoru palielināšanu un riska faktoru mazināšanu vai novēršanu, dos iespēju mazināt šo bērnu skaitu sabiedrībā.

Šķirot bērnu no ģimenes, viņam jānodrošina ārpusģimenes aprūpe, kurai jāsniedz atbilstošs atbalsts un sapratne, lai bērna vajadzības tiktu apmierinātas, lai viņš sasniedzot pilngadību prastu novērtēt reālo situāciju un mācētu pieņemt

adekvātus lēmumus. Arī psihologs J.Kupšs ir teicis, ka cilvēkam, lai dzīvotu un attīstītos jāatrodas labvēlīgos apstākļos, jābūt apmierinātam un laimīgam ar vidi, kurā viņš dzīvo un ko tā sniedz.

4.2. Cilvēka vajadzības - attīstības un uzvedības virzītājspēks

Cilvēka aktivitātes galvenais avots ir vajadzības, kuras ir pamatā katra personības virzībai. Cilvēka vajadzības parasti iedala sociālajās, ekonomiskajās un veselības vajadzībās. Vajadzību izvērtēšana ir datu vākšanas un plānošanas aktivitāte, kas sniedz lēmumu par nepieciešamās informācijas pieņemšanu. Dati atspoguļo indivīda īpašības, sekmes, zināšanas, uzvedību, vēlēšanās, vajadzības.[39;335]

Vajadzības ir ikviena cilvēka iekšēja nepieciešamība, bez kuras viņš nespēj dzīvot. Vajadzību klāsts, kuras visvairāk cenšas apmierināt cilvēks raksturo viņa dzīves centienus un nākotnes mērķus un nodrošina cilvēka virzību uz attīstību.

Gadu gaitā ir bijuši vairāki mēģinājumi definēt cilvēka vajadzības, sākot no E. Ēriksona (Erickson,1968) astoņām nozīmīgām attīstības stadijām līdz A. Maslova (Maslow, 1970) motivācijas teorijai, kura balstās uz vajadzību hierarhiju. Savukārt, Dž. Ponsjonens (Ponsionen, 1962) sniedz savu skatījumu un uzskata, ka katras sabiedrības pirmais pienākums ir rūpēties par savu pilsoņu izdzīvošanas pamatvajadzībām, kas ietver bioloģiskos, emocionālos, sociālos un garīgos aspektus. Alderferā ERG (existence, relatedness, growth) teorija piedāvāja trīs pakāpju vajadzību hierarhiju un tā balstās uz izaugsmes, piederības un eksistences vajadzībām. [39; 336-339]

Kā jau iepriekš minēts amerikāņu zinātnieks A.Maslovs (Maslow) vajadzības sakārtojis pēc to apmierināšanas kārtības, t.i., hierarhiski. Un katra nākamā vajadzība kļūst aktuāla tikai tad, kad kaut minimāli ir apmierināta zemākā līmeņa vajadzības. Līdz ar to, veidojas vajadzību kāpnes, pa kurām cilvēks cenšas sasniegt vajadzību piramīdas virsotni.[38-117] Saskaņā ar Ā. Maslova teorētisko modeli vajadzības ir hierarhiski sakārtotas līmeņos un parasti shematiski tiek attēlotas piramīdas veidā. (pielikums Nr.2)

Katra personība ir individuāla un unikāla. Tikai atšķirība ir tā, kurš vajadzību līmenis cilvēkam ir svarīgs, to nosaka personības veidošanās process un apkārtējā vide. Bērniem, kuri ilgstoši uzturas ārpusģimenes aprūpes un

audzināšanas iestādēs, nepieciešams dot dzīves iemaņas, kas atvieglinātu viņu sociālo adaptāciju sabiedrībā. Katrā vecumposmā, kad tiek apmierinātas vajadzības veidojas jaunas sociālās prasmes, kas turpmāk attīstās vai neattīstās sociāli pieņemamā veidā.[41;17]

Saskaroties ar bērnu audzināšanu un izglītošanu ikdienā, nākas secināt, ka bērniem, kuri nonākuši ārpusģimenes aprūpes un audzināšanas iestādēs pamatvajadzības, tas ir fizioloģiskās, vitālās, drošības, eksistences un sociālās vajadzības nav bijušas nodrošinātas. Bērniem ir raksturīga neticība sev, saviem spēkiem, nedrošība un bailes, kas bieži vien ikdienā traucē izveidot kontaktus ar vienaudžiem un tālāk veidot savu personīgo dzīvi. Šīs traumas bērna pašapziņā rada vecāku atsvešināšanās, neaizsargātība, psiholoģiskas traumas, stress, trauksmes un nestabilitāte. Arī A.Ādlers uzsver, "ka bērns, kuram vecāki nav izveidojuši iespaidu par līdzcilvēkiem ir bērni, kas auguši bez mīlestības, rūpēm un gādības. Tādēļ arī viņiem visai bieži trūkst izjūtas, ka blakus pastāv arī līdzcilvēki. Šo bērnu rīcību un izturēšanos nosaka tas, ka viņi nav jutušies mīlēti, vajadzīgi un droši. Viņi nepazīst šīs jūtas, vajadzības un atbilstoši tam arī dzīvo." [42;50- 52]

Bērnu ārpusģimenes aprūpes un audzināšanas iestāžu audzēkņos svarīgi attīstīt prasmi pašnoteikties, (attīstīt savu identitāti), prasmi noteikt mērķus, pieņemt lēmumus, uzņemties atbildību, uzticēties sev un citiem. Šo prasmju apguvē un pilnveidošanā iesaistās iestādes atbalsta sistēmas personāls, kurš sniedz nepieciešamo pakalpojuma klāstu, apmierinot bērna vajadzības.

Zaiga Rudņicka, savā sociālā pedagoga darba praksē ir konstatējusi sekojošas pazīmes, kas liecina, ka netiek apmierinātas bērna vajadzības:

1. Veselības aprūpē:

- bērns netiek vakcinēts, neiziet regulāras medicīniskās pārbaudes pie ģimenes ārsta, skolā, bērnudārzā un tam nav attaisnojoša iemesla;
- bērns, kas ir savainots vai slim, nesaņem savlaicīgu palīdzību, piemēram, nonāk pie ārsta ar novēlošanos; ir traumu pēdas, kas liecina, ka bijis savainojums, kas prasa komplicētu palīdzību, un tā netika sniegta savlaicīgi; bērns nesaņem atbilstošu kopšanu.

2. Emocionālās vajadzības:

- bērns atbilstoši vecumam neapmeklē skolu; bērnam nav noteikta dienas režīma;

- vecāki neizrāda interesi par bērnu, piemēram, bērna saslimšanas gadījumā;
- uzmanības, emocionālās saites trūkums.

3. Vides vajadzības ģimenē:

- bērna uzraudzības adekvātums, piemēram, jāizvērtē situācija, kad bērni pieskata mazākos brāļus un māsas;
- bērni bez noteiktas dzīves vietas;
- nav nodrošināta aizsardzība no veselībai bīstamiem faktoriem, piemēram, medikamenti, saimniecības kopšanas līdzekļi ir novietoti bērnam piejamās vietās;
- nav nodrošināta aizsardzība no vardarbības mājās no vecāku vai svešu personu puses, piemēram, ja mājās bieži notiek “viesības” ar alkoholisko dzērienu lietošanu;
- vecāki nav informēti par bērna prombūtni un atrašanas vietu;
- bērnam nav savas atsevišķas gultas;

4. Uztura vajadzības:

- nepietiekams un bērna vecumam neatbilstošs uzturs;
- vecumam neatbilstošs augums un svars, ja nav attaisnojošu medicīnisku iemeslu.

5. Fiziskās vajadzības:

- bērns nav apģērbts atbilstoši gadalaikam;
- bērns nav aizsargāts no savainojumiem, kas nerodas nejauši;
- bērnam nav nodrošinātas vecumam atbilstošas fiziskās aktivitātes.[61;152]

To, kādas vajadzības ir aktuālas konkrētajā situācijā ietekmē gan ārējie apstākļi, gan apkārtējā sabiedrība. Pakāpeniski vajadzības kļūst svarīgākas un aktuālākas, primārās ir pamatvajadzības, ja tās nav iespējams apmierināt, tad arī augstāko līmeņu vajadzības netiek nodrošinātas. Konflikti bieži vien rodas tāpēc, ka cilvēks nevar apmierināt kādas sev svarīgas vajadzības. Ja ilgāku laiku kāda no vajadzībām netiek apmierināta, t.i., to fiziski vai psihiski nevar izdarīt, tad visbiežāk notiek personības uzvedības deformācija. Ja cilvēks jūtās apdraudēts, viņš nespēj apmierināt vajadzību pēc drošības, aizsargātības, tad pieaug trauksmes līmenis, samazinās pašrealizācijas iespējas un cilvēks var kļūt agresīvs.[31;95] Vajadzība pēc drošības ir saistīta ar vajadzību pēc stabilitātes, jo grūtības pielāgoties mainīgajai situācijai paaugstina nedrošību. [38;177]

Bērnu dzīve un viņu vajadzības ārpusģimenes aprūpes un audzināšanas iestādēs ir nodrošinātas. Līdz pilngadības sasniegšanai bērnam nav jāuztraucas par ēdienu, apģērbu, mājokli un iespējām iegūt izglītību, jo par to gādā institūcija, kurā bērns atrodas. Sasniedzot, pilngadību jauniešiem ir jāliek lietā savas prasmes, lai rūpētos par mājokli, apģērbu, apaviem, sevis uzturēšanu. Viņam ir jāprot sevi nodrošināt ar iztiku, saimniecības un higiēnas precēm. Jāorientējas sociālās palīdzības sfērā, darba attiecībās. Jāpārzina veselības aprūpes sistēma, lai zinātu kādā veidā rūpēties par savu veselību, kā arī jāspēj turēties pretī dzīves vilinājumiem un iespējamiem riskiem. Protams, prasmes vien nenodrošinās visu vajadzību apmierināšanu, taču zinoši, komunikabli un droši jaunieši spēs izmantot sabiedrības sociālās vides piedāvātos resursus, savas problēmsituācijas risināšanai. Tādēļ, autore uzskata, ka institūcijā atbalsta sistēma ļautu izjust piederību grupai un būt pieņemtam, mīļētam būt starp cilvēkiem, būt drošam, pasargātam no neveiksmēm, bailēm, agresivitātes, kā arī spētu mazināt jauniešu eksistences vajadzības saasināšanos, uzsākot patstāvīgu dzīvi. Tas būtu pozitīvs risinājums un ļautu attīstīt un apmierināt jauniešu nākamo vajadzību pakāpi – izaugsmes vajadzības. Jo katrs cilvēks uz pasaules vēlās būt laimīgs un viens no nosacījumiem, kā kļūt laimīgam ir droša, sakārtota dzīve, kura sevī ietver gan fizisko un garīgo veselību, gan brīvo laiku un tā izmantošanu, darbu, saikni un attiecības ar citiem cilvēkiem, pašnoteikšanos un protams arī materiālo labklājību.

4.3 Bērnu ārpusģimenes aprūpes un audzināšanas iestāžu iespējas atbalsta sniegšanā

Latvijā saasinājušās daudzas demogrāfiskās un sociālās parādības: mirstība darbaspējas vecumā, ārlaulības dzimstība, nabadzība, alkoholisms, noziedzība, vardarbība, narkomānija un prostitūcija. Šīs negatīvās parādības ietekmē ģimenes stabilitāti un mazina rūpes par bērniem. Bieži vecāki savas grūtības cenšas noslēcināt pudelē vai citās apreibinošās vielās. No tā cieš bērni, lai gan tie savu vecāku grūtībās nav vainojami. Bērni cieš no vienaldzības, jo viņi savā dzīvē nav sastapuši nevienu cilvēku, kas sniegtu mīlestību, atbalstu un drošību, apmierinātu viņu pamatvajadzības. Sociāli nelabvēlīgu ģimeņu bērniem ir nepieciešama īpaša aizsardzība, jo vecāki nolaidīgi izturas pret bērnu audzināšanu un aprūpi, pārkāpjot bērna tiesības. Lai

aizsargātu šāda bērna intereses bāriņtiesa pieņem galējo lēmumu – izņemt bērnu no ģimenes.

Latvijas kontekstā bāreņu un bez vecāku gādības palikušu bērnu ārpusģimenes aprūpe ietver institucionālo aizbildnību un alternatīvas aprūpes formas, bet bez vecāku gādības palicis bērns ir:

- Bērns, kura vecākiem likumā noteiktajā kārtībā atņemtas aizgādības tiesības ar tiesas spriedumu;
- Bērns, kura vecākiem likumā noteiktajā kārtībā ir pārtrauktas aprūpes tiesības uz noteiktu laiku ar bāriņtiesas lēmumu;
- Vecāki brīvības atņemšanas dēļ nav spējīgi pildīt vecāku pienākumus;
- Ja vecāki nenodrošina pienācīgu bērna aprūpi un audzināšanu un ir pamatotas aizdomas, ka bērns ir cietis no vecāku vardarbības;
- Ja ir citi faktiski šķēršļi, kas vecākiem atņem iespēju izlietot vecāku varu;
- Bērns, kura vecāki atrodas bezvēsts prombūtnē;
- Bērns, kura vecāki ilgstošas slimības dēļ nav spējīgi realizēt vecāku varu.

Sociālā darba terminoloģijas vārdnīcā **bez vecāku gādības palicis bērns** tiek definēts, **kā bērns kura vecāki atrodas bezvēsts prombūtnē, nav zināmi vai ilgstošas slimības dēļ nespēj realizēt aprūpi, vai kura vecākiem pārtraukta vai atņemta aizgādība.**[18;32]

Savukārt, sociālās palīdzības gadagrāmatā **bērnu sociālās aprūpes iestāde tiek minēta, kā institūcija, kura nodrošina noteikta veida sociālās palīdzības pakalpojumu sniegšanu bērniem - bāreņiem, un bez vecāku gādības palikušiem bērniem un bērniem invalīdiem.** [12;29]

Šo, bērnu aprūpes un audzināšanas institūciju galvenais **uzdevums** ir nodrošināt bērniem atbilstošus sadzīves apstākļus, izglītību, sociālo un psiholoģisko rehabilitāciju, kā arī veicināt bērna atgriešanos ģimenē. Ja bērns nevar atgriezties ģimenē, tad iestādes uzdevums ir meklēt audžuģimeni, nodibināt aizbildniecību, vai nodot bērnu adopcijā. [12;13]

Sociālā aprūpe ietver noteikta līmeņa palīdzību, personas sadzīves vajadzību apmierināšanu, sociālo kontaktu uzturēšanu un saskarsmes iemaņu apgūšanu un saglabāšanu. Ārpusģimenes aprūpes iestādēs tiek domāts kā ikvienam izbiedētam, situāciju nesaprotošam mazulim vai spurainam, no ģimenes ligzdas izgrūstam pusaudzim rast jaunas mājas, kurās viņu mīl un

gaida. Atbalsta sniegšana ārpusģimenes aprūpes iestādēs vērsta uz bērnu un jauniešu terapeitisko un pedagoģisko veicināšanu, lai

- mēģinātu panākt bērnu un jauniešu atgriešanos ģimenēs;
- sagatavotu bērnu un jauniešu audzināšanu citā ģimenē vai ģimenei līdzīgā alternatīvā aprūpē;
- nodrošināt rehabilitāciju bērnam ienākot iestādē;
- veicinātu un atbalstītu bērnu patstāvību;
- veicinātu atbalstu bērniem un viņu integrēšanos sabiedrībā.

Ārpusģimenes aprūpes un audzināšanas iestādēs nonāk galvenokārt bērni un pusaudži no ģimenēm, kuras nespēj veikt savus audzināšanas un izglītošanas uzdevumus. (pielikums Nr.3) Tās ir ģimenes, kuras pašas atrodas krīzes situācijās un neatbalsta bērnu attīstību. Novērots, ka audzēkņiem ārpusģimenes aprūpes iestādēs arvien vairāk nepieciešama ārstnieciski pedagoģiska un terapeitiska palīdzība, jo ik dienas šajās iestādēs tiek ievietoti bērni ar uzvedības un psihoneiroloģiskām problēmām. Vairāki bērnu nami līdzīgi iestādēm, kas atrodas pa vidu starp psihiatriju un ieslodzījuma vietu. Neskatoties uz to, apsveicami, ka bērnu aprūpes iestādēs darbs pēdējo gadu laikā ir decentralizējies, sadalījies mazākās un patstāvīgākās terapeitiskās un pedagoģiskās vienībās un cenšas vairāk orientēties uz bērnu un jauniešu dzīves pasauli. Lai sniegtu visa veida atbalstu un palīdzību ikvienam audzēknim ir izstrādāti sekojoši iestāžu uzdevumi, kuri nedaudz var atšķirties, jo katra institūcija orientējas uz savā gādībā esošo bērnu prasībām, vēlmēm un vajadzībām. Taču caurmērā uzdevumi ir līdzīgi un vērsti uz to, lai sniegtu atbalstu ikvienam bērnam:

- apmierināt bērna pamatvajadzības, radīt drošu un stabilu vidi;
- sniegt palīdzību akūtas krīzes gadījumā, piemēram, ja bērns nav pieteikami aprūpēts;
- nodrošina audzināšanu un pedagoģiskā darba veikšanu ar katru bērnu individuāli vai arī grupās, atbilstoši bērnu attīstībai;
- nodrošina bērnu sociālo rehabilitāciju, tiesību un interešu aizsardzību;
- nodrošina bērnu medicīnisko rehabilitāciju un profilaktiskos pasākumus ārstniecības iestādēs atbilstoši bērna vajadzībām;
- sniegt atbalstu bērnam pārejā no institūcijas aizbildniecībā, audžuģimenē vai adopcijā;

- veidot kontrolētu mācību vidi ar terapeitisku raksturu;
- aizsargāt bērna tiesības no sociāli nelabvēlīgo ģimeņu prasībām;
- nodrošināt bērniem un jauniešiem nepieciešamo kontaktu ar vienaudžiem;
- apmierināt ikviena bērna pašstenošanās vajadzības, lai bērns gūtu gandarījumu un apmierinātību ar dzīvi;
- nodrošināt ikvienam bērnam reālas dzīves un sociālo prasmju apguves iespējas, lai pilngadību sasniegušajam un institūciju atstājušajam jauniešim netrūktu praktiskās dzīves iemaņas, lai viņš prastu veidot attiecības savā ģimenē un spētu turēties pretī ikdienas dzīves vilinājumiem un dažādiem riskiem, kas saistīti ar apreibinošo vielu lietošanu;
- nodrošināt ikviena bērna sagatavošanu patstāvīgai dzīvei, lai viņu nebiedētu patstāvīgas dzīves uzsākšana un grūtības iekļauties sabiedrībā pēc pilngadības sasniegšanas un institūcijas atstāšanas. [14;112]

Lai, arī cik nesavtīgi strādā atbalsta sistēmas pedagogi un velta savu uzmanību un mīlestību iestādes bērniem tomēr var izdalīt, gan bērnu institucionālās aprūpes mīnus, gan plusus.

Bērnu institucionālās aprūpes plusi:

- Bērns atrodas drošībā, jo ir izolēts no nelabvēlīgas sociālās vides un pasargāts no vardarbības;
- Institūcijā tiek apmierinātas bērna pamatvajadzības (bērns ir paēdis, apģērbts, siltumā un drošībā);
- Institūcijā dzīvojošiem bērniem ir visas iespējas izglītoties un attīstīties;
- Tiek nodrošināta medicīniskā aprūpe, var saņemt psihologa un citu speciālistu palīdzību;
- Bērnam ir iespēja pašrealizēties, attīstīt spējas, prasmes (darboties pulciņos, sportot) paplašināt savu redzes loku, apmeklēt kultūras pasākumus;
- Bērnam ir iespēja kontaktēties ar sev līdzīgajiem, rast sapratni no pieaugušajiem;
- Bērnam ir iespēja apzināties savu piederību kādai grupai ar noteiktu vērtību orientāciju sistēmu;
- Bērnam ir pieņemama sociālā vide, viņš izjūt mīlestību un gādību par sevi;
- Bērniem tiek dotas visas iespējas sociālo dzīves prasmju apgūšanā;

Bērnu institucionālās aprūpes mīnusi:

- Bērni izjūt ģimenes, radniecisko saišu, vecāku mīlestības trūkumu;

- Dzīvojot barā, bērnam ir grūtības rast iespēju pabūt vienam;
- Institūciju personālam ir grūti atrast laiku individuālam darbam ar bērnu;
- Institūcijās dzīvojošie bērni izjūt emocionālā kontakta trūkumu;
- Institūcijā ir maz praktiskā darba iespēju;
- Pierod “pie visa gatava”, bērnos veidojas patērētāja attieksme un atbildības trūkums pašiem par savu dzīvi;
- Institūciju audzinātāju vidū ir liels vīriešu trūkums, tā rezultātā bērnos veidojas vienpusīga modeļu lomų apguve (piemēram, zēniem ir problēmas tēva, vīra u.c. vīriešu “lomu” apguvē);
- Bijušie institūciju audzēkņi viegli pakļaujas antisociālai ietekmei.[3;8]

Bērns ir vislielākā vērtība, tādēļ jādara viss iespējams, lai nodrošinātu bērnam apstākļus augt un dzīvot ģimenē kurā ir piedzimis. Bērnu var izņemt no ģimenes un radīt viņam citu dzīvi, bet ģimenes pamatproblēmas ar to jau netiek atrisinātas. Cilvēki bezcerībā vai izmisumā nenonāk vienas dienas laikā, tāpēc krīzes situācijas ģimenē jāsāk risināt jau pirms tā īsti sākusies un ir ieilgusi. Bērnu un Ģimenes Lietu Ministrs Ainars Baštiks uzskata: “mūsdienās bērnu namos ir daudz sirsnīgu un pašizliedzīgu pedagogu, tomēr viena auklīte nespēj pietiekoši labi aprūpēt, audzināt un apmīļot visus grupas bērnus. Viena audzinātāja nespēj vienādu uzmanību pievērst desmit, piecpadsmit bērniem, īpaši pusaudžu vecumā. Bet, ikvienam bērnam ļoti gribas ticēt un apzināties, ka viņš tikai kādam ir svarīgs un nozīmīgs, ka kāds par viņu domā un rūpējās. Bērnu namos bērniem ir ēdiens, apģērbs, pajumte un dažādas nodarbības, bet pietrūkst paša galvenā un būtiskākā – ģimenes mīlestības. Tāpēc bieži vien bērnu namos veidojas piederība baram, kuru vada stiprākais.”

Bērnu nams uzņemas lielu atbildību, bet par šiem pāris gadiem spēj tikai radīt priekšstatu par dzīvi un cenšās palīdzēt bērnam tikt uz pareizā ceļa. Katrs bērns, bērnu namā, ir īpašs un tiek pieņemts tāds kāds viņš ir, ar visiem mīnusiem un plusiem. Taču, ļoti bieži bērni baidās justies labi, viņi var būt īgni, neapmierināti, ierauties sevī, izrāda neuzticību. Viņi baidās labi justies no dzīvē pieredzētā. Šī apziņa ir tik dziļi iesēdusies bērna psihē, ka rehabilitācijas komandai ir jāvelta visas pūles, lai bērnuar pārliecinātu un iedrošinātu. Arī bijušajiem audzēkņiem vēl ilgi pašiem sevi ir jāveido pēc aiziešanas no bērnu nama.

4.4. Starptautiskā pieredze par bērnu institucionālo aprūpi Eiropā

2005. gada 23.augustā Bērnu un Ģimenes Lietu Ministrijā notika ES Dafne/PVO finansētā projekta Prof. Kevina Brauna (Prof. Kevin Browne, Birmingemas universitāte), prezentācija “Bērnu aprūpes institūcijās esošo bērnu skaita samazināšanās iespēju starptautiska pieredze un Latvijā veicamās aktivitātes”. [33] Pieredzes apmaiņā piedalījās gan ārzemju eksperti, gan speciālisti bērnu tiesību aizsardzības jautājumos Latvijā.

Saskaņā ar Birmingemas universitātes publikāciju, kas izdota sadarbībā ar Eiropas Komisiju un Pasaules Veselības organizāciju uz 2005.gadu Eiropā kopumā bija vairāk nekā 23,000 bērnu, kas jaunāki par trim gadiem un atradās institucionālajā aprūpē.

Pētījumi pierāda, ka bērnu ievietošana institūcijās ir plaši izplatīts paradums, lai gan tikpat plaši ir atzīts, ka institucionālajai aprūpei, salīdzinot ar ģimenes aprūpi ir ne tikai negatīvas sekas, bet arī pozitīvas iezīmes. Projekta prezentācijas gaitā tika uzskaitīts, ka institucionālā aprūpe bērniem var radīt piesaistes, attīstības aizkavēšanos un smadzeņu attīstības traucējumus, taču bez negatīvajām iezīmēm tika atzīmētas arī pozitīvās iezīmes. Pedagogi, kuri iesaistīti atbalsta sistēmas sniegšanā strādā ar bērniem, jauniešiem un viņu ģimenēm, attīstot viņus par sabiedrībā pilnvērtīgiem cilvēkiem un nodrošinot tiem sociālo aizsardzību un labklājību, sadarbojoties ar valstiskajām un nevalstiskajām organizācijām palīdz pārvarēt krīzes situācijas un meklē risinājumus ģimeņu funkcionēšanas spēju atjaunošanai.

Eiropas bērnu aprūpes ekspertu komanda, kas strādāja pie grāmatas “Iezīmējot bērnu, jaunāku par trim gadiem, skaitu un iezīmes aprūpes institūcijās Eiropā un kaitējuma risku” (“Mapping the number and characteristics of children under three in institutions across Europe at risk of harm”), pētījuma gaitā konstatēja, ka “tikai Norvēģijā, Islandē, Slovēnijā un Apvienotajā Karalistē ir veiksmīga politika, nodrošinot audžuaprūpi un neinstucionalizējot bērnus, kas jaunāki par trim gadiem. Bažas radīja 12 valstis (Čehoslovākija, Beļģija, Latvija, Bulgārija, Lietuva, Ungārija, Rumānija, Slovākija, Somija, Malta, Igaunija un Spānija), kur institucionālajā aprūpē ievietoti vairāk kā 2 bērni no katriem 1000 kas jaunāki par trim gadiem. Satraukumu radīja tas, ka šie eiropiešu bērni bieži vien sasniedzot pubertātes

vecumu vai pilngadību var būt pakļauti riskam, viegli padoties vēlmēm un kārdinājumiem, kā arī var izjust piesaistes traucējumus.

Pētījuma ietvaros visā Eiropā tika apskatītas 33 valstis. Pētnieki atklāja, ka lielākajā Eiropas daļā institucionālajā aprūpē atrodas ļoti daudz mazu bērnu. Lai gan tika secināts, ka salīdzinot iemeslus bērnu ievietošanai institūcijās pastāv būtiskas atšķirības starp Rietumeiropu un citām Eiropas daļām, kopumā Rietumeiropā, bērni tiek vairāk institucionalizēti vecāku nevērības pret bērnu, atstāšanas novārtā un vardarbības dēļ, kamēr citās Eiropas daļās, kur valstis atrodas pārejas periodā, galvenie iemesli ir atsacīšanās no bērna audzināšanas un viņa invaliditāte. Pētījuma gaitā tika konstatēts, ka tikai 4% no bērniem institucionālajā aprūpē ir bioloģiski bāreņi - abi vecāki miruši, bet pārējiem bērniem ar attiecīgo institūciju tiesas lēmumiem pārtrauktas aprūpes vai atņemtas aizgādības tiesības.

Pētījuma rezultāti, kuri tika apkopoti iepriekšminētajā grāmatā radīja priekšstatu par bērniem institucionālajā aprūpē, par to cēloņiem, bērnu skaitu un pazīmēm kādas raksturīgas agrīnajai bērna ievietošanai institucionālajā aprūpē. Tika uzskaitīti apstākļi un sekas, kas skar bērnu viņa invaliditātes, ģimenes nabadzības, vardarbības, nevērīgas attieksmes un atteikšanās dēļ. Īpaši bērni, kas jaunāki par trim gadiem, tiek pakļauti riskam, jo agrīnie dzīves gadi ir smadzeņu attīstības laiks. Normāla attīstība pieprasa iespēju biežai savstarpējai mijiedarbībai ar vecākiem. Tādēļ, ekspertu grupa uzskata, ka augstas kvalitātes institucionālā aprūpe būtu jāizmanto tikai kā ārkārtējas nepieciešamības mēģinājums aizsargājot bērnu.

Pieredzes apmaiņas gaitā Eiropas bērnu aprūpes ekspertu grupa uzsvēra, ka visām institucionālās aprūpes iestādēm, kurās ir bērni jaunāki par sešiem gadiem ir jāmeklē alternatīvi aprūpes risinājumi, lai bērns varētu atgriezties savā bioloģiskajā ģimenē vai ģimeniskā vidē. Taču iestādēs, kurās ir bērni vecāki par sešiem, septiņiem gadiem ir jāsniedz tāds pakalpojumu klāsts, kurš ietver sevī ne tikai atbalstu, sapratni un drošību, bet spēj sniegt bērnam iespējas pilnvērtīgi attīstīt savu personību, sociālās iemaņas, emocijas un jūtas, uzmanību un uztveri. Bērnam ir jāsaņem kvalitatīva izglītība atbilstoši viņa personības attīstībai, viņš ir jāiepazīstina ar apkārtni un sabiedriskās dzīves norisēm, ir jāpalīdz veidot saskarsmes kultūra un sadzīves iemaņas, lai nākotnē jaunais cilvēks varētu pilnvērtīgi integrēties sabiedrībā un kļūt par vispusīgi

attīstītu sabiedrības locekli. Pētījumu rezultāti pierāda to ka, valstis, kurām rūp savu bērnu nākotne un tālākā sabiedrības attīstība, spēj novērtēt nepieciešamos atbalsta veidus un sniedzamos pakalpojumus. Šajās valstīs lēmumi tiek balstīti vienīgi uz bērnu vajadzībām un viņu interesēm. Tādējādi, pakalpojuma sniedzēju sistēma sākot atbalsta sniegšanu bērna ģimenei, apkopo iegūto informāciju, novērtē līdzsvaru starp resursiem un stresu, kā arī paredz to pozitīvo vai negatīvo ietekmi uz galarezultātu bērna labklājības celšanā. Vairākums valstu ekspertu spēj adekvāti raudzīties uz bērna fiziskajām, veselības un attīstības vajadzībām, tās cieši saistot ar apkārtējās vides ietekmi un atbalsta personāla profesionalitāti.

Secinājumi 4. nodaļai

- Institūcijā dzīvojošiem bērniem trūkst vecāku mīlestības un ģimeniskuma izjūtas, kā arī viņiem nav emocionālā kontakta ar saviem tuviniekiem;
- Ārpusģimenes aprūpes un audzināšanas iestādei jāveido tāda atbalsta sistēma un bērnam piemērota apkārtējā vide, kas ļautu ikvienam audzēknim pilnvērtīgi un vispusīgi attīstīt savas prasmes un iemaņas.
- Cilvēka vajadzības izkārtojas noteiktā secībā, bez zemākās pakāpes vajadzību apmierināšanas nav iespējams apmierināt augstākas pakāpes vajadzības;
- Svarīga vajadzību nozīme ir saskarsmes procesā, jo lai labāk izprastu otru cilvēku un pārliecinātu viņu, svarīgi saprast kādas ir viņa nozīmīgākās vajadzības;
- Atbalsta sistēmai jānodrošina informatīvi izglītojoša patstāvīgas dzīves modeļa programma, lai institūcijas audzēknis spētu realizēt savus mērķus, spējas, realizētu sevi, kā personību, gūtu panākumus, atzinību, brīvību un atrastu dzīvei jēgu.
- Negatīvas parādības jauniešu vidū ir sastītas ne tikai ar ielas vides nelabvēlīgo ietekmi uz bērnu attīstību un spējām turpmāk sekmīgi funkcionēt sabiedrībā, bet arī ar kriminogēnās situācijas pasliktināšanos un sabiedrības drošības draudiem, kā arī sociālajā sfērā ieguldīto izmaksu palielināšanos un riska grupas atražošanu nākotnē;
- Institūcijās dzīvojošajiem bērniem ir nepieciešama īpaša sapratne un atbalsts no pedagogu puses, lai spētu mazināt emocionālās problēmas, vienaldzību un vēsumu no vecāku puses

5. Rīgas pašvaldības bērnu nama “Ilga” analītiskais raksturojums

Šajā nodaļā tiks apskatītas bērnu nama “Ilga” sociālekonomiskās un kultūras iezīmes, iestādes uzdevumi un sniegtie pakalpojumi.

Sociālā darba terminoloģijas vārdnīcā bērnu nams tiek definēts - **valsts un pašvaldības institūcija, kas nodrošina visnepieciešamākos dzīves un attīstības apstākļus bāreņiem un bez vecāku gādības palikušajiem bērniem.**[18;32]

Rīgas pašvaldības bērnu nams “Ilga” ir sociālās palīdzības iestāde bāreņiem un bez vecāku gādības palikušajiem bērniem, kurš dibināts 1994. gada 23. augustā. (pielikums Nr.4) Bērnu nams tiek finansēts no Rīgas pilsētas budžeta līdzekļiem, to pilnveido, reorganizē vai likvidē ar Rīgas Domes lēmumu. Bērnu nams savā darbībā ievēro Latvijas Republikas Satversmi, LM kabineta noteikumus, Latvijas Republikas Labklājības ministrijas sociālās palīdzības departamenta, Rīgas domes Labklājības departamenta rīkojumus un instrukcijas. Bērnu nama juridiskā adrese ir Rīga, Motoru iela 3a, Kurzemes priekšpilsētā, Ilģuciemā.

Iestādes galvenai uzdevums ir nodrošināt bāreņu un bez vecāku gādības palikušo bērnu, no diviem līdz astoņpadsmit gadiem, vispusīgu attīstību, audzināšanu, sociālo un medicīnisko aprūpi, veicināt un atbalstīt bērnu nodošanu audzināšanā bioloģiskajā ģimenē vai kādā no alternatīvās aprūpes formām - adopcijā vai aizbildniecībā. Bērnu nams atbilstoši savām iespējām nodrošina arī bērnu ar fiziskās attīstības traucējumiem audzināšanu, šo bērnu vispusīgu attīstību un rehabilitāciju, sociālo un medicīnisko aprūpi.

Bērnu nams nodrošina audzināšanas un pedagogiskā darba veikšanu, atbilstoši bērna individuālajai attīstībai, bērnu sociālo rehabilitāciju, medicīnisko rehabilitāciju un profilaktiskos pasākumus atbilstoši bērnu vajadzībām, nodrošina uzņemtos bērnus ar dzīvojamo platību un sadzīvei nepieciešamo aprīkojumu. Sadarbībā ar Rīgas Bāriņtiesu strādā pie uzņemto bērnu juridiski pareizas dokumentu noformēšanas, nodrošinot bērnu tiesību un interešu aizsardzību. Dzīvojot bērnu namā bērni iegūst izglītību jebkurā mācību iestādē atbilstoši savai garīgajai un fiziskajai attīstībai.

Bērnu namā, saskaņā ar Rīgas Bāriņtiesas lēmumu, uzņem bāreņus un bez vecāku gādības palikušos bērnus, kuri dzīvojuši Rīgas pašvaldības administratīvajās teritorijās, kā arī bērnus no bērnu bāreņu aprūpes centriem, bet atsevišķos gadījumos arī bērnus no ģimenēm sociālo apstākļu dēļ.

Bērnu namā strādā 36 darbinieki, kuru vecums ir no 22-70 gadiem - direktors, direktora vietnieks, vecākais sociālais darbinieks, 3 sociālie pedagogi, psihologs, medicīnas darbinieks, 9 audzinātājas un tehnicais personāls. Izglītības līmenis bērnu namā strādājošo darbinieku vidū ir sekojošs: 15 darbiniekiem ir augstākā izglītība, 10 darbiniekiem ir vidējā profesionālā izglītība, 5 darbiniekiem ir vidējā pedagoģiskā izglītība. 6 darbiniekiem ir vidējā izglītība. Mācības augstākajās mācību iestādēs turpina 4 darbinieki.

2000. gada rudenī bērnu namā tika veikta reorganizācija - nomainījās administrācijas sastāvs. Līdz ar to, tika ieviestas jaunas darba metodes, kad administrācija kopā ar pedagoģisko personālu sāka intensīvi strādāt pie tā, lai bērns varētu atgriezties savā bioloģiskajā ģimenē, bet, ja tas nav iespējams, tad ģimeniskā vidē.

Sociālās iezīmes - bērnu nams ir mājas 56 audzēkņiem, vecumā no 10 līdz 20 gadiem. Audzēkņi ir ļoti dažādi. Ir ielas bērni, riska bērni, ir bērni, kuri ir pamesti novārtā vecāku atkarību (alkohola, narkotiku) dēļ, ir bērni, kuri cietuši no dažāda veida vardarbībām, kā arī bērni, kuru vecāki atrodas apcietinājumā. Ir arī tādi, kuri savos 15 gados izgājuši "skolu" Cēsu pāraudzināšanas iestādē nepilngadīgajiem, kā arī izcietuši sodus par kriminālnodarījumiem cietumos, kā arī bērni ar garīga rakstura traucējumiem. Audzēkņiem ir raksturīga destruktīva uzvedība, zagšana, klaiņošana, apreibinošo vielu lietošana, pilnīga skolas ignorance un konfliktēšana. Bērniem, kuri ir ievietoti iestādē gandrīz visiem ir dzīvi vecāki (bāreņi ir tikai 6), kā arī ir tuvinieki. Bērnu namā strādājošiem darbiniekiem ir jācenšas pārliecināt ikvienu audzēkni, ka uz doto brīdi bērnu nams ir viņu mājas un jāiegulda milzu darbs, lai palīdzētu bērnu problēmu risināšanā. Bērnu namā audzēknis var uzturēties līdz pilngadības sasniegšanai, taču ar Labklājības departamenta atļauju un noslēdzot sadarbības līgumu (pielikumu Nr.5) ir iespējams dzīvot, kamēr jaunietis pabeidz arodskolu, vidusskolu (līdz 24 gadiem). Bērnu atskaitīšana no bērnu nama notiek, kad sasniegta pilngadība vai, tad kad vecākiem tiek atjaunotas aprūpes, aizgādības tiesības, vai bērnam

nodibināta aizbildniecība un iecelts aizbildnis. Bērns tiek nodots adopcijā vai arī bērnu ievieto audžuģimenē vai citā aprūpes iestādē. Šajā gadā bērnu nams par mājām kļuvis jau septiņiem bez vecāku gādības palikušiem bērniem vecumā no 10 – 17 gadiem.

Sadarbība ar institūcijām - pildot bērnu nama nolikumā minētos uzdevumus, lai sasniegtu izvirzīto mērķi, bērnu nams sadarbojas ar Rīgas domes pašvaldības struktūrvienībām, valsts un pašvaldību iestādēm, nevalstiskajām organizācijām, kā arī juridiskām un fiziskām personām.

Visciešākā sadarbība ir ar Rīgas bāriņtiesu, kura ar ievietošanas lēmumu ievieto bērnus bērnu namā un kura uzrauga un kontrolē bērnu ikdienas gaitas. Ļoti nozīmīga sadarbības iestāde ir Rīgas pilsētas sociālās palīdzības dienesta Atbalsta nodaļa ģimenēm ar bērniem. Ar dienestu palīdzību tiek risinātas bērnu ģimeņu raksturīgākās problēmas un sociālās palīdzības jautājumi. Veiksmīga sadarbība ir izveidojusies gan ar Rīgas pašvaldības policijas nodaļām, gan ar valsts policijas nepilngadīgo lietu inspekcijas inspektoriem, kopīgi veicot profilaktisko darbu audzēkņu audzināšanas un izglītošanas jautājumos. Lai mazinātu bērnu nama audzēkņu iespējamos riskus un apreibinošo vielu lietošanas gadījumus bērnu nams sadarbojas ar Rīgas Narkomānijas profilakses centra sociālajiem darbiniekiem, kā arī piedāvā bērnu nama audzēkņiem plašas iespējas brīvā laika pavadīšanai. Tie ir sporta treniņi sporta sekcijā “Bosko”, kā arī dažādu prasmju attīstīšana “izdzīvošanas skolā”. Ar visām valsts un pašvaldību institūcijām, kuras ir iesaistītas bērnu nama audzēkņa situāciju risināšanā ir izveidojusies cieša un veiksmīga sadarbība, jo katrs speciālists savā nozarē sniedz atbilstošus pakalpojumus bērnu labklājībai. Bērnu nama pedagogi sadarbojas ar skolām, kurās mācās audzēkņi. Regulāri tiek apmeklētas vecāku sapulces, mācību priekšmetu skolotāji un klašu audzinātāji. Kā arī, iestādē tiek rīkoti pieredzes apmaiņas semināri Rīgas pilsētas bērnu namu, bērnu sociālās aprūpes centru sociālajiem darbiniekiem un administrācijai. Lai iepazīstinātu skolas pedagogus un klašu audzinātājus ar bērnu nama audzēkņu mājām katru gadu tiek rīkoti “iepazīšanās svētki namiņā”.

Ekonomiskās iezīmes - bērnu nama finansiālās un saimnieciskās darbības pamatnostādnes fiksētas Rīgas pašvaldības bērnu nama Ilga” nolikuma 5. Daļā. Bērnu namu vada ar Rīgas domes lēmumu iecelts direktors,

kurš atbild par tiesību aktu ievērošanu bērnu namā, par bērnu nama darbības nodrošināšanu un paredzēto uzdevumu izpildi. Direktoram ir tiesības bez īpaša pilnvarojuma rīkoties bērnu nama vārdā, pārstāvēt bērnu nama intereses valsts un pašvaldības institūcijās, kā arī sabiedriskajās un reliģiskajās organizācijās. Bērnu nama direktors ir bērnu nama uzņemto bērnu likumiskais pārstāvis.

Kultūras iezīmes – iestādē rīkotajos pasākumos regulāri piedalās ne tikai audzēkņi, bet arī bērnu nama personāls. Tiek aicināti arī bērnu vecāki un radnieki, taču diemžēl šādi apciemojumi ir ļoti reti. Bērnu nams kopj gadiem ilgas tradīcijas, bērni tiek iepazīstināti gan ar latviešu, gan krievu kultūras tradīcijām. Bērnu nama audzēkņi ir ļoti talantīgi, jo regulāri ar mākslinieciskās pašdarbības un ansambļa sniegumu iepriecina ne vien bērnu nama iemītniekus, bet savu talantu ir rādījuši arī dažādos pilsētas pasākumos. Bērnu nama audzēkņiem regulāri tiek dota iespēja apmeklēt gan teātra izrādes, gan koncertus, muzejus, taču ne vienmēr tās tiek apmeklētas. Vasaras tiek pavadītas kopīgi rīkotajās nometnēs ārpus pilsētas kopā ar sprta sekciju "Bosko", gan ar Narkomānijas un profilakses centra darbiniekiem netradicionālos apstākļos, piemēram, pārgājienos attīstot audzēkņos izdzīvošanas prasmes. Vairāki bērni vasaras brīvdienas pavada ārpus Latvijas robežām, ciemojoties pie uzticības personām vai radniekiem ārzemēs. Tā kā bērnu nama audzēkņiem bērnu nams ir mājas, šeit tiek svinētas un atzīmētas bērnu dzimšanas un vārda dienas ar svētku torti un jaukām dāvanām.

Ikvienu bērnu nama pedagoga svarīgs darbības lauks ir bērna, kurš nokļuvis bērnu namā adaptācijas laiks, bērna deviantas uzvedības rehabilitācija un integrācija sabiedrībā. Rehabilitācija notiek komandā. Bērnu namā ir izveidota profesionāla starpprofesionāļu komanda, kuras sastāvā ir sociālie darbinieki, sociālie pedagogi, medmāsa, audzinātājas un psihologs.

5.1. Rehabilitācija – viens no atbalsta sistēmas veidiem bērnu nama audzēkņiem

Starpprofesionāļu komanda izstrādā individuālo rehabilitācijas plānu katram bērnam un izvirza atbildīgo personu, kura ir atbildīga par rehabilitācijas gaitu (pielikums Nr.6). Medicīniskā rehabilitācija ir atveseļošu un ārstniecisko pasākumu kompleksa realizācija bērna interesēs. Psiholoģiskā rehabilitācija paredz nodarbības, lai samazinātu bērna trauksmi, sasprindzinājumu un radītu

drošību. Pedagoģiskā rehabilitācija ir papildu nodarbības saskaņā ar vispārīzglītojošas skolas programmu, kā arī koriģējošās nodarbības. Sociālā rehabilitācijas mērķis ir sociālo lomu apgūšana.

Komandas speciālisti katru mēnesi tiek aicināti uz sanāksmi, kurā tiek izvērtēta problēmsituācija, un katrs profesionālis izvērtē esošo situāciju salīdzinājumā ar sākumposmu, kā arī galvenās problēmas no sava profesionālā viedokļa un ieteicamos rehabilitācijas pasākumus. Visa komanda kopā izstrādā vienotu rehabilitācijas komandas mērķi un plānu ar metodēm, nosaka atbildīgo personu, izpildes termiņu un vēlamos rezultātu. Visas rehabilitācijas darbības mērķis ir atveseļot bērnu psiholoģiski un garīgi, mācīt dzīvot pilnvērtīgu dzīvi, kas ļaus atteikties no antisociālām darbībām.

Vācu pedagogi uzskata, ka ja 5 gadus bērnam klājies ģimenē grūti, tad rehabilitācijai nepieciešami vismaz 10 gadi, lai bērns varētu atgūties no pieredzētā.”[3;70] Bērnu namā nonākušie bērni ir cietuši no visām iespējamām vardarbības formām: viņi pamesti novārtā, cietuši no ilgstošas emocionālās vardarbības, iespaidoti fiziski, kā arī psihologa darba rezultātā atklājās, ka bērns ticis arī seksuāli izmantots. Šāds bērns ir kā samudžināts dzijas kamols, sastāvošs no vienām vienīgām problēmām. Lai šo kamolu atšķetinātu, lai bērns spētu dzīvot un tikt galā ar savu turpmāko dzīvi ir jāatrod tas diega galiņš, no kura sākt tīt, jo jau no pirmajām ievietošanas dienām bērnu namā, bērnu vajā nedrošība par savu turpmāko likteni. Ir jau ļoti labi, ja var cerēt, ka izdosies atgriezties ģimenē, ka situācija būs uzlabojusies, taču diemžēl, praksē tā notiek gaužām reti.

Šāda veida atbalstu un primāro palīdzību sniedz bērnu nama profesionāļu rehabilitācijas komanda nekavējoties, sadarbībā ar institūcijām, kas palīdz risināt problēmu klāstu. Rehabilitācijas komandas speciālisti – sociālais darbinieks, sociālais pedagogs, audzinātājas, medicīniskais personāls, psihologs, radošo pulciņu pedagogi, mācību priekšmetu pedagogi (matemātika, angļu valoda, latviešu valoda, logopēds), sporta treneris, kā palīgu, katra bērna individuālo problēmu risināšanai, izstrādā individuālo rehabilitācijas plānu, kurš ir noderīgs personālam apzinoties bērna problēmas un esošos resursus, to risināšanai. Rehabilitācijas plāna pamatā ir sekojoši punkti:

- Bērna problēmu apzināšana un iespējamo resursu izpēte problēmu risināšanai;
- Problēmu un resursu izvērtēšana;
- Problēmu sakārtošana prioritārā secībā;

- Mērķu izvirzīšana;
- Uzdevumu noteikšana mērķu sasniegšanai;
- Problēmas risināšanai nepieciešamo resursu apzināšana;
- Aktivitāšu plāna izstrādāšana;
- Aktivitāšu izpildes laika noteikšana;
- Rezultātu novērtēšana;

Apzinoties problēmas un iespējamus resursus, psihologs izvērtē bērna emocionālo stāvokli, iekšējās problēmas, paša bērna resursus, spēju veidot attiecības ar citiem bērniem un pieaugušajiem. Tīkmēr sociālais darbinieks vāc visus iespējamus dokumentus un informāciju no skolām, policijas, sociālā dienesta, mediķiem, bāriņtiesas un citām iestādēm, kam bijusi saskarsme ar jauno audzēkni viņa līdzšinējā dzīvē. Savukārt, medicīniskais personāls pārbauda bērna veselības stāvokli. Sociālais pedagogs palīdz adaptēties un iekļauties bērnu nama dzīves ritmā. Audzinātājas iesaista bērna nama saimnieciskajā dzīvē un palīdz apgūt un nostiprināt pašaprūpes iemaņas.

Bērns tiek novērots, to dara gan audzinātājas, gan visi pārējie darbinieki, kam vien iznāk ar bērnu kāds kontakts, ieskaitot virtuves strādniekus un sētniekus, jo svarīgs ir katrs sīkums. Vislielākā vērotāju loma ir audzinātājam, kurām jācenšas pēc iespējas vairāk pamanīt dažādus sīkumus – kā bērns jūtas, kā sāk atraisīties, kādas veidojas attiecības ar pārējiem bērniem, kā komunicē ar darbiniekiem. Tas viss ir ļoti svarīgi rehabilitācijas pirmajā posmā, kad vēl tikai tiek apzinātas bērnu problēmas un meklēti līdzekļi to risināšanai. Bieži vien vērojumi var būt atšķirīgi, piemēram, bērns pavisam citādi uzvedās darbdienās un citādi brīvdienās, kas var būt saistīti ar emocionāliem pārdzīvojumiem ģimenē. Reakcijas un uzvedība var būt pilnīgi neadekvāta un neprognozējama, dažkārt var radīt arī draudīgas situācijas. Tikai apkopojot visus novērojumus, var gūt pilnīgu ainu, tādēļ svarīgi ir strādāt komandā. Šajā laikā tiek ievērots ar kuru darbinieku bērns labprātāk kontaktējas, ar kuru vēlas aprunāties, kuram uzticas.

Ja ciemos ir atnācis kāds tuvinieks, vispirms ar viņu sarunājas sociālais darbinieks, tikai tad ar bērnu notiek tikšanās, izvērtējot situāciju, audzinātāja vai kāda cita darbinieka klātbūtnē. Turpmākajās tikšanās reizēs, kad ciemiņš jau ir iepazīts, sarunas var notikt ar bērnu divatā. Taču gadās arī, ka tikšanās

nav iespējama, ja ciemiņš ieradīs iereibis vai agresīvā noskaņojumā. Jo bērnam, pirmām kārtām, bērnu namā jābūt drošībā.

Ne vēlāk kā mēnesi pēc iestāšanās bērnu namā bērna lieta tiek izskatīta darbinieku kopsapulcē. Tā ir konkrēta rīcība, kad tiek uzskaitītas problēmas un esošie resursi. Praktiski tas izskatās šādi:

Problēmas:	Resursi:
➤ bērns atbilstoši savam vecumam neapmeklē skolu;	spējīgs mācīties, ātri uztver jauno vielu;
➤ bērns nav vakcinēts, nav izgājis nepieciešamo medicīnisko pārbaudi, problēmas ar zobiem;	interesējās par savu veselību, grib atgūt to un iziet visas iespējamās pārbaudes;
➤ bērnam ir pārlicējs skumīgums;	izrāda interesi un rūpes par dzīvniekiem

Uzskaitīto problēmu skaits ir liels, bet gala mērķis rehabilitācijai ir ļoti augsts un tāls - bērnu, līdz 18 gadu vecuma sasniegšanai, pilnīgi "sakārtot" turpmākajai dzīvei. Iesākumam tiek izvirzītas viena vai divas vissvarīgākās problēmas, pārējās sakārto stingri prioritārā secībā.

Kad prioritātes izvirzītas, tiek noteikta atbildīgā persona par rehabilitācijas gaitu, kura seko un organizē atbalsta sniegšanas procesu un konkrētie darbinieki, kuri strādās un sniegs atbalstu bērnam. Protams, visu laiku ar bērnu paralēli turpina strādāt psihologs, lai palīdzētu bērnam atbrīvoties no drūmo emociju spriedzes.

Paralēli tam, bērnam palīdz apgūt pašaprūpes iemaņas, sociālās prasmes, kuras neviens viņam ģimenē nav mācījis. Bērnu pēc iespējas vairāk cenšas iesaistīt aktivitātēs – gan kultūras dzīvē, gan sporta pasākumos, tā pamazām kļūst skaidrs, kas viņam patīk, kādas potences ir bērnam un ar ko viņš labprāt gribētu nodarboties.

Rehabilitācijas procesā katram bērnam tiek meklēta **atbalsta jeb uzticības persona** jo līdz nonākšanai bērnu namā, šie bērni ir dzīvojuši sociālā izolētībā, redzot tikai vienu dzīves pusi – negatīvo. Tādēļ atbalsta personas ir tās, kas var sniegt palīdzību bērnu sociālajā adaptācijā, jo tā nevar būt pilnvērtīga, ja bērns atkal nonāk sava veida izolētībā, kaut arī šoreiz tā ir pozitīva – bērnu nams un visas tā piedāvātās aktivitātes. Atbalsta personas tiek

meklētas starp bērna tuviniekiem – vecvecākiem, pieaugušajiem brāļiem un māsām, gan arī starp gluži svešiem cilvēkiem, kuriem izdevies panākt bērna uzticēšanos, tādējādi bērns mācās apgūt konstruktīvas saskarsmes iemaņas, kas veicina bērna sagatavošanos patstāvīgai dzīvei.

Bez rehabilitācijas komandas vienota un saskaņota darba vēl viens no atbalsta sistēmas veidiem ir atbalsta sniegšana jauniešiem uzsākot patstāvīgu dzīvi.

5.2. Atbalsts jauniešiem uzsākot patstāvīgu dzīvi

Jauniešiem, kuri dzīvojuši ilgstošas sociālās aprūpes institūcijās bieži vien par patstāvīgu dzīvi ir vairāk teorētisks nekā praktisks zināšanu un iemaņu priekšstats. Jauniešiem ir vērojams zems pašvērtējums, izteikta nedrošības sajūta un motivācijas trūkums patstāvīgas dzīves veidošanā. Jāņem vērā to, ka daudziem bērniem jau nonākot bērnu namā ir nepareizs jeb izkropļots patstāvīgās dzīves modelis. Jau ģimenē dzīvojot, viņu dzīves modelis ir bijis antisociāls. Aprūpes iestāžu pedagogi visbiežāk atgādina “ugunsdzēsējus”, bet palīdzība apgūstot sociālās prasmes un iemaņas līdzinās “ugunsgrēka dzēšanai”, tas nozīmē, ka atbalsts tiek sniegts, tad kad jau ir negatīvi rezultāti un negatīvais ir ielaists ļoti dziļi.

Regulārs atbalsts, pārrunas ir tās, ar kurām pieaugušie palīdz bērnam atšķirt labo no sliktā, pareizo no nepareizā, veidojot viņa ētiski estētiskos priekšstatus, jēdzienus un uzskatus.[20;8] Visos bērna uzvedības aspektos nepārtraukti parādādās, no vienas puses, pamats, kas mantots no iepriekšējām paaudzēm, no otras puses fiziskās un sociālās vides nepārtrauktās iedarbības daudzveidība. Iedzimtais un iegūtais ietekmē ktru indivīda rīcību [21;41] Ārpusģimenes aprūpes iestādēs esošie pusaudži bieži atsakās sekot pieaugušo noteiktajiem likumiem, uzvedības standartiem un vērtībām, pretstatot tām personīgās vērtības un uzskatus, kas veidojušies apkārtējās vides un vienaudžu ietekmē.

Sociālā atstumtība ir saistīta ar nepietiekamu sociālo līdzdalību, sociālo integrāciju un nespēju piedalīties sabiedrībā notiekošajos procesos. Šo jauniešu sociālās atstumtības problēmas nerisinot var būt ilglaicīgas sekas, kas var novest pie nepilnvērtīgas jaunās paaudzes, kas iespējams atkārtotu savu vecāku pieļautās kļūdas, novestu līdz nabadzībai, noziedzībai, atkarības problēmām. Bieži vien, lai sabiedrība nenosta, cik nelaimīgs, atstumts un vientuļš

jaunietis jūtās, viņš nereti izstrādā aizsargmehānismu, kas izpaužas agresivitātē, dusmās, naidā pret sabiedrību un tā sekas var būt prettiesiskas darbības.

Apiešanās ar naudu, tās saprātīga izlietošana ir viena no lielākajām problēmām, ar ko saskaras bez vecāku gādības palikušie jaunieši patstāvīgo dzīvi uzsākot. Neprasme racionāli rīkoties ar saviem līdzekļiem draud ne tikai ar tukšu vēderu, bet arī ar nonākšanu noziedzīgo aprindu uzmanības lokā, kā arī “draugu” kompānijās.

Lai mazinātu jauniešu sociālo atstumtību uzsākot patstāvīgu dzīvi, veicinātu sociālo kontaktu veidošanu un iespējas apgūt izglītību atbilstoši viņu interesēm un spējām, kā viens no resursu veidiem ir atbalsta grupas. Šo grupu mērķis ir sniegt psihosociālo, konsultatīvo, informatīvo atbalstu sociālās atstumtības mazināšanai, sekmēt jauniešu spēju integrēties darba tirgū un sabiedrībā kopumā.

Individuāli jaunieši tiek gatavoti patstāvīgai dzīvei jau ilgu laiku pirms pilngadības, jo patstāvīgas dzīves uzsākšana ir ilgstošs un darbietilpīgs process, kurā aktīvu dalību ņem gan audzēkņi paši, gan pedagogi, gan sociālās palīdzības dienesta speciālisti ar izstrādātiem (pielikums Nr.7) un vērtīgiem padomiem. Ar katru audzēkni tiek strādāts pie sekojošiem, patstāvīgas dzīves aspektiem:

- Motivēt audzēkņus un pieradināt pie domas, ka viņi ļoti drīz uzsāks patstāvīgo dzīvi, atradināt no pārliecības, ka vienmēr par viņiem kāds gādās, “mūžīgā bārenības kompleksa” pārvarēšana;
- Sniegt psiholoģisko atbalstu (arī psihologa palīdzību), lai jaunietis nebaidītos uzsākt dzīvot viens;
- Parādīt jaunietim, kā risināmas problēmas, iedrošināt risinājumam, bet neizdarīt to jaunieša vietā;
- Patstāvīgajai dzīvei nepieciešamās personības īpašības attīstīšana, spēja būt saskaņā ar sevi un prasme organizēt brīvo laiku;
- Nostiprināt patstāvīgas dzīves iemaņas un vēlēšanos uzsākt patstāvīgu dzīvi;
- Palīdzība un konsultēšana darba meklēšanas un darba attiecību jautājumos parādīt ar konkrētiem piemēriem, kā meklēt darbu, izturēties intervijā, analizēt neveiksmju cēloņus, pārrunāt un sniegt padomu konkrētās darba attiecību problēmās;

- Palīdzība sociālo jautājumu kārtošana (dzīvokļa saņemšana, iekārtošana, rūpes par to, lai dzīvoklis netiktu pazaudēts) atstājot iniciatīvu jauniešiem, lai viņš spētu apgūt situācijas, pieņemt lēmumu un rīkoties;
- Sniegt padomus personisko jautājumu risināšanā;
- Rosināt audzēkņus analizēt situācijas veiksmes un neveiksmes, izteikt skaidru un argumentētu viedokli;
- Jauniešu pašcieņas paaugstināšana, prasmju attīstīšana adaptēties jaunā vidē, veicināt patstāvību un integrēšanos sabiedrībā, turpināt mācības vai uzsākt darba gaitas.

Šā gada jūnijā bērnu namā tiks veidota atbalsta grupa jauniešiem vecumā no 16 –18 gadiem “Motivācijas programma patstāvīgas dzīves uzsākšanai bez vecāku gādības palikušiem jauniešiem”. Šāda pieredze bērnu namā būs pirmo reizi ar Eiropas savienības un sabiedrības integrācijas fonda atbalstu.

Jauniešu atbalsta grupu veidošanu vadīs bērnu nama sociālie darbinieki un atbalsta grupa tiks organizēta reizi nedēļā. Atbalsta grupā, diskusiju veidā tiks risinātas dažādas situācijas, izspēlēti attiecību un uzvedības modeļi, meklētas atbildes uz jautājumiem kuri ir svarīgi jauniešiem.

Ikvienam jauniešiem ir nepieciešama izjūta, ka viņi nav vieni savās grūtībās, justies droši un saprastam, tāpēc atbalsta grupu nodarbības plānā ir darbs ar pašnovērtējumu, vispārējo vērtību orientāciju, saskarsmes iemaņām, notiks pārrunas par sociālām lomām, konfliktiem un to risināšanas veidiem, kā arī dažādām emocionālām izpausmēm.

Atbalsta grupā tiks iesaistīti desmit jaunieši, kuri uzsāks patstāvīgu dzīvi pēc diviem gadiem. Pirms darba grupas uzsākšanas tika noskaidrotas jauniešu vajadzības un vēlmes, pārrunātas viņu grūtības, ptiēkšstatī par patstāvīgas dzīves organizāciju un gatavību darboties grupā. Korejs Dž. uzskata, ka pirmajā tikšanās reizē jāpārrunā grupas darba mērķi, jāizskaidro, ko nozīmē darboties grupā un kā lietderīgi izmantot laiku grupu nodarbībās. Šajā nodarbībā var izstrādāt noteikumus veiksmīgam darbam grupā. [59;93-97] Jauniešiem būs iespēja piedalīties arī nodarbībās, kuru veidošanā atbalstu un savu kompetenci neliedza sadarbības partneri – psihologi, nodarbinātības dienests un sociālie darbinieki - atkarību izraisošo vielu profilakses profesionāļi.

- “Cilvēki starp cilvēkiem” - uzmanība galvenokārt tiks veltīta indivīda saskarsmes spēju, prasmju un iemaņu pilnveidošanai gan dažādās situācijās, gan dažādu grupu cilvēkiem, gan pašam ar sevi.
- “Stresa menedžmentā” - dusmu un negatīvo emociju pārvarēšanas prasmju apguve, stresa paškontrolē
- ”Sava karjera jāveido pašam” - pozitīvas attieksmes un sevis tēla veidošana, CV rakstīšanas iemaņu apguve, darba tiesības un darba intervijas.
- “Atkarību profilakse” - profilakses mērķis ir novērst atkarību izraisošo vielu lietošanas uzsākšanu jauniešu vidū.

Bērnu namā, jauniešu atbalsta grupa tiek organizēta ar mērķi palīdzēt apgūt saskarsmes prasmes, dažādu problēmu risināšanu, ar kurām jaunieši saskarsies ikdienas dzīvē, veidot un celt pašvērtējumu. Bez rehabilitācijas pasākumiem un atbalsta grupu veidošanas bērnu namā īpaši liela uzmanība tiek veltīta arī atkarības profilakses veicināšanai bērnu vidū.

5.3. Starpinstitucionālās sadarbības atkarības profilakses veicināšanā

Starpinstitucionālo sadarbību bērnu nama audzēkņu atkarības profilakses veicināšanā varētu iedalīt 3 profilakses līmeņos - primārā, sekundārajā un terciārajā profilaksē.

Primārās profilakses mērķis ir novērst un aizkavēt apreibinošo vielu uzsākšanu. Profilakses mērķis ir nodrošināt, lai šis process vai problēma nenotiktu un ir vērsta uz audzēkņiem, kuri atkarību izraisošās vielas (alkoholu, narkotikas) nelieto. Primārās profilakses nozīmīgākā mērķa grupa ir bērni un pusaudži. Šajā profilakses sākuma stadijā galvenā uzmanība tiek pievērsta informēšanai, izglītošanai par psihoaktīvajām vielām un ar to lietošanu saistītajiem riskiem.

Sekundārā profilakse ir identificēt, apstādināt vai vērst par labu kādu šo problēmu tās sākuma stadijā. Sekundārā profilakse atkarības jomā ir darbs ar riska grupām un personām, kuras jau ir sākušas lietot atkarību izraisošas vielas. Profilakses mērķis ir novērst atkarības veidošanos šo lietotāju vidū.

Terciārās profilakses mērķis ir apstādināt problemātisku narkotiku lietošanu un samazināt tās kaitīgās sekas. Atkarības profilaksē šī līmeņa mērķa

grupa ir jaunieši, kuri ir kļuvuši atkarīgi no alkohola vai narkotikām. Profilakse šajā līmenī nozīmē:

- Slimības ārstēšanu, apturot veselības pasliktināšanos un sociālā līmeņa pazemināšanos,
- Citu slimību, kas bieži ir raksturīgas alkoholisma un narkomānijas slimniekiem (AIDS, hepatītsu.cc) profilaksi,
- Pasargāšanu no noziegumu izdarīšanas.[2;18]

Pētījumi liecina, ka visbiežāk bērni atkarību izraisošās vielas sāk lietot 12-13 gadu vecumā. Vairumam bērnu riska periodi atkarības vielu lietošanas uzsākšanai ir pārejas periodi (pusaudžu vecuma sākšanās), kad bērni pāriet no viena attīstības perioda otrā, kā arī periodi, kad bērni piedzīvo sarežģītas pārmaiņas dzīvē (vecāku šķiršanās, dzīvesvietas un skolas maiņa). Arī bērnu namā "Ilga" ir jaunieši, kuri nevien tik ir pamēģinājuši apreibinošās vielas, bet arī ir atkarīgi no tām.

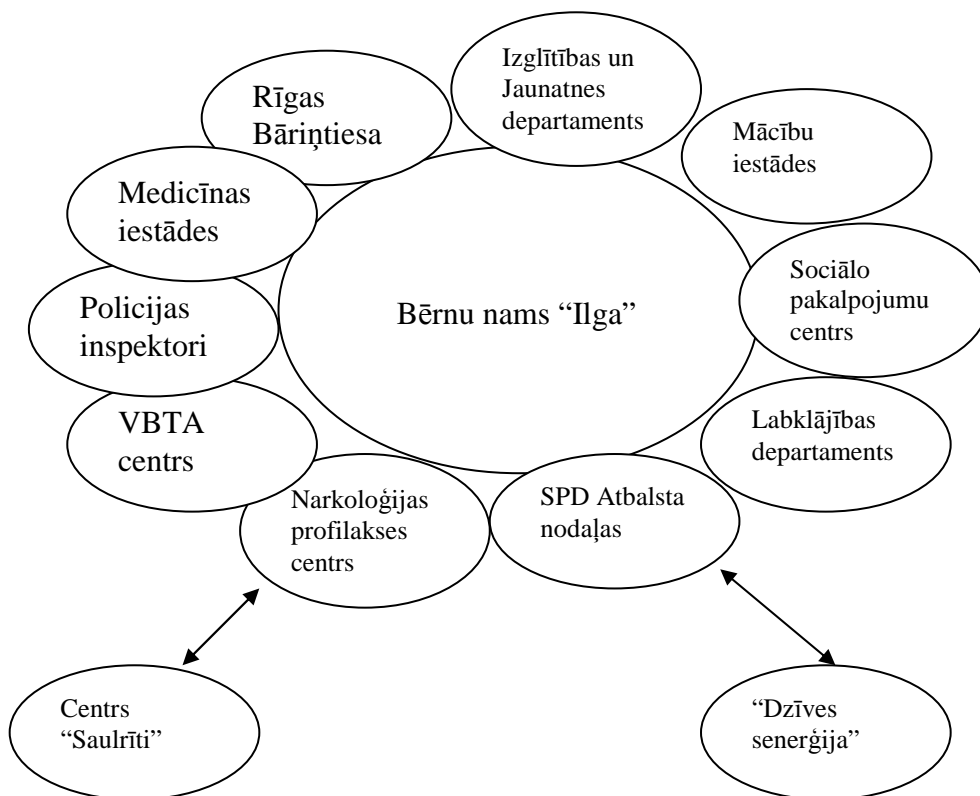
Šajā sakarā svarīga ir psihosociālās kompetences jeb dzīves prasmju attīstīšana bērnos un jauniešos.

- Iespēju un resursu sniegšana bērniem jauniešiem, veicināt apzinātas izvēles veidošanos par labu veselīgam dzīves veidam, Piemēram, iespēju sniegšana jauniešu pašrealizācijai, spēju un talantu attīstīšanai, karjeras attīstībai.
- Zināšanu sniegšana bērniem un jauniešiem par atkarības vielām un to lietošanas iespējamām un traumējošajām sekām uz veselību,
- Bērnu un jauniešu vērtību, sava viedokļa un attieksmes veidošana.[49]

Lai profilakse būtu efektīva ir izveidota dažādu institūciju un profesionāļu sadarbība. Pašvaldības darbinieki, skolotāji, policijas inspektori, veselības un sociālo dienestu, nevalstisko organizāciju, jaunatnes interešu centru un citu organizācijas iesaistīšana, nodrošina labākas iespējas saprast bērnu vajadzības un nodrošina nepieciešamo atbalstu. Par starpinstitutionālās sadarbības nodrošināšanu galvenokārt ir atbildīgi bērnu nama pedagogi un sociālie darbinieki, kuri savas kompetences ietvaros un izmantojot iegūtos datus par bērnu un viņa problēmu, koordinē šo institūciju speciālistu sadarbību atkarību izraisošo vielu profilaksē. Shēmā Nr.5.5. autore parādīs bērnu nama "Ilga" starpinstitutionālo sadarbību atkarības profilaksē.

Bērnu nama "Ilga" starpinstitucionālā sadarbība

Shēma Nr.5.5.

Bērnām, pusaudzīm un jauniešiem nozīmīga ir tā vide, kurā viņš dzīvo. Mūsu bērniem, kuri dzīvo institūcijās šī vide ir atbalstoša un pretimnākoša jebkuram - gan tam, kurš nelieto narkotikas, gan tam, kuram narkotiku lietošana sagādā problēmas. Vide ir tā, kas būtiski ietekmē bērnu uzskatus un vērtības. Palīdz attīstīt prasmes un iemaņas.

Profilakses principi bērniem un pusaudžiem tiek veidoti sadarbībā ar profesionāļiem. Profilakses darbs ir vērsts uz bērna personību, kā arī uz attiecībām ģimenē, bērna draugu starpā, skolas vidē un vietējo sabiedrību. Profilaktisko pasākumu plānošanā un veikšanā cenšās ievērot mērķa grupas individuālās īpatnības. Pieeja, kas ir efektīva darbā ar vienu jauniešu grupu ir mazāk efektīva, strādājot ar citu jauniešu grupu, jo netiek ietekmēti atkarības vielu lietošanas patiesie cēloņi.

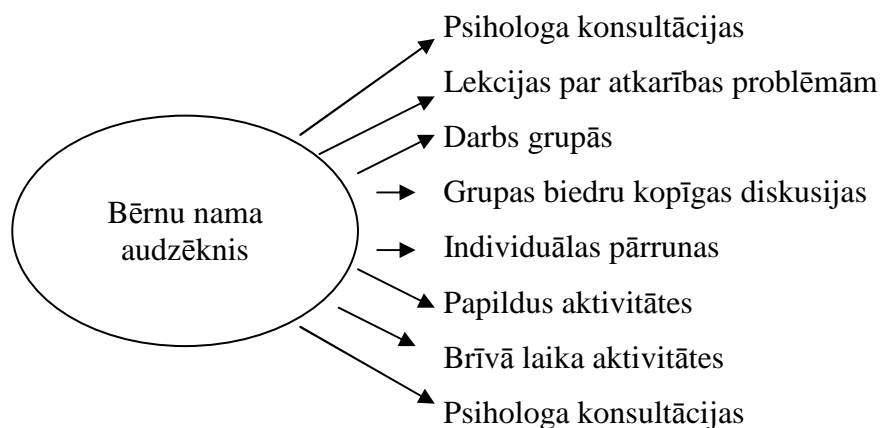
Nevar apgalvot, ka profilakses darbs vienmēr dod simtprocentīgu rezultātu, lai cik savlaicīgi tas būtu uzsākts, vērtību sistēmas veidošanās un tai atbilstošas uzvedības izmaiņas ir ilgstošs process. Bērnu un jauniešu profilakses izglītībā profesionāļi izmanto tādas metodes, kas sekmē audzēkņu

zināšanu, prasmju un attieksmju attīstīšanu. Bērna attieksmes ir tās, kas lielā mērā nosaka turpmāko uzvedību, tādēļ komandas profesionāļi pievērš to izzināšanai un veidošanai īpašu uzmanību.

Bērnu nama pedagogi kopā ar sadarbības partneriem sniedz informāciju un izglīto audzēkņus par apreibinošām vielām un ar to lietošanu saistītajiem riskiem. Iestāde cenšas nostiprināt jauniešu pašvērtējumu un spēju pretoties vienaudžu spiedienam, veicināt veselīgu dzīvesveidu, attīstīt dzīves prasmes un noraidošu attieksmi pret narkotiku lietošanu, kā arī nodrošina atbalstošu vidi un iespējas veselīgam, jauniešus pilnveidojošam un no narkotiku lietošanas brīvam dzīvesveidam. Savukārt, audzēknim, kurš jau ir paspējis eksperimentēt un lietot apreibinošās vielas profesionāļi cenšas palīdzēt mainīt viņa paradumus un nepieļauj to attīstību līdz problemātiskai lietošanai, piedāvājot dažādas ārstēšanas un rehabilitācijas programmas. Tikai diemžēl, ir jāsecinā, ka jauniešiem atgriežoties no šāda veida ārstēšanas kursa, pakalpojumi pēcrehabilitācijas posmā, lai novērstu atgriešanos pie vecā dzīvesveida un uzvedības nav piejami, jo tādu nav. Shēmā Nr.5.6.autore parādīs bērnu nama piedāvātās aktivitātes profilakses ietvaros.

Shēma Nr.5.6

Piedāvātās aktivitātes bērnu nama audzēkņiem

Individuālo pārrunu gaitā pedagogi sniedz informāciju, veicina audzēkņos noteikt savas dzīves mērķus un atrast ceļus tā sasniegšanai. Šādu pārrunu laikā pedagoga uzdevums ir palīdzēt saskatīt audzēknim problēmas sniedzot padomu, atbalstu un iedrošinot. Informācijas sniegšana un dzīves prasmju attīstīšana dod audzēkņiem spējas uz adaptīvu un pozitīvu uzvedību un ļauj

veiksmīgi tikt galā ar ikdienas dzīves prasībām. Lēmumu pieņemšana, problēmu risināšana, radoša un kritiska domāšana, saskarsmes un sazināšanās prasmes, pašapziņa, empātija, emociju un stresa pārvaldīšana ir tās dzīves prasmes, kuru attīstīšana ir būtiska apreibinošo vielu lietošanas profilakse.[2;205] Grupu darba rezultātā audzēkņi paplašina savas zināšanas par atkarības vielām, mācās komunicēt un izteikt savas domas, darbojās komandā. Grupu darba rezultātā uzlabojas audzēkņu komunikācijas prasmes un pašapziņa. Profesionāļu lekcijas sniedz informāciju, zināšanas par atkarības vielām un ar to lietošanu saistīto risku. Brīvā laika aktivitāšu mērķis ir attīstīt audzēkņos radošu personību un iemācīt saturīgi pavadīt brīvo laiku. Bērnu namā katram audzēknim ir dota iespēja atrast veidu, kā sevi izteikt un apliecināt pašdarbībā un sportā. Tāču diemžēl, ne visi audzēkņi izmanto piedāvātās aktivitātes un savu laiku vienkārši pavada bezdarbībā.

Saskarsmes treniņi jeb atbilstošas situācijas radīšana sniedz bērnam iespēju izpausties, apzināties un pilnveidot savas spējas un tiek uztverti kā psiholoģiskās iedarbības līdzekļi, kas virzīti uz zināšanu un sociālo nostādņu, prasmju un pieredzes attīstīšanu saskarsmes procesā. Efektīva ir arī prasmju mācīšana bērnam, kā pretoties nelabvēlīgai sociālajai ietekmei, nesekot savu vecāku piemēram un pretoties draugu psiholoģiskajam spiedienam. Uzmanīgi izrunājot šos jautājumus un negatīvo pieredzi izdodas audzēkņi pārliecināt, kas būtu pareizi un kas nav pareizi, un kādas kļūdas nevajadzētu atkārtot.

Secinājumi 5. nodaļai

Iepazīstoties ar bērnu nama "Ilgā" analītisko raksturojumu un atbalsta sistēmas iespējām nodrošinot audzēkņiem sociālo, medicīnisko rehabilitāciju un profilaktiskos pasākumus secinu:

- Ārpuģimenes aprūpes iestāde ir tikai pagaidu drošība, kurā tiek nodrošināta sociālā, medicīniskā rehabilitācija, audzināšana un izglītošana atbilstoši bērna individuālajai attīstībai,
- Katrs bērns bērnu namā tiek gaidīts, uzklausīts, saprasts, atbalstīts un kopīgi darbojoties tiek veicināta viņa izaugsme un strādāts pie uzvedības korekcijas.
- Bērnu nama personāla rehabilitācijas komanda ir viens no svarīgākajiem resursiem darbā ar bērnu un ir viens no atbalsta sistēmas veidiem,
- Atbalsta grupas palīdz jauniešiem apmierināt vajadzību pēc starppersonu atbalsta un savstarpēji dalītas sapratnes,
- Sadarbība komandā ir viena no efektīvākām metodēm ne tikai atkarību profilaksē, bet arī sniedzot atbalstu jauniešiem uzsākot patstāvīgu dzīvi,
- Dzīves prasmju apgūšana un lēmumu pieņemšanas prasmei ir svarīga nozīme atkarības profilaksē, jo spēja izdarīt pareizo izvēli un pieņemt atbildīgu lēmumu jauniešiem var būt nepieciešama apreibinošo vielu piedāvājuma gadījumā,
- Profesionāļu sadarbības rezultātā attīstot psihosociālās kompetences, komunikāciju, problēmu risināšanas, lēmumu pieņemšanas, stresa pārvarēšanas un pašcieņas attīstīšanas prasmes tiek veicināta bērna socializācija sabiedrībā.
- Bērnu nama pedagogu darbs sniedz jaunas iespējas audzēkņu personīgajā un sociālajā attīstībā un parāda alternatīvas darbības iespējas, meklē jaunus risināšanas ceļus, lai palīdzētu bērnam mazināt dusmas, aizvainojumu, sāpes par nesaņemto vecāku mīlestību.

6. Atbalsta sistēmas nozīme bērnu nama “Ilga” audzēkņu un sadarbības partneru izpratnē

Šajā nodaļā tiks apkopotas bērnu nama “Ilga” audzēkņu aptaujas anketas un starpprofesionāļu viedoklis atbalsta sistēmas un sadarbības veidošanā riska bērniem ārpusģimenes aprūpes apstākļos.

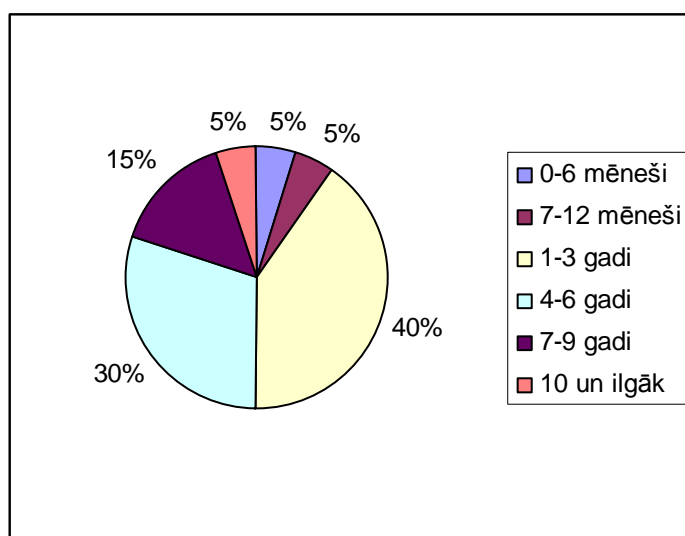
6.1. Bērnu nama audzēkņu aptaujas anketu analīze

Aptaujas rezultāti ar anketu palīdzību tika iegūti no bērnu nama „Ilga” audzēkņiem vecumā no 10 – 20 gadiem (sk.pielikums Nr.8), lai uzzinātu kā audzēkņi jūtas bērnu namā un kādas iespējas ir saņemt atbalstu, sapratni un gādību no bērnu nama personāla. Aptauja veikta ar mērķi, lai rastu labāku izpratni par atbalsta sistēmas kvalitāti bērnu nama audzēkņiem un izstrādātu optimālus priekšlikumus atbalsta sistēmas pilnveidošanai. Aptaujas anketas aizpildīja 54 no 56 bērniem. Audzēkņi vecumā līdz 16 gadiem sniedza atbildes uz 14 jautājumiem, bet vecuma grupā no 16 – 20 gadiem, sniedza atbildes uz 17 jautājumiem.

Ar zīmējuma Nr.1 palīdzību grafiski attēlošu tos rezultātus, kuri iegūti apkopojot aptaujas anketas. Ļoti svarīgi bija noskaidrot to laiku, cik ilgi audzēknis dzīvo bērnu namā, lai varētu izvērtēt viņa pašsajūtas.

Cik ilgi Tu dzīvo bērnu namā?

Zīmējums Nr.1

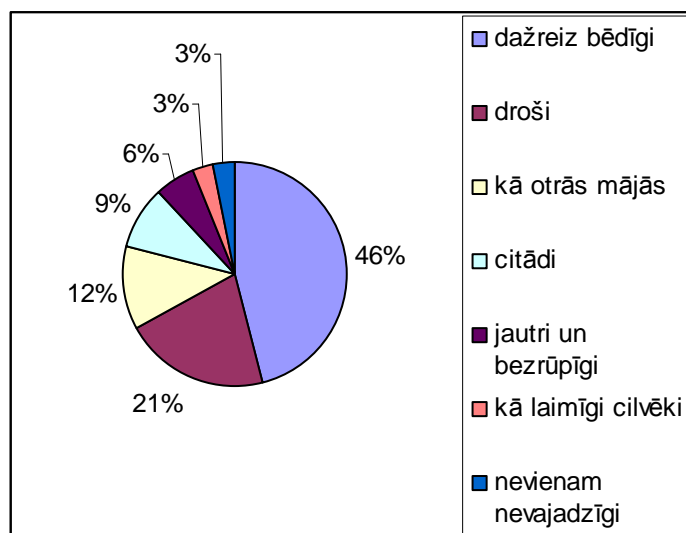
Secinājumi:

No iegūtajiem datiem var secināt, ka patreiz 40% bērnu dzīvo bērnu namā no 1-3 gadiem, šajā grupā vecuma īpatsvars (apkopojot atbildes uz anketas 2. jautājumu) ir jaunieši, vecumā no 15-18 gadiem. Līdz ar to, šai vecuma grupai ir jāpiedāvā tāds pakalpojumu veids, kas dotu iespēju atjaunot un uzlabot audzēkņiem savas sociālās funkcionēšanas spējas, iesaistoties atbalsta grupās bērnu namā, kuras virzītas uz praktisku zināšanu un iemaņu apguvi uzsākot pastāvīgu dzīvi. 30% bērnu dzīvo bērnu namā no 4 – 6 gadiem. Šajā vecuma grupā lielākais īpatsvars ir bērni vecumā no 12 –15 gadiem. Savukārt, šai vecuma grupai īpaša uzmanība ir jāvelta starpprofesionāļu komandas sadarbībai atkarības profilakses veicināšanā un veselīga dzīvesveida apgūvē, lai audzēknis jau laikus izdarītu pareizo izvēli par labu veselīgam dzīves veidam.

Svarīgi bija noskaidrot, kā bērns patreiz jūtas dzīvojot bērnu namā, vai viņš jūtas droši ir saprasts, mīlēts vai arī viņā ir jūtamas bēdas un vientulības sajūta, tas grafiski attēlots zīmējumā Nr.2

Bērnu pašsajūtas dzīvojot bērnu namā

Zīmējums Nr.2

Secinājumi:

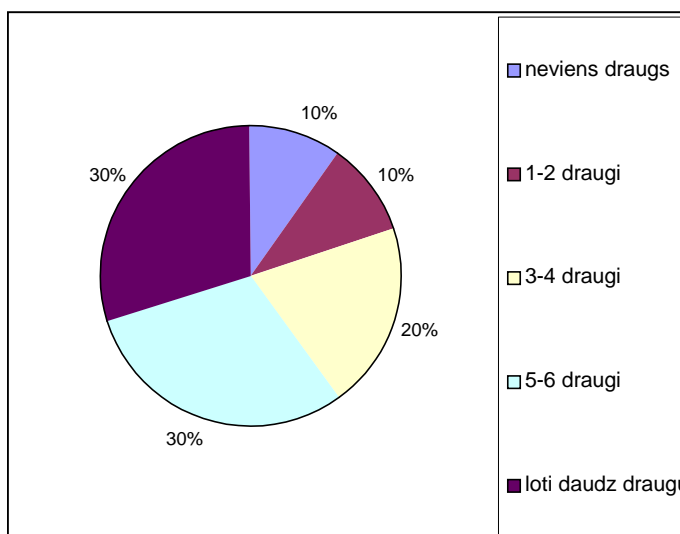
No zīmējuma Nr.2 var secināt, ka 46% no aptaujātajiem bērniem bērnu namā dažreiz jūtās bēdīgi; 21% jūtas droši; 12% aptaujāto bērnu jūtas kā savās otrās mājās; 9% jūtas citādi nekā piedāvātie atbilžu varianti - rakstot, ka normāli, dīvaini, nepatīkami un nedroši, 6% - jautri un bezrūpīgi, bet 3% jūtas

kā laimīgi cilvēki un 3% jūtas nevienam nevajadzīgi. Lielākais īpatsvars bērnu, bērnu namā jūtas dažreiz bēdīgi, tas liecina par dvēseles sāpēm, jo trūkst kontakta ar tuviem un mīļiem cilvēkiem, ko arī apliecina atbildes uz 5. un 6. jautājumu, jo lielāko daļu bērnu bērnu namā neapciemo neviens no tuviniekiem vai arī apciemo ļoti reti kāds vecāks. Tas liecināt par to, ka bērnu nama audzēkņiem ir vecāki un tuvinieki, bet bērns vienalga jūtās vientuļš, jo viņiem nav vajadzīgs. Satrauc it kā skaitliski nelielais rādītājs – 3% bērnu, kuri jūtas nevienam nevajadzīgi, nesaprasti. Autore uzskata, ka šie bērni ir tie, kuri visvairāk ir pakļauti dažādu negatīvu risku ietekmei un viņiem būtu jāvelta īpaša uzmanība atbalsta sistēmas profesionāļu sadarbībai, lai mazinātu sociālo atstumtību un izolētību.

Uz 5.jautājumu – Cik Tev ir draugu bērnu nama audzēkņi ir snieguši sekojošas atbildes: 30% bērnu atzīst, ka viņiem ir 5-6 draugi, kuriem var uzticēties, tāpat 30% bērnu norāda uz to, ka viņiem ir ļoti daudz draugu, 20% bērniem ir 3-4 draugi, 10% ir 1-2 draugi un arī 10% bērnu draugu nav. Īpaši uztrauc šie 10% bērnu, kuriem nav draugu. Jāvelta ļoti liela uzmanība un rehabilitācijas komandas atbalsts, lai bērniem radītu drošību, mīlestību un vēlmi uzticēties. Vērtīgs resurs darbā ar šiem bērniem ir brīvprātīgie palīgi jeb uzticības personas, kuras pirms kontakta veidošanas ar bērniem iepazīstas ar bērnu nama administrāciju tiek apsekotas dzīves vietā un sniedz par sevi pilnu informāciju. Zīmējumā Nr.3 grafiski attēlots draugu īpatsvars.

Draugu īpatsvars %, kuri tiek uzskatīti par atbalstu

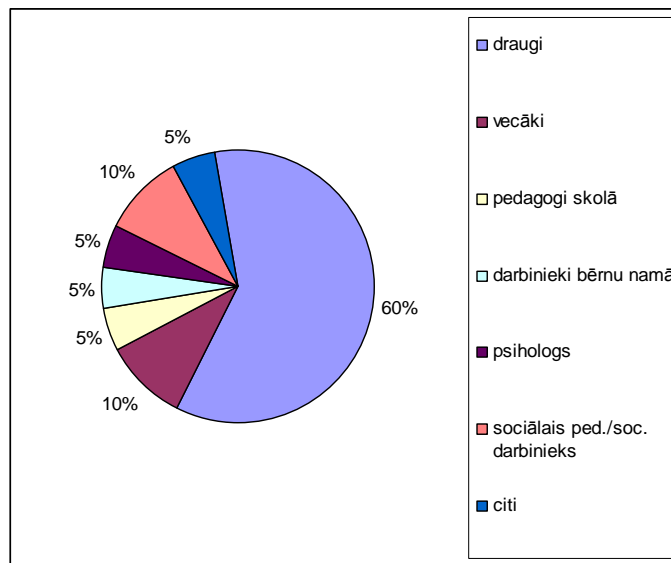
Zīmējums Nr.3

Atbildot uz jautājumu Nr.6 tika iegūta informācija par tiem cilvēkiem, kurus bērnu nama audzēkņi uzskata par uzticamiem un uz kuriem var paļauties. Ar zīmējuma Nr.4 grafisko attēlojumu tiks procentuāli parādītas audzēkņu uzticības personas.

Bērnu nama audzēkņu uzticības personas

Zīmējums Nr.4

Secinājumi:

Vislielāko procentuālo īpatsvaru 60% ir saņēmuši draugi, kas liecina, ka vienaudžu viedoklis ir ļoti svarīgs. Noteikta sociālā grupa ar saviem uzskatiem, vērtībām un morāles normām ir svarīga, it īpaši pusaudžu vecumā. 10% bērnu atzīst, ka viņi var uzticēties saviem vecākiem, lai arī kā vecāki nebūtu sāpinājuši un nodarījuši bērnam pāri, vienalga bērns viņus mīl. 10% uzticās sociālajiem pedagogiem un sociālajiem darbiniekiem, savukārt, vienādu procentu skaitu, t.i 5% un uzticību bērnu acīs ir ieguvuši pedagogi skolā, darbinieki bērnu namā un psihologs. 5% bērnu min citu variantu un atzīmē, ka var uzticēties māšai, brālim, radniecei un kaimiņu tantei. Trī bērni savās anketās, kā uzticības personas ir minējuši savas mīļās rotaļlietas. Apkopojot informāciju, autore secina, ka ir jāpajiet noteiktam laikam, lai bērns aprastu ar savām jaunajām mājām un uzticētos pedagogiem. No atbalsta personāla ir jāsaņem neviltota mīlestība, gādība un drošība.

Uz jautājumu Nr.7 “Cik bieži Tevi apciemo kāds no vecākiem un citiem radniekiem?” tika saņemtas tikai trīs atbildes. 50% no aptaujātajiem bērniem min atbildi – neviens neapciemo, 25% min atbildi 1x3 mēnešos un atbildi 1x gadā savās anketās atzīmē 25% bērnu. Gandrīz visiem bērnu nama audzēkņiem ir vecāki un radnieki, tikai 6 bērni ir bāreņi, jo vecāki miruši. Taču anketas kārtējo reizi liecina par to, ka vecākiem savi bērni nav vajadzīgi un līdz ar antisociālā uzvedība un aizvainojums par vecāku vienaldzīb ir vienīgais veids, kā sevi apliecināt.

Apkopojot atbildes uz 8.jautājumu “Vai uzskati, ka Tev ir tiesības kļūdīties?” un uz 9.jautājumu “Vai uzskati, ka Tu esi labs?” var **secināt**, ka lielākā daļa audzēkņu uzskata, ka viņiem ir tiesības kļūdīties, kā arī uzskata, ka viņi ļoti bieži ir labi. 30% bērni ir minējuši citu variantu, sniedzot sekojošas atbildes – esmu labs, ja pret mani izturas labi, ja mani sparot un pieņem tādu, kāds es esmu. Ņemot vērā autores pieredzi, strādājot šajā iestādē, var secināt, ka audzēkņiem ir nepieciešamība bieži vien vēlamo parādīt par esošo, tādejādi paaugstinot savu pašapziņu, jo tā audzēkņiem ir zema. Realitāte parāda, ka bērns bērnu namā tiek ievietots ar samilzušām problēmām un pazeminātu pašvērtējumu, tādēļ nepieciešama viņiem ir atbalsta sistēma, kuru veido dažādu profesiju pārstāvji, lai sniegtu primāro palīdzību un rehabilitāciju problēmu risināšanā un iesaistīt audzēkni sabiedrībā notiekošajos procesos.

Apkopojot atbildes uz 10. jautājumu par atkarību izraisošo vielu informācijas iegūšanu un uz 11. jautājumu par nodarbību piejamību, kuras veicina veselīga dzīvesveida apguvi un radošu spēju attīstību var **secināt**, ka vairākums, t.i.80% audzēkņu uzskata, ka viņi bērnu namā ir pietiekami labi informēti par atkarību izraisošo vielu postošo ietekmi uz veselību un veselīga dzīvesveida ievērošanu un viņiem ir piejamas dažāda veida nodarbības. Apmēram 20% ir izvēlējušies atbildes variantu – nezinu. Tādēļ, jāpievērš pastiprināta uzmanība šo jauniešu īpatsvaram, jo neizlēmība un informācijas trūkums var būt par cēloni tam, ka audzēknis pievērsīsies apreibinošo vielu lietošanai. Starpprofesionāļu sadarbības komandas uzdevums ir iesaistīt šos jauniešus aktīvā un interesantā brīvā laika nodarbībās. Un izmantojot interaktīvās darba metodes sniegt informāciju par apreibinošo vielu kaitīgumu.

Savukārt, atbildot uz 12 jautājumu (zīmējums Nr.5) par to vai kādam no draugiem vai zināmiem vienaudžiem ir bijusi atkarība no apreibinošām vielām, tika saņemtas sekojošas atbildes. 52% uzskata, ka draugiem ir atkarība no tabakas/cigaretēm, 30% audzēkņu draugi ir atkarīgi no alkohola, 15% jauniešiem ir narkotisko vielu lietošanas atkarība, bet 3% uzskata, ka draugus apdraud jebkāda cita veida apreibinošo vielu ostīšana. Skaitļi ir ļoti iespaidīgi un satraucoši, jo apdraud gan pša lietotāja dzīvību, gan apkārtējo sabiedrību. Autore uzskata, ka šie skaitļi noteikti ir daudz lielāki, (jo ikdienā ik uz soļa varam sastapties ar jauniešiem, kuriem ir nepieciešama pieaugušo palīdzība), tikai bērni, ne vienmēr adekvāti prot noteikt (un arī nevēlās sniegt patiesību) ir atkarība vai nav. Ļoti bieži uzskatot, ka vienu, divas, trīs reizes paeksperimentējot ar savu veselību un dzīvību neklūs atkarīgs. Taču situācija ir skaudra, jo narkotiku lietošana ir saistīta ar spēcīgiem traucējumiem bērna vajadzību apmierināšanā, ar akceptēšanu būt pieņemtam noteiktā vienaudžu grupā ar identitātes krīzi pusaudžu vecumā un ar jauniem uzdevumiem, kas saistīti ar dzīves jēgas meklēšanu, dzimumlomas pieņemšanu, iekļaušanos vienaudžu vidū, karjeras plānošanu, kā arī ar interesi un vēlmi pamēģināt mazinot dzīves grūtības spriedzi.

Vai kādam no taviem draugiem, vai kādam vienaudžim ir bijusi atkarība no apreibinošām vielām.

Zīmējums Nr.6

Ar zīmējumu Nr.7. grafiski attēloti audzēkņu viedokļi par situācijām, kas viņus uztrauc. (jautājums Nr13) Visvairāk audzēkņu, t.i. 45% satrauc profesijas izvēle un darba jautājumi nākotnē. 25% uztrauc situācijas ģimenē, 10% ir satraukušies par negatīvām personiskām izjūtām, kas var būt saistītas gan ar patstāvīgas dzīves uzsākšanu, gan ar pieaugušo un vienaudžu attiecībām, 10% uztrauc mūsu sabiedrībā esošais noziedzības līmenis, savukārt, vienādu īpatsvaru 5% ir ieguvusi trauksme par draugiem un citi varianti – ekoloģijas problēmas, klaiņojošie suņi un kaķi. Apkopojot, atbildes var **secināt**, ka bērnu nama audzēkņus uztrauc visas dzīves sfēras. Bērnu nama pedagogu atbalsta sistēmai ir jābūt elastīgai, lai atbilstu katra bērna vajadzībām. Un par pamatuzdevumiem bērna attīstībā ir jāklūst emocijām un jūtām, uzmanībai un uztverei, iztēlei domāšanai, atmiņai un sociālām iemaņām.

Situācijas, kuras visvairāk uztrauc audzēkņus

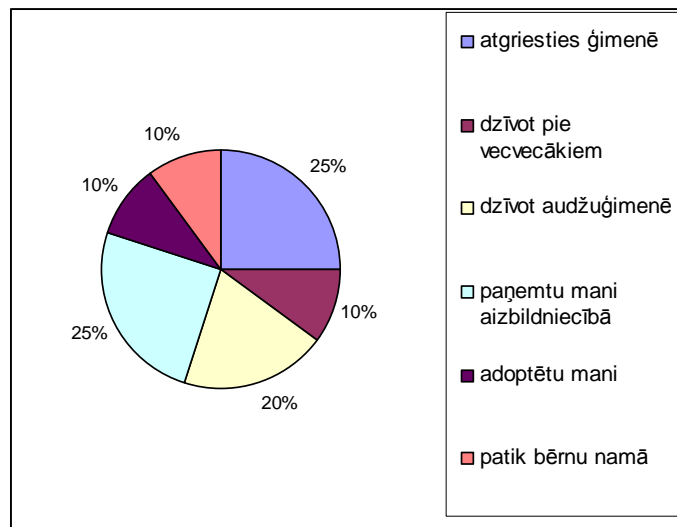
Zīmējums nr.7

Izanalizējot anketās sniegtās atbildes uz 14. jautājumu “Kur Tu vēlētos dzīvot?” redzams, ka 25% bērnu vēlās atgriezties savās bioloģiskajās ģimenēs, 25% bērnu vēlās lai viņus paņemtu aizbildniecībā, 20% bērnu vēlās dzīvot audžuģimenē. Vienāds procents bērnu 10% vēlās dzīvot pie vecvecākiem, lai viņus adoptētu, kā arī vēlās palikt bērnu namā. No iepriekšminētā var secināt, ka viena ceturtda aptaujāto bērnu, neskatoties uz labvēlīgajiem apstākļiem, kurus valsts cenšas nodrošināt bērnu namā, tomēr vēlās atgriezties savā bioloģiskajā

ģimenē pie vecākiem, bet pārējie labprāt dzīvotu audžuģimenēs, aizbildniecībā vai adopcijā. No atbildēm var **secināt**, ka ir jāpievērš vēl lielāka uzmanība bērnu nama sociālo darbinieku un pedagogu sadarbībai ar attiecīgajām institūcijām, kuras iesaistītas bērna situācijas risināšanā, kopīgi sniegt un meklēt risinājumus bērna bioloģiskās ģimenes funkcionēšanas spēju atjaunošanā un dot iespēju bērnam atgriezties ģimenē.

Kur tu vēlētos dzīvot?

Zīmējums Nr.8

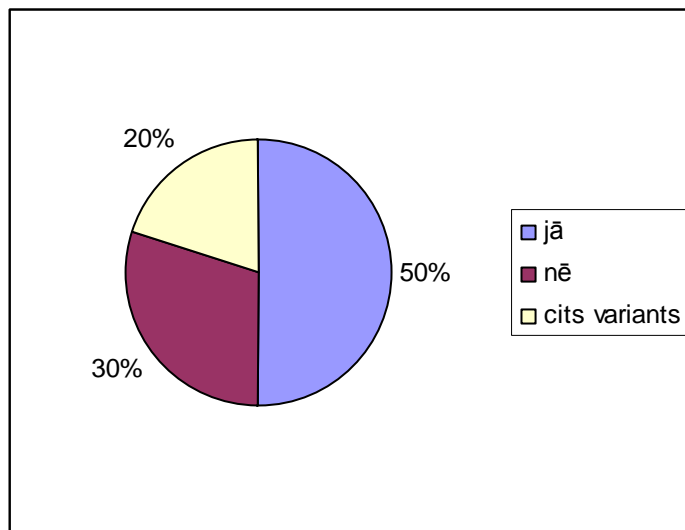

No 56 Rīgas bērnu nama „Ilga” audzēkņiem, 33 audzēkņi ir vecumā no 16 līdz 20 gadiem, kuriem drīzumā būs jāuzsāk patstāvīga dzīve, tādēļ tika izstrādāti 3 atsevišķi jautājumi, lai noskaidrotu viņu viedokli par informācijas pieejamību un nepieciešamo prasmju apgūšanu bērnu namā, uzsākot pastāvīgu dzīvi. Apkopojot jauniešu viedokli par viņu gatavību iesaistīties atbalsta grupu darbībā un izmantot dažādu profesionāļu zināšanas, lai izvairītos no riska faktoriem patstāvīga cilvēka dzīvē, var **secināt**, ka lielākā daļa jauniešu labprāt iesaistītos atbalsta grupu darbībā, lai iegūtu zināšanas saskarsmes, izglītības un karjeras jomā, kārtojot dažādas formalitātes, lai uzzinātu arī vienaudžu viedokli un viņu atbalstu.

Zīmējumā Nr.9 grafiski ir parādīts to audzēkņu procentuālais īpatsvars, kuri uzskata, ka bērnu nams nodrošina ar nepieciešamo informāciju un prasmēm uzsākot patstāvīgu dzīvi.

Informācijas un prasmju nodrošināšana uzsākot pastāvīgu dzīvi.

Zīmējums Nr.9

Secinājumi:

Jaunieši uzskata, ka viņiem bērnu namā ir pieejama informācija un praktiskās zināšanas saimnieciskajos jautājumos uzsākot pastāvīgu dzīvi, tomēr 20% jauniešu (14 jautājumu) ir izteikta nedrošības sajūta un motivācijas trūkums patstāvīgas dzīves veidošanā, jo ir izmantojuši piedāvāto variantu – cits, kurā raksta, ka viņus satrauc nākotnē saimniecisko un sociālo jautājumu risināšana, veselības aprūpe, iespējas tālākizglītībai, pieprasījums un piedāvājums darba tirgū un karjeras izaugsmes iespējas. Tas norāda uz to, ka atbalsta sistēmai šobrīd, lai arī veiksmīgi darbojoties, tomēr ir nepieciešami papildinājumi tās pilnveidošanai.

Pētījuma gaitā veikta bērnu nama sociālo pedagogu, sociālo darbinieku, audzinātāju, psihologa kā arī sadarbības kolēģu – medicīnas, policijas un sociālās palīdzības dienestu speciālistu aptauja, lai iegūtu viņu viedokli par atbalsta sistēmas nepieciešamību riska bērniem ārpusģimenes aprūpes apstākļos.

6.2. Ekspertu viedokļi par atbalsta sistēmas nodrošinājumu, riska bērniem ārpusģimenes aprūpes apstākļos

Aptaujas anketas aizpildīja 13 profesionāļi. (pielikums Nr.9) Ar anketu palīdzību, autore, vēlējos uzzināt šo profesionāļu viedokļus par atbalsta sistēmas veidošanu un starpprofesionālo sadarbību atbalsta sistēmas nodrošināšanā.

Uz **jautājumu Nr.1** par atbalsta sistēmas nepieciešamību un nozīmi bērnu nama audzēkņu integrācijai sabiedrībā visi aptaujātie respondenti atzīst tās pozitīvo lomu. Viņi uzskata, ka tikai veiksmīga starpprofesionāļu sadarbība var veicināt bērnu nama audzēkņu socializāciju sabiedrībā.

Apkopojot atbildes uz **jautājumu Nr.2**, ar lūgumu raksturot jēdzienu starpprofesionāļu sadarbība un institucionālā sadarbība, tika izdalītas galvenās tēzes, kuras minēja profesionāļi:

- Starpprofesionāļu sadarbība ir sadarbība starp vienu vai dažādu nozaru speciālistiem, kuriem ir viens kopīgs mērķis, jo vienpersoniski nav risināms neviens jautājums, kas skar bērnus un jauniešus,
- Tas ir kompetences sadalījums starp profesionāļiem, lai uzlabotu bērnu nama audzēkņu funkcionēšanas spējas gan esot bērnu namā, gan uzsākot patstāvīgu dzīvi,
- Institucionālā sadarbība ir rīcības koordinēšana un vienotu prasību izstrādāšana,
- Savstarpējo informācijas dokumentu apmaiņa, lai profesionāli atrisinātu visām pusēm saistošos jautājumus, problēmas, kas spētu uzlabot bērna emocionālo, fizisko labklājību un nodrošinātu viņu pamatvajadzības.
- Tā ir sadarbība starp dažādām iestādēm, resoriem un profesionāļiem izvirzot vienotu mērķi.
- Katra institūcija veic viņai uzticētos uzdevumus. Starp institūcijām notiek savstarpēja sadarbība vienota mērķa sasniegšanai.

No augstāk minētā autore **secina**, lai izveidotu veiksmīgu starpprofesionāļu sadarbību atbalsta sistēmas pilnveidošanai bērnu nama audzēkņiem jāņem vērā, ka sadarbības pamatā ir kopīgs mērķis, ieinteresētība un uzdevumi.

Uz **jautājumu Nr.3** par to kādi ir galvenie institucionālās sadarbības un starpprofesionāļu sadarbības pozitīvie elementi, tika minēti sekojoši viedokļi:

- Profesionalitāte: dažādu jautājumu dažādi risinājuma veidi, konfidencialitātes ievērošana un lojalitāte,
- Problēmas aktualitātes ir uzmanības lokā un problēma tiek izprasta no dažādiem viedokļiem,
- Problēmas atrisināšanā iesaistīti vairāki speciālisti un vairākas institūcijas, kuri problēmas risināšanas gaitā var operatīvi sadarboties,
- Labi koordinēts darbs atkarību vielu profilaksē,
- Iespēja izmantot dažādus resursus un vispusīga jautājumu risināšana,
- Vienota izpratne par risināmām problēmām un objektivitāte,
- Laika ekonomija un kvalitāte,

Daudzi apjautātie speciālisti uzskata, ka šobrīd sadarbība ir veiksmīga, bet būtu nepieciešams paplašināt atbalsta sistēmā iesaistīto profesionāļu loku.. No augstāk minētā var **secināt**, ka, lai pilnveidotu atbalsta sistēmas sadarbības aspektus ir jāņem vērā sadarbības pozitīvie elementi: tas ir resursi, kopēja situācijas izpratne, labi koordinēts darbs .

Apkopojot atbildes uz **4. jautājumus** par starpprofesionāļu sadarbības nozīmi atbalsta grupās, veicinot bērnu nama audzēkņos izpratni par veselīgu dzīves veidu un mazinot iespējamus sociālās funkcionēšanas riska faktorus, tika sniegtas sekojošas atbildes:

- Sadarbība atbalsta grupās sniedz jauniešiem sapratni, ka viņi nav vieni savās grūtībās, mazina stresu un veido atbildības sajūtu pašam par savu dzīvi,
- Grupu darba rezultātā audzēkņi iegūst zināšanas, informāciju par atkarības vielām, palielinās iespējas dzīvot veselīgu dzīvesveidu bez atkarības nākotnē, uzlabojas komunikācijas prasmes un pašapziņa.,
- Starpprofesionāļu sadarbība piedāvā aktīvu brīvā laika pavadīšanas iespējas – sporta nodarbības, pašdarbību, mūzikas nodarbības, kā arī nodrošina lietderīgu brīvā laika izmantošanu ar papildus aktivitātēm – pārgājieni, ekskursijas, izklaides pasākumi,
- Sadarbības rezultātā uzlabojas jauniešu pašapziņa, sociālās prasmes, cerība nākotnei un spēja uzņemties atbildību pašam par savu dzīvi,
- Sadarbības rezultātā tiek apgūtas sociālās prasmes un iemaņas, lai audzēknis veiksmīgi varētu uzsākt pastāvīgu dzīvi un nodrošinātu viņa dzīves kvalitāti..

Lai arī lielākā daļa apjautāto speciālistu uzskata starpprofesionāļu sadarbības nozīmi atbalsta grupās, kā vienu no pozitīviem rādītājiem, jo izmantojot darbā dažādas interaktīvas metodes un darba formas tiek veicināta ikviena audzēkņa pilnvērtīga attīstība un tiek sniegtas zināmas alternatīvas atkarības vielu lietošanai, tomēr tiek minēti arī vairāki iemesli, kas traucē efektīvu profesionāļu sadarbību. Un par sekojošiem šķēršļiem tiek minēti:

- Speciālistu atšķirīgā izpratne un viedokļi par konkrētu jautājumu risināšanu,
- Likumu un normatīvo aktu nezināšana un to atšķirīga interpretēšana,
- Profesionalitātes trūkums, t.sk. speciālistu neskaidrība par saviem konkrētajiem darba uzdevumiem,
- Neuzticēšanās starp speciālistiem, profesionālās ētikas normu neievērošana, īpaši konfidencialitātes pārkāpšana.

Ņemot vērā minēto, atbalsta sistēmas starpprofesionāļu sadarbībai atbalsta grupu pilnveidošanā ir ļoti liela nozīme un tai ir jābalstās uz konfidencialitāti, informācijas apmaiņu un uz efektīvām darba metodēm sociālo problēmu risināšanā.

Savukārt, apkopojot atbildes uz **5. jautājumu** tika viennozīmīgi atzīts, ka veiksmīga atbalsta sistēmas pilnveidošana veicinās noliedzošu attieksmi pret atkarību izraisošajām vielām, kā arī veidos audzēkņos sociālās kompetences un dzīves prasmes. Jebkurš pakalpojuma veids bērnu nama audzēknim ir atbalsta sniegšana, kā rezultātā audzēknis mācās izteikt savas domas, piedalās diskusijās, strādā komandā un savu mērķu sasniegšanā. Atbalsta sistēmas pilnveidošana sniegs audzēkņiem zināmu alternatīvu atkarību vielu lietošanai.

Uz **6. jautājumu** “vai starpprofesionāļu sadarbība atbalsta grupās mazinātu jauniešu sociālo atstumtību, uzsākot patstāvīgu dzīvi un veicinātu viņu sociālo kontaktu veidošanos” speciālistu atbildēs autore apkopoja sekojošas tendences:

- Atbalsta grupu nodarbībās audzēkņiem ir iespējas apgūt konsultatīvu, informatīvu atbalstu sociālās atstumtības mazināšanai,
- Atbalsta grupas sekmē audzēkņu spēju integrēties darba tirgū un sabiedrībā kopumā,
- Atbalsta grupa ir iedrošinājums risinājumam.

- Atbalsta grupās iespējams rosināt audzēkņus analizēt situācijas veiksmes un neveiksmes, izteikt skaidru un argumentētu viedokli.

No iepriekšminētā var **secināt**, ka atbalsta grupu pakalpojumu veids ir viens no iespējamajiem resursiem, kuru izmantojot praksē var sniegt bērna emocionālo, intelektuālo un fiziskās attīstības nodrošināšanu.

Par to, kāda nozīme ir komandas darbam starpprofesionāļu sadarbībā un kādi speciālisti būtu jāpiesaista, ar kādiem speciālistiem būtu jāsadarbojas, **jautājumā Nr.7**, tiek minēts sekojošs:

- Lai veicinātu ikviena bērnu nama audzēkņa pilnvērtīgu un vispusīgu attīstību un sagatavošanu patstāvīgai dzīvei viens no veiksmīgiem darba aspektiem ir darbs komandā, kurš ne vien dos iespēju ietaupīt laiku, bet arī izmantot dažādus resursus, lai iegūtu pēc iespējas efektīvākus rezultātus,
- Problēmsituācijās vienmēr būtu jāsadarbojas profesionāļiem, tādēļ būtu vēlams pie pašvaldībām izstrādāt komandas plānus konkrētām situācijām,.
- Atkarībā no risināmās problēmas tajā būtu jāiesaista un jāsadarbojas ar sekojošiem profesionāļiem: sociālajiem darbiniekiem un pedagogiem, bāriņtiesas darbiniekiem, bērnu tiesību inspekcijas speciālistiem, psihologiem, psihoterapeitiem, ģimenes ārstiem un medicīnas personālu, policijas pārstāvjiem, valsts bērnu tiesību aizsardzības centra speciālistiem, narkologiem, skolu pedagogiem, brīvprātīgajiem jeb uzticības personām, nodarbinātības valsts aģentūras speciālistiem un ielu sociālajiem darbiniekiem.

No augstāk minētā, var **secināt**, ka atbalsta sistēmas pilnveidošanā īpaša loma jāparedz starpprofesionāļu sadarbības komandai, kur katram speciālistam ir savs noteikts uzdevums.

Apkopojot, bērnu nama audzēkņu anketu atbildes un ekspertu viedokļus autore izdarīja sekojošus **secinājumus**:

- Bērnu namā, šobrīd jau darbojas atbalsta sistēma, kura palīdz nodrošināt bērnu nama audzēkņiem vispusīgu un pilnvērtīgu attīstību, taču ņemot vērā audzēkņu sniegtās atbildes uz anketām un profesionāļu viedokļus ir vērojams, ka nepieciešams atbalsta sistēmas pilnveidošana, lai tā varētu sniegt pilnvērtīgu palīdzību riska bērnam ārpusģimenes aprūpes apstākļos,
- Atbalsta sistēma sadarbībā ar starpprofesionāļu komandu palīdz nodrošināt bērnu pamatvajadzības,

- Bērnu namā darbojas starpprofesionāļu komanda apreibinošo vielu profilaksē un piedāvā alternatīvas veselīga dzīves veida apgūvā,
Kā atbalsta sistēmas starpprofesionāļu sadarbības mīnus autorē uzskata:
- Viens no galvenajiem iemesliem ir grūti koordinēt profesionāļus kopējam darbam, kurš būtu vērsts bērnu nama audzēkņu sagatavošanai patstāvīgai dzīvei un atkarību vielu lietošanas novēršanai.
- Ļoti bieži veiksmīga sadarbība izveidojas tikai tad, kad ir nodibināti personīgie kontakti, vērojama neieinteresētība no speciālistu puses.
- Bērnu namā notiek pilnvērtīga bērnu un jauniešu attīstība gan psiholoģiskā, gan fiziskā ziņā, tiek izmantoti bērnu namā visi pieejamie resursi, bet tomēr trūkst profesionālu darbinieku piesaiste,
- Starp dažiem profesiju pārstāvjiem reizēm ir vērojami konfidencialitātes pārkāpumi un profesionālās ētikas normu neievērošana;
- Profesionalitātes un atbalsta trūkums no vadošo institūcijas puses, neizrādot nepieciešamo iesaistīšanos problēmu risināšanā,
- Pašvaldības izrāda pārāk mazu ieinteresētību atbalsta sistēmas darbībā, lai veicinātu ģimeņu funkcionēšanu lai bērns/ jauniešs varētu atgriezties savā bioloģiskajā ģimenē.

Autore uzskata, ka bez tiem speciālistiem, kuri sniedz atbalstu atkarības profilakses jautājumos un dzīves prasmju veidošanā būtu nepieciešams iesaistīt arī valsts aģentūras speciālistus, kuri nodarbojas ar jauniešu darba jautājumu risināšanu, kā arī ielu sociālo darbinieku piesaistīšana.

yyyyyyy

- Nnnnn
- Bbbbbbb
- Nnnnnnn
- Vvvvvvv
- Yyyyyyy
- Bbbbbbb
- Nj
- Hj
- Jj
- Jjj
- Jjjj
- Nnn
- Kkkk
- Jjjj
- Jii
- Hhhh
- Hhhh
-

Ieteikumi atbalsta sistēmas pilnveidošanai riska bērniem ārpusģimenes aprūpes apstākļos

Izstrādājot, ieteikumus atbalsta sistēmas pilnveidošanai riska bērniem ārpusģimenes aprūpes apstākļos, autore balstījās uz iepriekš aprakstīto ārzemju pieredzi uz teorētiskajiem atbalsta sistēmas principiem, uz starpprofesionālu komandas sadarbības nozīmi atbalsta sniegšanā, uz pētījuma gaitā iegūtajiem rezultātiem. Lai gan atbalsta sniegšana bērnu namā ir vērsta uz individuālo darbu mikropraksē, ir zināms, ka sociālais darbs atbalsta sistēmā iespaido arī mezopraksi un makropraksi, nodrošinot sociālā darba un sociālo pakalpojumu sniegšanu, kas orientēta uz ģimenes sociālo problēmu risināšanu, bērna drošību, attīstot pašas personas resursus un iesaistot atbalsta sistēmā. Sociālā atbalsta sistēmas pakalpojumu centrā ir bērns, kuram jānodrošina intensīva saskarsme ar atbalstošajām institūcijām un visi resursi jāizmanto, lai dotu iespēju apgūt dzīves prasmes, celtu pašapziņu, veicinātu bērna izpratni par risku, kas saistīta ar apreibinošo vielu lietošanu un integrētu viņa iekļaušanos sabiedrībā. Bērnam ir jāsaņem kvalitatīva aprūpe un izglītības iespējas viņa personības attīstībai. Bērns, pusaudzis un jauniešis gan individuāli, gan grupā ir jāuztver nopietni un kopīgi uz jebkuriem grūtiem jautājumiem ir jāmeklē risinājumi.

Bērnu nama audzēkņu attieksme parādās domās, spriedumos, vērtējumā, rīcībā, emocionāli jutekliskos pārdzīvojumos. Protams, ka katram cilvēkam ir sava vērtību skala. Viens grib kaut ko iemācīties, lai sasniegtu savu mērķi, lai sevi apliecinātu, otram dzīvē noteicošas ir materiālās vērtības, bet ir arī tādi, kuri nokļūst uz kriminālā sola, neskatoties, ka tiek saņemts atbalsts un palīdzība. Galu galā nav izslēgts, ka kādam arī cietums var likties gana pievilcīga vide. Izvēle katram jāizdara pašam, cilvēkam var palīdzēt tik cik viņš pats ir gatavs pieņemt palīdzību. Bērnu namā jauniešiem palīdz apgūt priekšstatu par reālo dzīvi, bet, lai arī kā pedagogi necenstos, paredzēt visu, kas audzēkņus sagaida, pastāvīgajā dzīvē izejot, nav iespējams. Turklāt mācības ir mācības un ir lietas, kas paslīd ausīm garām, bet īstenība ir īstenība. Ņemot vērā pētījuma laikā iegūtos anketēšanas un interviju datus, autore piedāvā sekojošus ieteikumus atbalsta sistēmas pilnveidošanai ārpusģimenes aprūpes apstākļos:

Mikrolīmenī

1. Sociālā atbalsta pakalpojumu koordinētājam ārpusģimenes aprūpes iestādē ir jābūt sociālajam darbiniekam, kurš savukārt, piesaistot starpprofesionāļu komandu (pielikumu Nr.10) un apzinoties galvenos izraisītos problēmu faktoros, nosaka mērķi un veicamos uzdevumus.
2. Iestādes profesionāļu sadarbības rezultāta galvenais uzdevums ir veicināt, ikviena bērna izpratni par vērtību sistēmas veidošanos, saskarsmes prasmju izkopšanu, izpratni par sabiedrību un tās procesiem, ieaudzināt bērnus un jauniešos pašatbildību un novērtēt viņu gatavību patstāvīgai dzīvei.
3. Regulāri, rehabilitācijas komandas sadarbības laikā, papildināt audzēkņa novērtēšanas plānu, kurā atspoguļotas vajadzības pēc sociālās palīdzības un sociālā atbalsta pakalpojumiem.
4. Noteikt sociālā atbalsta mērķus un izvirzīt alternatīvas problēmas risinājumus savstarpēji vienojoties ar bērnu vai jauniešu. Sociāli pedagoģiskajam darbam ir jābūt konstruktīvam, tam jāparāda alternatīvas darbības iespējas, jāmeklē jauni risinājumu ceļi.
5. Veikt regulāru sadarbības novērtējumu un izvirzīt veicamos uzdevumus audzēkņa un sociālā pedagoga skatījumā,
6. Veikt regulāru audzēkņa un atbalsta komandas uzdevumu novērtējumu,
7. Veicināt audzēkņos sociālo iemaņu un lēmumu pieņemšanas prasmju attīstīšanu, kā arī uzņemties atbildību par lēmuma rezultātu,
8. Iesaistīt jaunus sadarbības profesionāļus (nodarbinātības valsts aģentūras speciālistus, ielu sociālos darbiniekus) starpinstitucionālajā sadarbībā,
9. Veicināt pozitīvu saskarsmi starp vecākiem un bērniem.
10. Jānodrošina iespējas apgūt visas patstāvīgai dzīvei nepieciešamās prasmes un iemaņas, aktualizējot personības veidošanas procesu.
11. Problēmu risinājumus nemeklēt ar gatavu receptu palīdzību, bet censties konstruktīvi izmantot audzēkņu personīgo pieredzi un resursus.
12. Ieteicams veikt pedagoģiskā personāla individuālās un grupas supervīzijas.

Mezolīmenī

1. Pilnveidot starpprofesionālo un starpinstitucionālo sadarbību, nostiprinot komandas darba principus, tas ir, veidot kopīgus sadarbības projektus un patstāvīgas dzīves jautājumu risināšanu jauniešiem sasniedzot pilngadību,

2. Lai sadarbība būtu sekmīga ir jānodrošina pietiekama informācijas apmaiņa un kopīgas nostādnes pamatjautājumos.
3. Jāpalielina profesionālās ētikas kodeksu loma un konfidencialitāte, tas nozīmē, ka izmantojot praksē starpinstitucionālo pieju, ir stingri jāievēro informācijas apmaiņas plūsma, bērna drošība un tiesības,
4. Sociālo palīdzību dienestu Atbalsta nodaļām ģimenēm ar bērniem visi sadarbības virzieni jāvelta tam, lai ar piejamiem resursiem tiktu atveseļota bērnu nama audzēkņu bioloģiskā ģimene un bērns varētu atgriezties tajā,
5. Veicināt bērnu tiesību aizsardzībā iesaistīto speciālistu kvalifikācijas paaugstināšanu, ņemot vērā profesionalitātes līmeņus un darba pieredzi, tai skaitā nodrošinot iespējas iepazīties ar citu valstu pieredzi atbalsta sistēmas veidošanā un starpinstitucionālās sadarbības jomā,
6. Veicināt starpinstitucionālo sadarbību ar valsts un pašvaldību institūcijām, attīstot sociālās atbalsta programmas un sociālos pakalpojumus jauniešiem, kuri ir izgājuši rehabilitācijas kursus atkarīgo vielu profilaksē un atgriezušies savā ierastajā vidē.
7. Profilakses programmām jābūt ilgtermiņa, visu gada garumā ar atbilstošam tēmām un elementiem katrai vecuma grupai
8. Augstākām riska grupām (likumpārkāpējiem, bērniem ar garīgas attīstības traucējumiem, bērniem, kuru ģimenēs ir atkarības vielu lietošanas priekšvēsture) ir nepieciešamas intensīvākas profilakses programmas atkarības profilaksē,
9. Nepieciešamība pēc kopējas datu bāzes institūcijās par bēreņiem un bez vecāku gādības palikušajiem bērniem.
10. Svarīgi ģimenei palīdzēt un sniegt profesionālu atbalstu līdz bērna nonāksšanai ārpusģimenes aprūpes iestādē.

Makrolīmenī

1. Atbalsta sistēmas veidošanā ir jāiesaista valsts un Satversme, kura attīsta un pilnveido likumdošanu, aptverot dažādas tiesību nozares, paredzot pieaugušo atbildību bērnu priekša, kā arī nosakot bērna tiesības un pienākumus,
2. Izstrādāt ilgtermiņa līdzsvarotu valsts politikas attīstības koncepciju, tajā ietverot Valsts atbalsta programmu pašvaldībām, veidojot pagaidu mājvietas sociālās atstumtības riska grupu klientiem – patstāvīgas dzīves uzsākušajiem jauniešiem, kā arī jauniešiem pēc atkarību izraisīto vielu rehabilitācijas,

3. LR valsts budžetā paredzēt valsts valsts līdzdalību nodarbinātības, sociālā atbalsta un sociālo pakalpojumu jomā.
4. Piesaistot masu medijus, veicināt pareizu sabiedrības izpratni par riska bērnu problēmām un vajadzībām ārpusģimeņu aprūpes iestādēs, lai mazinātu sociālo izolētību un palīdzētu tām iekļauties sabiedrībā.
5. Bērna personības veidošanai un uzvedības regulēšanai ir nepieciešams veidot mācību iestādi bērniem un jauniešiem ar apgrūtinātu vai deformētu socializācijas pieredzi.

Kopsavilkums un secinājumi

Pirms vairāk nekā desmit gadiem dibinoties sociālās palīdzības dienestiem, sāka veidoties sociālās palīdzības sistēma Latvijā, bet neskatoties uz to, vēl joprojām ārpusģimenes aprūpes un audzināšanas iestādēs tiek ievietoti bāreņi un bez vecāku gādības palikušie bērni, kuru vecākiem pārtrauktas aprūpes vai atņemtas aizgādības tiesības, ir arī gadījumi, ka šajās iestādēs tiek uzņemti bērni ģimeņu sociālo apstākļu dēļ.

Sociālās vides nelabvēlīgā iedarbība, traumatiskas situācijas un negatīvi emocionāli pārdzīvojumi bērnos rada ne tikai satraukumu, bet arī nepieciešamību izdzīvot šajā sarežģītajā un mainīgajā pasaulē. Destruktīva uzvedība, zagšana, klaiņošana, apreibinošo vielu lietošana, daļēja vai pilnīga skolas neapmeklēšana ir vienīgais veids, kā paust savu attieksmi pret pasauli ar dusmām, aizvainojumu un sāpēm par nesaņemto vecāku mīlestību. Šķiršana no vecākiem un nepieciešamība adaptēties bērnu nama apstākļos ne vienmēr tiek veiksmīgi pārvarēta tāpēc arvien nozīmīgāks kļūst jautājums par to, kā palīdzēt, pasargāt un atbalstīt bērnu.

Bērnu namā ar atbalsta personāla gādību audzēknis tiek pasargāts no nelabvēlīgās sociālās vides, viņš tiek iedrošināts un atbalstīts jaunu prasmju apguvē un grūtību pārvarēšanā. Individuāli tiek risinātas sociālās un psiholoģiskās bērna problēmas, iesaistot citu institūciju profesionāļus. Ar atbalsta sistēmas pakalpojumu veidiem audzēknim ir dota iespēja aktīvai, sabiedriskās dzīves līdzdalībai, sekmēta bērnu un jauniešu sociālo prasmju un spēju attīstīšana, bērnu sagatavošana dzīvei un integrācijai sabiedrībā, uzsākot patstāvīgas dzīves gaitas. Atbalsta sistēmas palīdzības veidi veicina pozitīvu saskarsmi un pašiniciatīvu, izvēles priekšā audzēknim pieņemot pareizos lēmumus un izdarīt izvēli par labu savai attīstībai un veselīgam dzīvesveidam. Ar atkarību profilakses sniegto atbalstu, audzēkņiem tiek dota iespēja iepazīties ar aktivitātēm, kas veicina veselīgu dzīvesveidu un dod spēku apreibinošu vielu piedāvāšanas gadījumā no tām apzināti atteikties.

Maģistra darba teorētiskajā daļā galvenie uzdevumi bija teorētiski iepazīties ar sociālā atbalsta būtību un palīdzības procesu, izpētīt ārpusģimeņu aprūpes institūciju darbību, iepazīties ar atbalsta sistēmas saturu, formām atbilstoši riska bērnu vajadzībām ārpusģimenes aprūpes apstākļos, noskaidrot

profesionāļu sadarbības nozīmi atbalsta sniegšanā. Strādājot pie teorētiskās daļas, autore secināja, ka tikai profesionāļiem sadarbojoties un sniedzot kvalitatīvu atbalstu var sasniegt kopēju mērķi nodrošinot tādu pakalpojumu sistēmu, kas celtu bērnu nama audzēkņa labklājību un viņa integrāciju sabiedrībā.

Pētījuma daļas galvenie uzdevumi bija iepazīties ar Rīgas pašvaldības bērnu nama "Ilga" vispārīgo raksturojumu, mērķiem un uzdevumiem, atbalsta sistēmas darbības praksi. Apkopot bērnu nama audzēkņu aptaujas rezultātus, kā arī izanalizēt profesionāļu sniegtās atbildes par starpprofesionāļu un institūciju sadarbību un tās virzieniem, tika iegūts apstiprinājums teorētiskās daļas secinājumam, t.i. nepieciešama ir atbalsta sistēmas pakalpojumu nodrošināšana bērnu individuālo vajadzību apmierināšanai. Atbalsta sistēmu jāveido komandai, kurai ir kopīgas nostādnes pamatjautājumos, mērķi un uzdevumi. Lai darbs komandā noritētu veiksmīgi ir jābalstās uz sekojošiem principiem: komunikāciju, savstarpēju palīdzību, strādāšanu kopā, skatīt problēmu kopumā un atrast kopsaucēju un pārliecību par izvēles pareizību.

Izmantotā literatūra

1. Personības pašizjūta un identitāte. Latvijas Universitāte/Pedagoģijas un psiholoģijas institūts – R.: 1998.-203.lpp.
2. “Skolēni un narkotikas. Rokas grāmata skolotājiem” – R.: 2001.-209.lpp.
3. Kočāne S. “Daloties pieredzē”. Mentora fonds – R.: 2002.-95.lpp.
4. Bērnu tiesību aizsardzības likums: Latvijas Vēstnesis 199/200, 08.07.1998.
5. Puškarevs I. “Attīstības psiholoģija” . R. “Zvaigzne”, 1998.- 291 lpp.
6. Mūrnieks E. “Vispārējā socioloģija”, Rīgas Tehniskā universitāte, 1993.
7. Andersone R. “Pusaudžu sociālo prasmju veidošanās”, R.: “Raka”, - 2004.
8. Valbis J. “Skolēna personības attīstība - Izglītības virsuzdevums”, R.: “ZvaigzneABC”, 2003.- 200.lpp
9. Boulbījs Dž. “Drošais pamats”, R.: “RasaABC”, 1998.- 198lpp.
10. Civillikums, Latvijas republika: 1 daļa/ ģimenes tiesības, Rīga 1998.
11. Personības pašizjūta un identitāte. Latvijas Universitāte/ pedagoģijas un Psiholoģijas institūts- R.: 1998.-203lpp.
12. Sociālā palīdzība Rīgā 2000. gadā./gadagrāmata - 2001.-29.lpp
13. Sociālā palīdzība Rīgā 2001 .gadā/ gadagrāmata- 2002. –31.lpp.
14. Plaude I. “Sociālā pedagoģija”, R.: “Raka”, 2001.-198.lpp.
16. <http://rex.liis.lv/liis/prog/macmat.nsf>.
17. <http://www.teteris.lv/portal/action>.
18. Sociālā darba terminoloģijas vārdnīca Rīga 2000. SDSPA”Attīstība”, 249.lpp.
19. [http://atvertaskola.iac.edu.lv/gramatas/vecaku-rokasgramata/vecaki un berni](http://atvertaskola.iac.edu.lv/gramatas/vecaku-rokasgramata/vecaki-un-berni).
20. Studente A. “Ģimenē aug bērns”, R.: “Zvaigzne” 1998.-113.lpp.
21. Pļaveniece M. Škuškoviņa D. “Sociālā psiholoģija pedagogiem”, “Raka” 2002.- 199.lpp.
23. Vilks A. “Deviantoloģija - mācība par uzvedības sociālajām novirzēm”, tiesu namu aģentūra 2001.- 341.lpp.
24. Špona A. “Audzināšanas teorija un prakse”, R.: “Raka”, 2001.- 162.lpp.
25. Berns R. “ES” koncepcija un audzināšana”, Maskava, “Progress”, 1988. tulkojums no angļu valodas.
26. Rokas grāmata “Alternatīvas cietumam: darbs ar riska bērniem pašvaldībās”, izdevniecība ANO Attīstības programmas projekta ietvaros, R.: 2003.

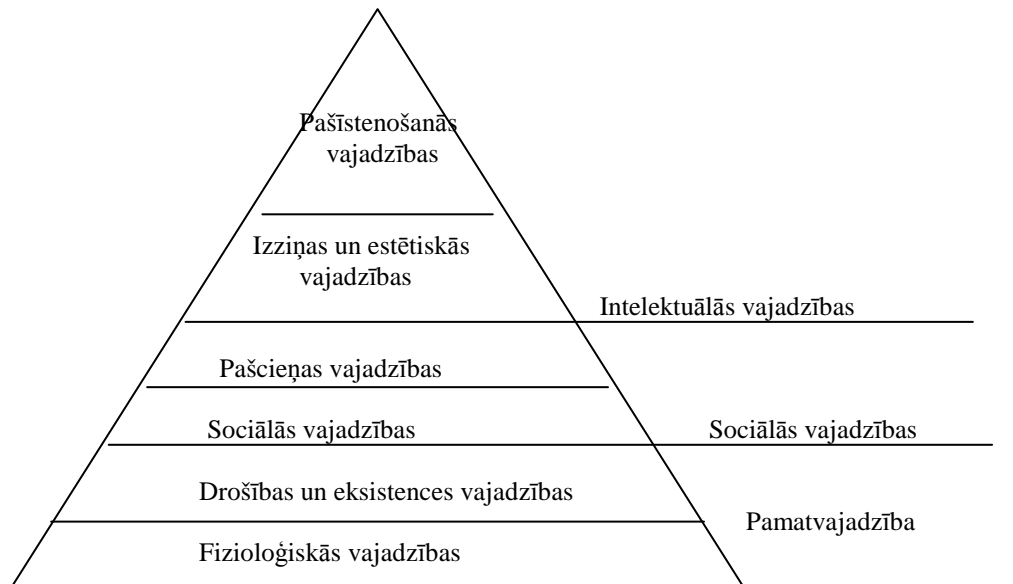
27. Meirēna A. "Pusaudžu vērtīborientācijas veidošanās aspekti"/ Zinātniskie raksti pedagogijā, 641. sējums.- Rīga, LU PPI, 2001.-171.-187.lpp.
28. Svence G. "Personības attīstības psiholoģija", R.: "Zvaigzne ABC", 2002.
29. Smita H. "Vai tavs bērns ir laimīgs?" R.: "Kontinents" 2001.-317lpp
30. Caunītis J. "No "ekstazi" līdz agonijai", R.: "Egmont Latvija",1997.- 192.lpp.
31. "Psiholoģija vidusskolai",R.: "Zvaigzne ABC"1999.-250.lpp.
32. Špona A. "Audzināšanas process teorijā un praksē", R.: "Raka",2004.-199.lpp.
33. Izdales materiāls, 2005.gads 23. augusts "Bērni institucionālajā aprūpē"
34. Theory and Practice David W.Stewart, Prem N. Shampdaski SAGE Publications International Educational and Professional Publisher Newbury Park London New Delphi.
35. Cameron G. Vanderwoerd J. Procting children and supporting families:Promising programms and organizational realities,-New York 1997.p.290
36. Dawn S. Child welfare and family service: Policies and practice, - New York, 1996.-p.527
37. Lukašinska I. "Ielas bērni Latvijā : problēmas un risinājumi" Sorosa fonds – Latvija, Nordik, 2002.
38. Pļavniece M. "Saskarsme audzēkņiem – mācību līdzeklis", R.: "Jumava", 1999. - 293l lpp,
39. "Sociālais darbs skolā". Prakse, politika un pētījumu perspektīvas, izdota ar Sorosa fonda Latvijā atbalstu 2001.- 550. lpp.
40. Zandersone I., Rogozina V. Bērnu bāreņu sociālā aizsardzība internātskolā un viņu sociālā adaptācija pēc internātskolas beigšanas. "Dzīves jautājumi - Sociālās problēmas un to risinājumu ceļi I."- R., 1995.
41. Lāce I. "Jauniešu sociālās kompetences paaugstināšana grupu darbā. Dzīves jautājumi. Sociālais darbs un sociālā pedagogija: atziņas, prakse, pieredze IV."- R., 1999.
42. Ādler A. "Mūsdienu domātāji. Individuālā psiholoģija skolā. Lekcijas skolotājiem un audzinātājiem.", R.: "Zvaigzne ABC", 2001.- 176.lpp.
43. Seņko V. "Darbs ar grūti audzināmiem bērniem",R.: "Zvaigzne",1978.–65.lpp.
44. Baldiņš A., Raževa A. "Skolas un ģimenes sadarbība". – R.: "Pētergailis",2001. – 81.lpp.

45. Rokasgrāmata bērnu tiesību aizsardzības jomā strādājošiem speciālistiem/ Aut. Kolektīvs Kļukoviča K., Vīksne G., Barča A., u.c. – R.:pilotprojekts “Ģimenes atbalstam”, 2005.- 56.lpp
46. Reinholde I., Vanaga D., “Sociālais darbs ar augsta riska ģimenēm: Mācību metodiskais materiāls” – R.:SDSPA “Attīstība”, 2002. – 37.lpp
47. “Preventing Drug use Among Children and Adolescents. A Research Based Guide”, National Institute on Drug Abuse, NIH Publucation 1997.
48. [http:// www. narko. Lv.](http://www.narko.lv)
49. J. Dawid Hawkins, Richard F. Catalano, Janet Y. Miller “Risk and Protective Faktors for Alcohol and Other Drug Problems in Adolescence and Early Adulthood: Implications for Substance Abuse Prevention”, Psychological Bulletin 1992. Vol.112, 64-105 p.
50. Lukašinska I. “Institūciju sadarbība – nozīmīgs resurss ielas bērnu problēmas risināšanā.// Dzīves jautājumi VI”, R.:SDSPA “Attīstība”2001.-283.lpp.
51. Fišere A., Niedrīte N., Rancāne E. “Starpprofesionāļu komandu un starpinstitūciju sadarbība sociālo problēmu risināšanā” – R.: “Dzīves jautājumi IV”, 1999.-206.lpp.
52. “Dzīves jautājumi V, Sociālā darba un sociālās pedagoģijas teorija un prakse”, Zinātniski metodisks rakstu krājums, SDSPA “Attīstība”, R.:2000.-323.lpp
53. Perlman Helen Haaris. “Sociālais darbs ar gadījumiem:problēmu risināšanas process.” University of Chicago 1970.
54. Krīgers V. “Komandas vadība”,BALTA eko, - Rīga 2003. –250.lpp.
55. Elers G., Kumsāre Z., Rancāne E. “Starpprofesionāļu komandas un starpinstitucionālās sadarbības modelis fiziskās vardarbības pret bērnu gadījumos.” – Rīga:SDSPA “Attīstība”, 2000.
56. Informācija no Rīgas Sociālās Pakalpojumu Pārvaldes
57. Informācija no Rīgas Pašvaldības Policijas
58. ToselanR., Rivas R. An Introduction to Group Work Practice, Boston: Allyn/Bacon, 2001.
59. Corey G. Theory and Practice of Group Counselig. Pasific Grove: Broks/Cole Publishing Company, 2000.
60. [www. Mentorfoundation.org](http://www.Mentorfoundation.org)
61. Rudnicka Z. “Sociālais pedagogs skolā”,R.:”Raka”,2001.-191.lpp

Pielikumi

Ā. Maslova teorētiskais vajadzību modelis

Pielikums Nr.2

Secinājumi:

Visas cilvēka dažādās vajadzības ir sakārtotas piramīdas veidā. Tās pamatā ir fizioloģiskās vajadzības (vajadzība pēc barības, ūdens, gaisa u.c). Tās ir nepieciešamas, lai cilvēks eksistētu, kā organisms. Šīs fizioloģiskās pamatvajadzības ir visa pamats, jo nodrošina cilvēka izdzīvošanu un eksistenci. Kad šīs pamatvajadzības ir nodrošinātas, cilvēks sāk apzināties vajadzību pēc drošības (mājoklis, aizsargātības izjūta). Šīs vajadzības raksturo ikviena cilvēka psiholoģisko stabilitāti. Tālāk seko vajadzība pēc mīlestības, pieķeršanās un piederība kādai cilvēku grupai (ģimene, draugi). Ja šī līmeņa vajadzības ir apmierinātas, cilvēks sāk arvien vairāk apzināties vajadzību pēc cieņas, atbalsta, atzīšanas, kompetences. Nākamajā līmenī īpaša nozīme ir kognitīvajām un estētiskajām vajadzībām (kārtība, taisnīgums, skaistums, simetrija u.c.). Virsotnē ir vajadzība pašrealizēties jeb pašaktualizēties. Cilvēks meklē savas esības jēgu, savu vietu dzīvē. Viņu nodarbina domas par patību, sevis attīstību. Pašīstenošanās ir saistīta ar cilvēka radošajām spējām, savu spēju un zināšanu pielietojumu konkrētajos apstākļos. Tā ir tieksme pēc savas individualitātes, sava “Es” izteikšanas.

**Bērnu – bāreņu sociālās aprūpes centri un pašvaldību bērnu nami –
patversmes Latvijā
/1999.-2006.gada beigās/**

Pielikums Nr.3

	1999	2000	2001	2002.	2003.	2004.	2005.	2006.
Bērnu – bāreņu sociālās aprūpes centri:								
Iestāžu skaits	6	6	6	6	5	5	5	5
Bērnu skaits	719	740	672	672	647	564	521	485
Pašvaldības bērnu nami - patversmes								
Iestāžu skaits	48	48	49	49	49	49	49	49
Bērnu skaits	2456	2422	2478	3555	3360	3224	3105	2881

Datu avots: [56]

Secinājumi:

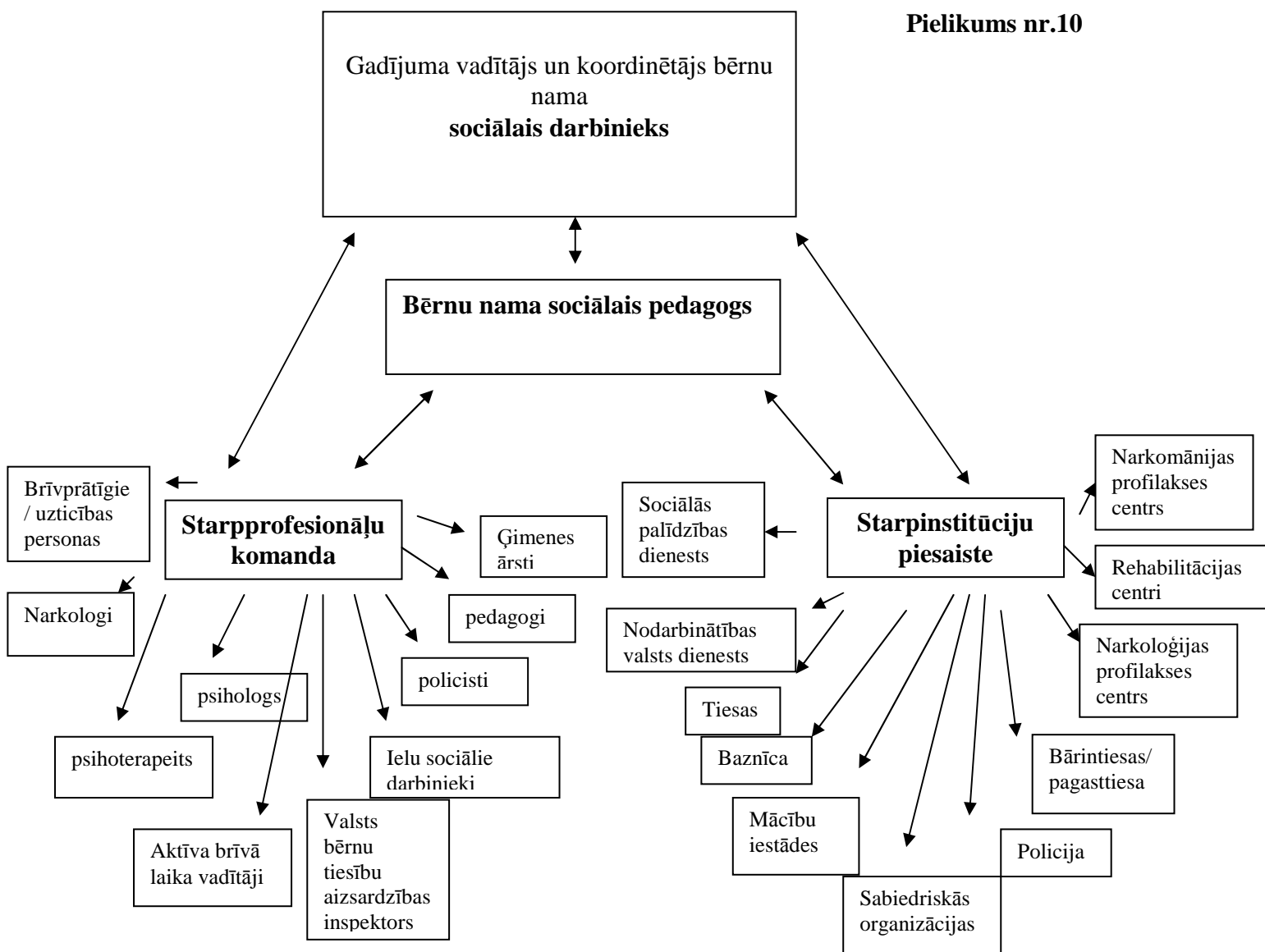
No tabulā minētiem datiem var secināt, ka bērnu skaitam pašvaldību bērnu namos – patversmēs ir tendence nedaudz samazināties. Uz 2006. gada 1.janvāri bērnu institucionālās aprūpes iestādēs faktiski dzīvoja 2881 bērns, kas ir mazāk nekā 2005. gadā (3105) un 2004.gadā (3224) tas izskaidrojams gan ar ierobežotu vietu skaitu bērnu namos – patversmēs, gan ar alternatīvām aprūpes iespējām. Autore uzskata, ka pozitīvos rādītājus bērnu skaita samazinājumam institūcijās zināmā mērā ietekmē arī tas, ka sociālie pedagogi un sociālie darbinieki daudz aktīvāk iesaistās ģimenes problēmu novēršanā, piedāvājot dažādus pakalpojumus un atbalsta veidus, kas nodrošinātu ģimeņu atveseļošanu un disfunkcijas mazināšanu. Liela vērība tiek pievērsta alternatīvām aprūpes formām, kā piemēram, audžuģimenēm, aizbildniecības nodibināšanai vai adoptcijai.

**Sociālā darbinieka sadarbība ar citiem profesionāļiem un institūcijām
sniedzot atbalstu ārpusģimenes aprūpē esošam bērnam**

Pielikums Nr.10

**Sociālā darbinieka sadarbība ar citiem profesionāļiem un institūcijām
sniedzot atbalstu ārpusģimenes aprūpē esošam bērnam.**

Pielikums nr.10

Bērnu nama sociālais darbinieks, kā gadījuma vadītājs, sadarbībā ar sociālo pedagogu, atbalsta sniegšanā bērnu nama audzēknim, strādā pie tā, lai starpprofesionāļu komandā tiktu iesaistīti tādi komandas dalībnieki, kuru pakalpojumi bērnam ir visnepieciešamākie. Katrs profesionālis veic savu lomu, ja šīs lomas ir pārdomātas, profesionāļu sadarbība ir kvalitatīva.

Sociālais darbinieks strādā starpprofesionāļu komandā pēc kooperācijas principa, piesaistītot citus profesionāļus sociālā gadījuma vadīšanas procesā un veiksmīgi veidoto profesionālas attiecības, plāno, organizē un koordinē visu nepieciešamo sadarbību. Apzina un piesaista starpinstitūciju resursus.

Maģistra darbs “Atbalsta sistēmas veidošana riska bērniem ārpusģimenes aprūpes apstākļos” izstrādāts LU Pedagoģijas un psiholoģijas fakultātē Izglģtģbas zinātņu nodaļā.

Ar savu parakstu apliecinu, ka pģtģjums veikts patstāvģgi, izmantoti tikai tajā norādģtie informācijas avoti un iesniegtā darba elektroniskā kopģja atbilst izdrukai.

Autors: Jolanta Tģruma

Rekomendģju darbu aizstāvēģšanai

Vadģtģģja: profesore Ilze Ivanova

Recenzents:

Darbs iesniegts Izglģtģbas zinātņu nodaļā

Metodiķģ: R.Tilgase

Darbs aizstāvēģts maģistra gala pģrbaudģjuma komisģjas sedģ